

CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA CERAMICA CUCUTENI AB PE BAZA DESCOPERIRILOR RECENTE

Datele noi obținute în săpăturile metodice postbelice în așezările cu ceramică de stil AB, cu privire la etapele acestei ceramici, la succesiunea și filiația reală a grupelor stilistice și la definirea ariantelor picturale și a aspectelor decorative ale acestor grupe, permit atât reconsiderarea datelor bținute în așezările săpate înainte de război, cât și interpretarea exactă a datelor oferite de sezările descoperite recent, cum este așezarea de la Huși, care face obiectul acestui studiu.

Așezarea *Cucuteni AB* din cuprinsul orașului *Huși*, extinsă în partea sudică a orașului, e panta înclinată ușor spre terasa *Drăslăvățului*, a fost identificată prin descoperirile întâmplătoare de ceramică și obiecte cucuteniene cu ocazia diferitelor lucrări edilitare, începând din anul 1959.

Repetarea acestor descoperiri a impus Muzeului din *Huși* sarcina supravegherii lor continui și efectuarea unor sondaje pentru studiul lor arheologic. În anul 1963 s-a efectuat un *sondaj stratigrafic* în spațiul liber de la întretărirea străzii Republicii cu strada Al. I. Cuza, lângă Banca Națională, stabilindu-se astfel poziția stratigrafică și tipologică a nivelului corespunzător așezării cucuteniene, sub nivelurile cu dărîmături ale vechiului oraș¹: așezarea cucuteniană prezintă în singur nivel de locuire, în partea superioară a stratului de argilă brună, care suprapune un strat teril de argilă galbenă nisipoasă; sondajul a secționat un singur complex de locuire, o *groapă* cu fundul concav adîncită la baza solului brun în solul galben; complexul ceramic este unitar, cuprinzînd aceleași grupe stilistice, β , γ și δ , atât în groapă, cât și în nivelul așezării².

În luna ianuarie 1975, lucrările de canalizare pe strada Al. I. Cuza au secționat capătul unei *locuințe*, situată la est și aproape de secțiunea sondajului din 1963. În consecință, colectivul Muzeului din *Huși* a intervenit cu un *sondaj de salvare*, dezvelind o parte a locuinței în spațiul liber disponibil, între șanțul conductei și trotuarul străzii, sub care continuă celălalt capăt al locuinței. Partea dezvelită este acoperită cu un strat subțire de chirpici, proveniți de la pereții prăbușiți, sub care s-au descoperit și fragmente mai mari cu amprente groase de birne, care ar putea indica urmele unei platforme, așa cum s-a interpretat și un fragment găsit în sondajul precedent³. Stratul de chirpici zace la adîncimea medie de 0,80 m, adică la partea superioară a solului argilos brun, corespunzător nivelului așezării.

Sub stratul de chirpici al acestei suprafețe reduse s-a descoperit totuși un număr destul de mare de vase întregi sau fragmentare, amfore de dimensiuni mari, vase cu picior, capace, vase globulare de dimensiuni mici sau pahare. Una din amfore, găsită *in situ* la adîncimea de 0,85 m, era umplută cu valve de scoică de rîu (fig. 4/2); un vas globular mic ca un pahar conținea 22 arșice mici de animal nedeterminat încă, acoperite cu o piatră de riu plată, amintind o descoperire identică, cu același număr de arșice, făcută întâmplător pe altă stradă în 1954. În afară de ceramica pictată, s-au găsit cîteva fragmente de ceramică *Cucuteni C* și o greutate de lut de formă ovală și plată.

Toate aceste elemente arată clar că ne aflăm în interiorul unei locuințe. Determinarea grupelor stilistice confirmă pe aceea din groapa și secțiunea primului sondaj de pe strada Republicii și definește clar *complexul ceramic în funcție de asocierea grupelor stilistice în complexele de locuire ale așezării*, după exigența metodei actuale a cercetării culturii și ceramicii cucuteniene.

★

Ceramica pictată din locuință cuprinde cele trei grupe, β , γ și δ , cu unele din subgrupele definite pentru fiecare grupă în ceramica din așezările *Cucuteni AB* din Depresiunea Prutului sau Depresiunea subcarpatică. Ceramica nu este descrisă integral, ci selectată pentru exemplificarea

¹ A. László, *Cercetări arheologice în așezarea Cucuteni AB de la Huși*, în *AM*, 4, 1966, p. 7 urm., fig. 2.

² *Ibidem*, p. 19, fig. 4-9.

³ *Ibidem*, p. 8.

grupelor și subgrupelor respective. Unele vase întregi și multe fragmente au pictura ștersă și necesită reconstituirea decorului prin desen, ceea ce nu s-a putut face pentru moment.

Grupa β : subgrupa β₁. Fragmentele de *pahare* descoperite și în sondajul precedent (fig. 5/4) și decorate cu linii groase arcuite, pictate cu negru pe fond alb, pot fi atribuite sigur subgrupei β₁⁴, deoarece decorul lor reproduce motivul „volutelor înfășurate în culbec”, atît de caracteristic pe paharele și amforele așezărilor din Depresiunea Prutului, la Corlăteni⁵ și Cucuteni-Dîmbul Morii (fig. 5/1).⁶ Banda foarte îngustă a motivelor este rezervată pe fondul de pictură alb prin liniile groase negre și prin acoperirea unor porțiuni ale interspațiului cu culoare neagră întinsă. Cînd interspațiul este hașurat în întregime cu linii negre, „volutele” izolate sau „spiralele în S” constituie un decor liniar pozitiv⁷.

Fragmentul mic descoperit în locuință (fig. 2/1) prezintă centrul unei „volute unghiulare” pictată pozitiv cu o linie neagră pe fond alb verzui, ca „romburile imbricate” derivate din volutele unghiulare pe craterul de la Cucuteni-Dîmbul Morii⁸.

În schimb, fragmentele decorate cu benzi liniare subțiri încadrate de linii groase, pictate cu negru pe fond alb⁹, nu sînt certe, deoarece ele caracterizează decorul spiralic al subgrupei δ₁.

De asemenea, fragmentele decorate cu volute uniliniare sau cu linii groase horizontale, pictate cu negru dar pe fond brun, descoperite atît în ultimul sondaj (fig. 3/5), cit și în sondajul anterior n-ar putea fi considerate ca o „variantă pe fond brun” a subgrupei β₁¹⁰, decît dacă această variantă ar apărea și în așezările de la Corlăteni și Cucuteni-Dîmbul Morii, adică în secvențele care cuprind numai grupele α — β și preced deci apariția grupei δ.

Grupa γ : subgrupa γ₁. Un fragment de *strachină* cu partea superioară ușor înclinată spre interior și buza teșită (fig. 3/1) prezintă numai la exterior un decor eliptic dispus în două zone decorative, separate printr-o bandă cu contur negru gros. Marginea teșită a buzei este pictată cu negru. În zona gurii, decorul cu „elipse cu tangente” prezintă elipse ogivale secționare de limitele zonei decorative, iar în anexe „bucle spiralice în formă de pipă”. Banda motivelor este rezervată pe fondul de pictură brun și decorată cu benzi liniare negre sau hașurată oblic cu linii negre, linia conturului fiind mai groasă. Interspațiul este acoperit cu culoare albă întinsă în anexe sau hașurată oblic în elipse. În zona corpului, decorul este prea fragmentar, dar pare format numai din „elipse” cu bandă liniară neagră și contur gros, rezervate pe fondul brun prin culoare albă întinsă în interspațiu. Culoarea albă este ștersă în ambele zone, păstrînd numai urme, care lasă să se vadă procedeele picturale caracteristice acestei subgrupe (banda motivelor rezervată pe fond brun și decorată cu bandă liniară neagră; interspațiu acoperit cu alb întins)¹¹.

Decorul din zona superioară apare la exteriorul a două străchini de la Traian, dar culoarea albă în interiorul elipselor este tot întinsă ca în restul interspațiului¹². Decorul din zona inferioară se întilnește pe umărul unui vas globular cu gît cilindric de la Traian (fig. 5/5)¹³.

Pe unele străchini de la Traian, decorul eliptic prezintă uneori în anexe „motive unghiulare” în locul volutelor, încît intervalele interspațiului sînt reduse la benzi înguste paralele cu banda elipselor și a tangentei: interiorul elipselor și intervalele din anexe sînt hașurate cu linii albe (fig. 8/4)¹⁴ sau acoperite cu culoare albă întinsă (fig. 8/3)¹⁵. Pe alte străchini sau pe forme ceramice diferite, decorul eliptic este simplificat prin dispariția motivelor anexe și deci redus la motivul principal al „elipselor cu tangente”: interspațiul este acoperit integral cu alb întins (fig. 8/1)¹⁶ sau este hașurat cu linii albe întretăiate sau dispuse în unghi (fig. 8/2)¹⁷. Hașurarea cu alb liniar a interspațiului în subgrupa γ₁ este menționată și pe ceramica de la Cucuteni¹⁸.

Aceste aspecte ale decorului eliptic sînt identice sub raportul motivelor, compoziției și funcției decorative a culorilor, încît ele nu pot fi atribuite la subgrupe diferite în cadrul grupei γ, ci aparțin subgrupei γ₁ și diferă numai prin tehnica liniară sau întinsă a culorii albe din interspațiu.

Decorul străchini de la Huși combină deci ambele procedee ale tratării culorii albe a interspațiului. Această combinație se întilnește și în decorul eliptic al cupelor unui vas-binoclu de la Traian, dat în cadrul subgrupei γ₂¹⁹. „Alternarea tehnicii culorii întinse sau liniare” a interspațiului consti-

⁴ *Ibidem*, p. 10, fig. 4/4.

⁵ I. Nestor și colab., în *SCIV*, 2, 1951, 1, p. 71, fig. 18, 20.

⁶ H. Schmidt, *Cucuteni*, Berlin — Leipzig, 1932, p. 31—32, pl. 14/1; 16/1; M. Petrescu — Dimbovița, în *Riv. Scienze Preist.*, 20, 1965, 1, fig. 6; 7/1.

⁷ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 32, 73, pl. 15/4.

⁸ *Ibidem*, p. 32, pl. 14/2.

⁹ A. László, *op. cit.*, fig. 4/2, 5.

¹⁰ *Ibidem*, p. 12, fig. 5/1—3.

¹¹ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 33, pl. 15/8—10; 16/6; V. Dumitrescu, *La station préhistorique de Traian*, în *Dacia*, 9—10, 1941—1944, p. 52—53, pl. III/—1—7.

¹² V. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 70, pl. X/17; XI/1.

¹³ *Ibidem*, p. 86, pl. XVIII/6.

¹⁴ *Ibidem*, p. 71, pl. XI/2b, 4c (decorul atribuit greșit subgrupei γ_{2a}).

¹⁵ *Ibidem*, p. 61—62, pl. VII/4, 12a (atribuit greșit subgrupei γ₃).

¹⁶ *Ibidem*, p. 53, pl. III/4, 7.

¹⁷ *Ibidem*, p. 71, pl. X/9, 16 (atribuit greșit subgrupei γ_{2a}).

¹⁸ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 34.

¹⁹ V. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 60, pl. VII/1 (ambele decore interpretate greșit ca o combinație între subgrupele γ₂ și γ_{2a}).

tuie un procedeu pictural frecvent și pe ceramica tricromă de stil A și deci una din regulile stilistice elementare ale decorului cucutenian. Deoarece ceramica AB comportă însă un *stil manierist*, în care formulele stilistice ale grupelor ceramice sînt create și variate în funcție de diferențierea minuțioasă a procedeelor decorative de la o grupă la alta și chiar între subgrupele aceleiași grupe, se poate accepta definirea variantei cu alb liniar în cadrul subgrupeii γ_2 de la Traian și specificarea ei cu o siglă proprie, $2\gamma a$ (fig. 10/2)²⁰, față de varianta cu alb întins a ceramicii de la Traian cu decor eliptic (fig. 8/5)²¹ sau spiralic (fig. 9/3)²² și de varianta numai cu alb întins a ceramicii de la Cucuteni²³.

În consecință, nu se pot atribui variantei γ_2a nici aspectele decorative cu alb liniar în întreg interspațiul, ca pe ceramica de la Cucuteni sau Traian cu decor eliptic (fig. 8/2,4) sau spiralic (fig. 9/3; 11/1)²⁴, care pot fi astfel atribuite unei variante γ_1a cu alb liniar în cadrul subgrupeii γ_1 cu alb întins (fig. 8/1,3; 9/1—2)²⁵, nici aspectele decorative cu benzi liniare albe pe banda motivelor (fig. 8/11; 9/7; 11/4)²⁶, care trebuie atribuite unei variante γ_3a cu alb liniar în cadrul subgrupeii γ_3 cu alb întins (fig. 8/6—9; 9/5—6; 11/3), sau atribuite direct subgrupeii δ_2 (fig. 14/1)²⁷.

Hașurarea cu linii oblice albe pe fragmentul de la Huși nu indică un aspect decorativ de tranziție între variantele subgrupeii γ_1 , ci accentuarea motivului principal prin hașurarea interiorului elipselor față de restul interspațiului acoperit cu alb întins. Procedeu decorării elipselor cu alb liniar este frecvent în subgrupa δ_2 , prin conturarea interiorului cu alb secundar (fig. 13/2) sau prin hașurare cu linii oblice²⁸.

Subgrupa γ_3 . Un fragment din corpul unui vas (deoarece în partea inferioară păstrează pe fața interioară marginea fundului), care poate fi o *strachină* sau un vas bitronconic de tip *piriform* sau de *amforă* (deoarece ruptura din partea superioară nu indică marginea buzei, ci numai curbura umărului, iar fața interioară nu este decorată) (fig. 3/2). Decorul este pictat cu negru și alb pe fond de culoare brună deschisă și cu urme de lustruire. Cele trei culori sînt șterse, dar indică clar procedeele picturale.

Fragmentul prezintă două zone decorative. Zona superioară, pe curbura umărului, păstrează numai o porțiune de culoare neagră, care indică tratarea anexelor cu negru întins a unui decor de stil δ .

Zona inferioară, dispusă imediat sub zona umărului și limitată la partea superioară a peretelui, este delimitată sus și jos printr-o bandă cu contur negru gros și acoperită cu alb întins. Decorul prezintă numai „elipse ogivale” răsturnate și formate dintr-o bandă cu contur negru gros și umplută cu alb întins. Interspațiul între elipse este hașurat vertical cu linii negre mai subțiri, iar interiorul elipselor este liber. Elipsele sînt secționare de limitele zonale, încît banda albă a conturului comunică cu benzile albe ale limitelor zonale. Decorul a fost pictat inițial cu culoare neagră, apoi s-a adăugat culoarea albă a limitelor zonale și la urmă culoarea albă a benzii elipselor, care trece peste liniile negre ale conturului și culoarea albă a limitelor zonale.

Decorul fragmentului apare identic pe fața interioară a unui fragment de *strachină* din sondajul precedent de la Huși²⁹, a cărei zonă superioară este decorată în stil δ_3 , sau la exteriorul unui fragment de umăr de vas piriform de la Traian³⁰, a cărui zonă superioară este decorată în stil δ_2 . În toate trei cazurile, procedeele picturale ale decorului din zona inferioară sînt caracteristice decorului eliptic al subgrupeii γ_3 de la Cucuteni (fig. 8/7—9): motivul propriu-zis al decorului îl constituie „elipsele cu tangente”; banda motivului este rezervată pe fondul brun și apoi acoperită cu culoare albă întinsă; rezervarea benzii motivului se face prin benzile și suprafețele interspațiului, conturate și hașurate cu linii negre; culoarea albă este pictată după trasarea decorului cu negru³¹.

Deci, tehnica motivelor eliptice sau spiralice³² ale subgrupeii γ_3 la Cucuteni este în același timp negativă și pozitivă, ca și în decorul spiralic al subgrupelor γ_1 — γ_2 ³³: banda motivelor este concepută inițial în tehnica negativă a rezervării pe fondul de pictură în toate trei subgrupele; banda negativă a motivelor este acoperită cu alb pozitiv, ca benzile albe pictate direct pe fondul de pictură la exteriorul motivelor în subgrupa γ_2 (fig. 8/5; 9/4); deci banda brună acoperită cu alb întins este

²⁰ *Ibidem*, p. 52, 55 urm., pl. VIII.

²¹ *Ibidem*, p. IV/12.

²² *Ibidem*, p. 52—55, pl. III/8; IV/3.

²³ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 35, pl. 15/7 zona inferioară (atribuit greșit subgrupel γ_1).

²⁴ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 57, pl. VI/7, 9 (atribuit greșit subgrupel γ_2a); H. și Vl. Dumitrescu, *Săpăturile de la Traian — Dealul Flintnitor*, în *Materiale*, 6, 1959, pl. III/2, 4; IV/3.

²⁵ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 53, pl. III/6, 12 (atribuit greșit subgrupeii γ_2).

²⁶ *Ibidem*, p. 57—58, pl. VI/1, 3, 6, 17 (atribuite greșit

subgrupeii γ_2a); VII/10 (atribuit greșit subgrupeii γ_3).

²⁷ *Ibidem*, p. 59, 71, 80, pl. VI/2; X/11; XV/11 (atribuite greșit subgrupeii γ_2a).

²⁸ *Ibidem*, pl. XII/11; XV/7, 9.

²⁹ A. László, *op. cit.*, p. 12, fig. 6/1 (decorul interior atribuit greșit subgrupeii γ_2).

³⁰ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 80, pl. XV/10 (atribuit greșit subgrupeii γ_2).

³¹ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 35—36, 74 (tipărit greșit γ_2), pl. 15/11—13.

³² *Ibidem*, p. 34—35, pl. 13/8 (atribuit greșit subgrupeii γ_2).

³³ *Ibidem*, p. 34—35, 74, pl. 15/7—10.

totodată negativă și pozitivă, ca benzile brune ale motivelor decorate cu benzi liniare negre în subgrupele γ_1 — γ_2 (fig. 8—9). Tehnica negativă a motivelor este determinată de suprapunerea culorii interspațiului peste fondul de pictură, care rămâne liber numai pe banda motivelor. Tehnica pozitivă a motivelor este determinată de tratarea directă a benzii motivelor cu a treia culoare suprapusă pe fondul de pictură rezervat pe banda motivelor.

De aceea, spre deosebire de definițiile riguroase ale formulelor stilistice ale subgrupelor γ_1 — γ_2 , în funcție de procedeele lor formative și prin discriminarea clară a motivelor decorului față de tratarea interspațiului, definiția subgrupeii γ_3 la Cucuteni se referă numai la efectul final al aspectelor decorative, în funcție direct de procedeele picturale ale tratării motivelor sau interspațiului și de ambiguitatea motivelor în raport cu interspațiul: benzi albe alături de motivele formate de liniile negre ale interspațiului; inversarea tehnicii negative și pozitive între motivele pictate pozitiv cu alb și motivele liniare negre rezervate în interspațiu; suprafețele hașurate cu linii negre ale interspațiului stabilesc legătura între subgrupele γ_1 — γ_2 ³⁴.

Discriminarea motivelor reale ale decorului și stabilirea caracterului negativ sau pozitiv al tehnicii motivelor nu pot fi determinate de ordinea aplicării culorilor alb și negru pe banda motivelor și în interspațiu. Dacă porțiunile de forme regulate, benzi sau unghiuri conturate și hașurate cu linii negre, ale interspațiului sînt determinate de forma motivelor ³⁵, atunci nu cîmpurile hașurate pozitiv constituie motivele decorului, ci ele au rezervat pe fondul brun benzile libere ale motivelor ³⁶, iar conturul negru aparține benzilor motivelor (elipse cu una sau două tangente); numai liniile negre hașurate aparțin interspațiului și reprezintă modul de tratare a interspațiului, după cum culoarea albă întinsă sau liniară reprezintă modul de tratare a benzii motivelor în subgrupa γ_3 , indiferent de ordinea aplicării culorilor negru și alb, deci la fel ca în subgrupa γ_1 ³⁷. Dacă culoarea albă suprapune însă constant culoarea neagră a conturului, atunci cu atît mai mult culoarea albă pozitivă nu rezervă cîmpurile conturate și hașurate cu negru și nu subordonează acestor cîmpuri banda motivelor ³⁸, ci o accentuează pentru a forma intenționat un decor cu benzi libere ³⁹, adică rezervate pe fond brun și pictate cu alb pozitiv.

Motivele eliptice sînt rezervate inițial ca spații oarbe prin conturul liniar negru și hașurarea interspațiului (fig. 8/7—8), apoi sînt individualizate prin articularea elementelor componente (fig. 8/6) și prin forma bandată a elipselor (fig. 8/9) și în fine sînt scoase în evidență prin culoarea albă întinsă (fig. 8/6—9) sau liniară (fig. 8/11). Motivele spiralice sînt rezervate direct în formă de bandă prin conturul negru (fig. 9/5—6; 11/3).

Hașurarea interspațiului se face prin linii negre paralele cu banda motivelor în intervalele înguste (fig. 8/9; 9/5; 11/3—4), prin iradierea în evantai a liniilor negre pe măsura lărgirii intervalelor (fig. 8/8; 11/3), prin linii transversale, oblice sau verticale, în întreg interspațiul (fig. 8/6—7, 11; 9/6) sau în cîmpurile moarte (fig. 11/3) și chiar prin motive meandrice liniare în cîmpurile moarte (fig. 11/4), dar lasă și unele intervale libere pe fondul de pictură brun (fig. 9/5—6). Gruparea hașurilor în fascicule liniare negre la exteriorul motivelor albe este uneori separată de restul interspațiului printr-un contur propriu, constituind adevărate „benzi exterioare cu linii negre” (fig. 9/7), adică invers decît în subgrupele γ_1 — γ_2 , în care hașurarea interspațiului cu alb liniar se grupează în fascicule de linii albe de-a lungul motivelor în subgrupa γ_1 (fig. 11/1) și apoi în „benzi exterioare de linii albe” cu contur negru, care constituie motive reale ale decorului, în subgrupa γ_2a (fig. 10/2).

Prin procedeele hașurării interspațiului, benzile liniare negre trec de pe banda motivelor în interspațiu și asigură valoarea decorativă a interspațiului, alături de motivele decorului. Această inovație a subgrupeii γ_3 a fost inițiată, în cadrul ceramicii de stil AB, de subgrupa β_1 (fig. 5/1—2). În sensul acesta trebuie înțeleasă valoarea acordată suprafețelor regulate și hașurate cu linii negre ale interspațiului în subgrupa γ_3 și legătura pe care aceste suprafețe cu aspect de motive o stabilesc între subgrupele γ_1 — γ_2 , adică între motivele decorate cu benzi liniare negre în subgrupele γ_1 și γ_2 , intervalele hașurate cu negru în restul interspațiului redus de benzile albe exterioare motivelor în subgrupa γ_2 , și benzile liniare negre ale interspațiului în subgrupa γ_3 . În realitate, funcția decorativă a celor două culori, albă și neagră, evoluează invers în cele trei subgrupe, substituindu-se treptat una alteia. Culoarea albă trece din interspațiul subgrupeii γ_1 pe banda motivelor subgrupeii γ_3 , în timp ce culoarea neagră trece de pe banda motivelor în interspațiu. La funcția culorii se adaugă paralelismul tehnicii întinse sau liniare a culorii albe în toate cele trei subgrupe. Tehnica liniară a culorii negre sau albe pe banda motivelor nu constituie însă un simplu procedeu pictural, ca pe ceramica de stil A, ci este implicată în procedeu formativ al formulei stilistice a grupeii γ .

³⁴ *Ibidem*, p. 35, 74.

³⁵ *Ibidem*, p. 36.

³⁶ *Ibidem*, p. 74.

³⁷ *Ibidem*, p. 34.

³⁸ *Ibidem*, p. 36.

³⁹ *Ibidem*, p. 74.

Interpretarea indecisă a decorului este accentuată în definiția subgrupeii $\gamma 3$ la Traian: benzile albe nu au nici o importanță pentru motivele decorului, ci subliniază și separă motivele liniare negre ale interspațiului, devenind simple benzi ornamentale între suprafețele hașurate în interspațiu⁴⁰. Această înversare a rolului benzilor albe are consecințe pentru interpretarea decorului și determină atribuirea greșită a aspectelor decorative între subgrupele $\gamma 1$ — $\gamma 3$.

Decorul eliptic, cu elipsele acoperite cu alb întins și tangentele cu contur negru rezervate pe fondul brun (fig. 8/6), este atribuit subgrupeii $\gamma 3$ numai pentru „benzile albe” ale limitelor zonale și suprafețele hașurate cu negru ale interspațiului⁴¹. Decorul cu elipse și tangente formate din benzi liniare negre pe fond brun și prevăzute în anexe cu motive unghiulare hașurate cu negru, în timp ce intervalele interspațiului inclusiv interiorul elipselor este acoperit cu alb întins, aparținând deci subgrupeii $\gamma 1$ (fig. 8/3), este considerat identic cu acela al subgrupeii $\gamma 3$ de la Cucuteni (fig. 8/9), cu singura deosebire a conturului interior al elipsei (liniar la Cucuteni și în formă de bandă liniară la Traian), și în consecință atribuit subgrupeii $\gamma 3$ ⁴².

Decorul cu spirală serpentiformă și volute în formă de seceră, atât de caracteristic vaselor piriforme înalte ale subgrupeii $\gamma 3$, este atribuit subgrupeii $\gamma 2$, banda cu contur negru a serpentinei fiind considerată ca „bandă exterioară albă” a benzilor liniare negre, hașurate în interspațiu și considerate ca motive în formă de „spirale agățate”⁴³. Această interpretare este valabilă pentru decorul perfect inversat pe celălalt vas piriform (fig. 11/4): motivele decorative le formează real „spiralele agățate” cu „volute” anexe, constituite însă din benzi liniare albe, în timp ce banda liniară neagră a interspațiului capătă inevitabil forma de serpentină⁴⁴. Dacă benzile liniare albe nu sînt „benzi exterioare” motivelor, atunci decorul acestui vas aparține variantei cu alb liniar a subgrupeii $\gamma 3a$ și nu variantei cu alb liniar a subgrupeii $\gamma 2a$. Numai prin schimbarea funcției decorative a culorilor, acest decor poate fi transpus în stilul variantei $\gamma 2a$, ca pe alt fragment de vas piriform: motive spiralice cu benzi liniare negre, interspațiu cu meandre liniare albe, corespunzătoare meandrelor liniare negre de pe vasul precedent (fig. 9/8)⁴⁵.

De asemenea, motivele cordiforme de pe gîtul vaselor piriforme ale subgrupeii $\gamma 3$ (fig. 9/5 — 6)⁴⁶, tratate la fel ca pe exemplarul de la Cucuteni⁴⁷, sînt atribuite subgrupeii $\gamma 2$, banda albă cu contur negru fiind omologată cu „banda exterioară”, iar interspațiul hașurat cu „banda liniară neagră” a acestor motive în subgrupa $\gamma 2$ (fig. 9/4).

Decorul cu „spirale libere”, prevăzute în pilniile superioare cu „volute” simple și în pilniile inferioare cu „volute în seceră” cu coada frîntă și prelungită în interspații sau terminată cu un triunghi corespunzător meandrelor de pe vasele precedente, deși nu este descris și interpretat, aparține clar unui vas piriform a subgrupeii $\gamma 3$ (fig. 11/3)⁴⁸: intervalele largi și hașurate transversal cu linii negre scot în evidență benzile acoperite cu alb întins ale spiralelor și volutelor, care constituie motivele unice ale decorului.

Procedeele stilistice în funcție de cele două culori, alb și negru, în decorul celor trei subgrupe și al variantelor lor generează aspecte decorative asemănătoare, care explică suficient confundarea lor obișnuită și repartizarea lor greșită între subgrupe și variante.

Decorul cu „elipse” de pe fragmentul de la Huși (fig. 3/2) este evident derivat din „elipsele cu tangente” (fig. 8/9), prin dispariția tangentelor. Aceste motive nu apar numai în subgrupa $\gamma 3$ ⁴⁹, deoarece se întîlnesc și în subgrupele $\gamma 1$ — $\gamma 2$, cu aceeași derivație: în subgrupa $\gamma 1$, „elipse cu tangente” (fig. 8/1) sau numai „elipse” (fig. 5/5) formate din benzi liniare negre; în subgrupa $\gamma 2$, „elipse” cu bandă liniară neagră dublată cu bandă exterioară albă (fig. 8/5) și „elipse cu tangente” formate din benzi liniare negre dublate de o bandă exterioară de linii albe în jurul elipsei și deasupra sau dedesubtul tangentelor (variantea $\gamma 2a$) (fig. 8/10)⁵⁰. Formele derivate ale „elipselor cu tangente” comportă și aspectul „elipselor cu două tangente”, prin secționarea și racordarea tangentelor (fig. 8/7 — 8).

Derivația însăși a motivului „elipselor cu tangente” în cadrul decorului spiralic nu este încă demonstrată în decorul grupelor de stil AB.

Grupa δ ; subgrupa $\delta 1a$. În ceramica de la Cucuteni, subgrupa $\delta 1$ comportă două variante picturale, una bicromă cu „negru pe alb” și alta tricromă cu „negru și roșu pe alb”⁵¹, în timp ce la Traian această subgrupă prezintă numai pictura bicromă cu „negru pe alb”⁵².

⁴⁰ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 52 și n. 1.

⁴¹ *Ibidem*, p. 62, pl. VII/3.

⁴² *Ibidem*, p. 61, pl. VII/12.

⁴³ *Ibidem*, p. 55, pl. IV/11 (atribuit greșit subgrupeii $\gamma 2$).

⁴⁴ *Ibidem*, p. 57, pl. VI/17 (decorul definit exact, dar atribuit greșit subgrupeii $\gamma 2a$).

⁴⁵ *Ibidem*, pl. VI/8 (nedescris, dar atribuit corect subgrupeii $\gamma 2a$).

⁴⁶ *Ibidem*, p. 54, 86, pl. III/9; XVIII/9 (atribuite greșit subgrupeii $\gamma 2$).

⁴⁷ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 35, pl. 13/8 (atribuit greșit subgrupeii $\gamma 2$).

⁴⁸ H. Vl. Dumitrescu, în *Materiale*, 6, 1959, fig. 6, pl. IV/2.

⁴⁹ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 35, 74.

⁵⁰ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, pl. V/8.

⁵¹ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 36.

⁵² Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 63, 65.

În schimb, la Traian apar alte două variante picturale, una bicromă cu „roșu pe alb” și alta tricromă cu „roșu și negru secundar pe alb”, clasificate împreună într-o nouă subgrupă, $\delta 1a$ ⁵³. Este clar că aceste două variante pictate cu roșu sînt paralele cu cele două variante de pictură bicromă sau tricromă cu negru și trebuie în consecință separate și repartizate alături de acestea.

Astfel, pentru a păstra schema cu două variante cu pictură bicromă sau tricromă din definiția subgrupeii $\delta 1$ la H. Schmidt și pentru a nu multiplica subîmpărțirile acestei subgrupe este suficient ca cele patru variante cu pictură bicromă sau tricromă să fie clasate numai în două variante picturale desemnate cu sigle proprii: $\delta 1a$ — două variante de pictură bicromă cu „negru pe alb” (Cucuteni și Traian) sau cu „roșu pe alb” (Traian) și $\delta 1b$ — două variante de pictură tricromă cu „negru și roșu pe alb” (Cucuteni) sau cu „roșu și negru secundar pe alb” (Traian și Cucuteni)⁵⁴.

Ceramica descoperită în locuința de la Huși cuprinde numai varianta bicromă cu „negru pe fond alb”, culoarea neagră a decorului avînd uneori nuanța brună șocolatie (fig. 3/3), iar culoarea albă a fondului de pictură fiind uneori ștearsă și avînd o nuanță gălbuie. Acestei subgrupe îi aparțin cele cinci vase mari, descoperite intacte sau fragmentare, un vas cu picior și patru amfore.

Vasul cu picior (fig. 4/1) are aceeași formă și aceeași organizare a decorului ca exemplarul publicat anterior (fig. 6/5), dar decorul cu volute este diferit prin detalii, iar unele zone prezintă aspecte decorative diferite.

Ambele fețe ale vasului prezintă cîte două zone decorative, despărțite printr-o bandă liberă cu contur liniar gros. Pe fața interioară (fig. 4/1a), zona decorativă a fundului este liberă, iar zona peretelui este decorată cu „trei volute libere” trasate cu linii groase, care pornesc de la limita interzonală. Motivele anexe repetă decorul de pe fața exterioară, dar numai cu „motivele unghiulare”, fără perlele circulare. Pe fața exterioară (fig. 4/1b), zona decorativă a peretelui recipientului prezintă același decor cu „trei volute” izolate, care se termină de asemenea la limita interzonală. Între volute sînt intercalate „unghiuri îmbricate” trasate la fel prin linii groase, cu virfurile orientate în jos pînă la limita interzonală și cu laturile prelungite pînă la gura vasului; laturile divergente ale fiecărei grupe de unghiuri rezervă sub gura vasului un „spațiu unghiular liber”, iar laturile convergente între grupele de unghiuri închid cîte o „perlă” conturată cu două linii de aceeași grosime.

Astfel, compoziția ternară a decorului prezintă trei volute, dispuse ca motive principale pe perete, și trei perle, dispuse sub gura vasului ca motive anexe deasupra volutelor și alternînd cu cele trei intervale unghiulare ale interspațiului. Compoziția asemănătoare a vasului precedent (fig. 6/5) este însă cvaternară și prezintă patru volute principale suprapuse de două volute anexe alternînd cu două grupe de benzi unghiulare sau direct cu două spații unghiulare umplute cu alb, intercalate simetric între volutele principale.

Zona decorativă a piciorului (fig. 4/1b) introduce însă aspectul decorativ de pe gitul amforelor (fig. 3/3), fiind împărțită prin două benzi libere cu contur liniar în două metope, decorate cu cîte două „ove excentrice” dispuse în colțurile superioare și formate din benzi liniare. Intervalele unghiulare ale interspațiului sînt libere în partea superioară, iar în partea inferioară sînt hașurate cu o grupă de linii prelungite și arcuite în ghirlandă.

Aceleași aspecte decorative, cu metope cu ove în zona piciorului și cu „volute libere” pe corpul recipientului, apar pe vasul similar al subgrupeii $\beta 1$ de la Cucuteni — Dîmbul Morii (fig. 5/2)⁵⁵. „Volutele în culbec” sînt trasate cu o singură linie groasă și au interspațiul hașurat cu linii oblice, fiind dispuse în șir într-o zonă decorativă proprie, despărțită de zona decorativă a gurii, împărțită în metope decorate cu „elipse opace” rezervate prin negrul întins al interspațiului, preluate direct din decorul ceramicii tricrome de stil A⁵⁶. În metopele piciorului, banda „ovelor” excentrice și „banda unghiulară” inferioară sînt conturate cu o linie îngroșată, care reprezintă de fapt tratarea interspațiului cu negru întins și totodată resorbția culorii negre în interiorul ovelor⁵⁷, care se observă și în decorul subgrupeii $\alpha 1$ (fig. 5/1 sus).

Pe vasul cu picior de la Huși (fig. 4/1), amplificarea decorului prin motivele anexe a anulat zona decorativă a gurii, dar a dispus „perlele” sub gura vasului, ca într-o zonă decorativă virtuală, iar „volutele” principale capătă pe ambele fețe ale recipientului dispoziția tripartită caracteristică grupelor γ și δ (fig. 5/6; 15/1 — 2; 16/2).

Factura „volutelor în culbec” nu este însă uniliniară, nici în sensul decorului subgrupeii $\beta 1$, cu „volute libere” la care capătul liniei negre se termină în centru, deoarece linia neagră rezervă banda albă subțire a volutei (fig. 5/1 jos) sau trasează pozitiv volute liniare (fig. 5/2), sau cu „spirale continue” la care linia neagră a volutelor se oprește la centru sau se desfășoară în sens

⁵³ *Ibidem*, p. 63—64, 68.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 69 n.1: fragmente nepublicate de H. Schmidt, dar identificate în col. Muzeului din Berlin.

⁵⁵ M. Petrescu-Dîmbovița, în *Riv. Scienze Preist.*, 20,

1965, 1, p. 168, fig. 7/2.

⁵⁶ H. Schmidt, *op. cit.*, pl. 4/3; 5/3.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 32, pl. 14/4.

ontrar⁵⁸, nici în sensul decorului subgrupelor $\delta 1$ (fig. 12/6 sus) și $\delta 2$ (fig. 12/11; 13/9 — 10), cu „spirale în S agățate” la care capetele liniei înfășurate și desfășurate în dublu sens sînt diametral puse, deoarece linia neagră constituie conturul comun al celor două volute imbricate ale spiralelor gățate, formate din benzi libere cu contur liniar (fig. 12/6 jos).

Pe vasul cu picior de la Huși, volutele sînt formate de o bandă liberă cu contur negru, al cărei capăt se termină la limita inferioară a zonei decorative, intervalele dintre spirele volutei ămînînd libere, deci ele reproduc factura volutelor de pe celălalt vas cu picior (fig. 6/5), la care intervalele dintre spire sînt ocupate de benzile exterioare acoperite cu alb întins, în stilul subgrupeii $\delta 2$. Pe ambele vase cu picior de la Huși, „volutele libere” trebuie derivate prin secționarea „spiralelor în S libere”, dublate sau nu de benzi exterioare, existente în decorul grupelor γ (fig. 10/2 — 3) și δ (fig. 14/3a; 15/2).

Consecvent, „motivele unghiulare” din anexe sînt formate tot din benzi libere cu contur negru, iar imbricarea lor lasă intervale libere sau ocupate de benzi exterioare albe (fig. 4/1; 6/5).

Decorul metopic al piciorului, cu motivele formate din benzi liniare de aceeași grosime, fără conturul îngroșat din interiorul „ovelor” sau dintre ove și „banda unghiulară” inferioară, transpune în stilul subgrupeii $\delta 1$ decorul de stil $\beta 1$ al vasului cu picior de la Cucuteni — Dîmbul Morii.

Dacă din acest vas și din amfora următoare s-ar fi găsit numai fragmente dispartate, mostrele decorului ar putea fi ușor atribuite subgrupeii $\beta 1$. Decorul lor complet aparține însă aspectelor decorative ale subgrupeii $\delta 1$. De aceea, proporția subgrupeii $\beta 1$ în secvența de la Huși rămîne cu totul discutabilă.

Amforă sferică cu gît tronconic, cu prag ușor pe umăr și cu torțile orizontale pe mijlocul umărului (fig. 4/2), cu două zone decorative pe gît și pe umăr, delimitate prin cîte două linii groase, cele superioare încadrînd pragul umărului. Decorul este pictat în linii groase cu negru șocolatiu pe fondul de pictură alb, care acoperă toată suprafața vasului. Organizarea zonelor decorative și aspectele decorului sînt identice cu acelea de pe celelalte amfore, dar factura decorului este diferită.

Zona gîtului adoptă metopele decorate cu „ove” formate din benzi triliniare și opuse excentric în colțurile de sus, iar în intervalele superioare cu „motive unghiulare”. Limitele verticale ale metopelor sînt formate dintr-o bandă liberă cu contur liniar și dispuse în dreptul torților, în simetrie cu ogivele din zona umărului.

Zona umărului este împărțită în două panouri prin două „elipse ogivale”, formate din bandă liberă cu contur liniar și dispuse în dreptul torților. Interiorul ogivelor este decorat deasupra torților cu două linii arcuite în sus. Panourile sînt decorate cu o „spirală în S”; interspațiul este acoperit în intervalele dintre volute cu „motive unghiulare” imbricate sau hașurate și cu laturile arcuite, iar în colțurile dintre volute și ogive cu linii oblice, care continuă laturile motivelor unghiulare.

Indiferent de structura și factura spiralelor, formate dintr-o bandă liberă cu contur liniar ca și ogivele, sau trasate cu o linie groasă înfășurată și desfășurată în dublu sens, compoziția decorului cu „ogive legate cu spirale” nu este documentată în subgrupa $\beta 1$, în care decorul spiralic din friza umărului acoperă și torțile amforelor (fig. 5/1), ci numai în subgrupa $\delta 2$, cu ogivele umplute cu culoare albă și panourile decorate cu motive unghiulare sau romboidale pictate cu negru sau cu negru și alb pe fond brun (fig. 15/4 — 5). Este clar că ogivele au înlocuit zonele verticale intercalate între panouri și acoperite la fel cu culoare albă, în stilul subgrupeii $\delta 2$ (fig. 15/3).

Faptul că același decor, cu zone verticale între panouri și cu volute meandrice în panouri, este pictat numai cu culoare neagră pe fond alb pe amforeta de la Traian nu este suficient pentru apartenența sa la subgrupa $\beta 1$ ⁵⁹, dacă amforeta n-a fost găsită într-un complex numai cu ceramică $\alpha - \beta$ sau $\beta - \gamma$, adică fără grupa δ . Dealtfel, zona inferioară a amforetei este decorată cu „elipsoidele” caracteristice decorului subgrupelor $\delta 1 - \delta 3$ (fig. 16/1 — 3). Deoarece la Traian amforetele pictate cu negru pe alb au elipse ovale în locul zonelor verticale⁶⁰, nu este nici o îndoială că decorul pe fond alb cu „elipse și volute” de la Traian sau cu „elipse și spirale” de la Huși nu reprezintă decît o transpunere în stilul subgrupeii $\delta 1$, paralelă cu decorul pe fond brun cu „elipse și unghiuri sau romburi” al subgrupeii $\delta 2$.

Două amfore (fig. 4/3) și un fragment de gît de la o amforă (fig. 3/3) de aceeași formă globulară cu gît tronconic, cu prag ușor pe umăr și torțile pe mijlocul umărului, prezintă la fel două zone decorative, cu decor identic în zona umărului și cu decor diferit în zona gîtului. Banda limitelor zonale are contur liniar. Limita interzonală include între liniile conturului pragul umărului. Una din amfore și fragmentul (fig. 3/3) au în zona gîtului decorul cu metope și ove, dar factura motivelor fiind identică, este sigur că și în zona umărului factura decorului spiralic era identică. A doua amforă

⁵⁸ *Ibidem*, p. 32, pl. 15/4.

⁵⁹ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 50, pl. II/3.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 50.

are zona gîtului decorată cu motive cordiforme, dar în zona umărului decorul spiralic este identic cu acela al primei amfore. De asemenea, factura motivelor cordiforme este identică cu aceea a motivelor spiralice de pe umăr (fig. 4/3).

Cele două metope din zona gîtului au limitele verticale formate dintr-o bandă liniară neagră cu contur gros, flancată de benzi libere cu contur exterior gros. „Ovele” sînt formate la fel dintr-o bandă liniară cu contur gros, dublată de o „bandă exterioară liberă” cu contur gros. Interspațiul este tratat cu hașuri oblice în unghiurile de sus și cu hașuri prelungite în ghirlandă în unghiurile de jos (fig. 3/3).

„Motivele cordiforme” din zona liberă a gîtului (fig. 4/3) sînt formate din benzi liniare cu contur gros. „Motivele unghiulare” hașurate oblic, introduse în toate intervalele interspațiului, în unghiurile superioare și inferioare dintre motivele cordiforme, dar și la bază între lobi motivelor cordiforme, delimitează o „bandă exterioară liberă” în jurul motivelor cordiforme, ca în subgrupa $\gamma 2$ (fig. 9/4). În subgrupa $\gamma 3$, unghiurile hașurate dintre lobi delimitează banda liberă a motivelor cordiforme acoperită cu alb întins (fig. 9/6). „Benzile exterioare libere” ale ovelor sînt uneori alăturate (fig. 3/3), ceea ce explică contopirea lor la motivele cordiforme (fig. 10/4).

Decorul metopic cu „ove excentrice” a fost creat de subgrupa $\alpha 1$ ⁶¹ și adoptat în același stil pe gîtul amforelor subgrupeii $\beta 1$ (fig. 5/1). Dar acest decor a fost preluat sigur și de grupa γ , deoarece este adoptat în acest stil pe gîtul vaselor piriforme ale subgrupeii $\delta 2$ la Traian (fig. 10/4)⁶² sau $\delta 3$ la Huși (fig. 7/4) și apoi transpus în stilul subgrupeii $\delta 1$ pe gîtul amforelor de la Huși (fig. 3/3; 4/2).

Decorul liber cu „motive cordiforme” este creat de grupa γ ⁶³ în stilul subgrupelor $\gamma 1 - \gamma 3$ (fig. 9/1 - 2, 4 - 6), apoi adoptat și transpus paralel în stilul subgrupelor $\delta 1 - \delta 2$ pe gîtul vaselor piriforme de la Traian (fig. 13/1,8) sau al amforelor de la Huși (fig. 4/3). Motivele cordiforme cu „benzi exterioare albe” ale subgrupeii $\gamma 2$ (fig. 9/4) sînt la fel transpuse în stilul bicrom al subgrupeii $\delta 3$, deci cu „benzi exterioare libere” cu contur propriu (fig. 7/8)⁶⁴.

Decorul cu „elipse și spirale” din zona umărului se deosebește numai prin factura elipselor ogivale, delimitate prin contur liniar (fig. 4/3) sau printr-o „bandă liniară” dublată de o „bandă exterioară liberă” cu contururi groase. Decorul interior cu linii arcuite deasupra torților lipsește.

Ogivele sînt legate printr-o „spirală în S”, formată de o bandă liniară cu contur gros și dublată pe ambele laturi cu „benzi exterioare libere”, dar nu direct, în sensul spiralelor simple cu bandă exterioară dublă din decorul subgrupelor $\gamma 2$ (fig. 10/2) sau $\delta 2$ (fig. 14/3a), ci prin amplificarea volutelor printr-o bandă liniară neagră ramificată din corpul spiralei și terminată în interspațiu, dublată la rîndul ei de banda exterioară a corpului spiralei, ca în interiorul străchînii subgrupeii $\delta 2$ de la Traian (fig. 11/2). Benzile exterioare ale spiralelor comunică cu banda exterioară a elipselor. În anexe, se introduc „motive unghiulare” hașurate oblic și încadrate de o „bandă exterioară liberă”. Interspațiul este deci redus la intervalele în formă de bandă dintre benzile exterioare ale spiralelor și ale motivelor unghiulare și la intervalele unghiulare dintre volute și ogive. Aceste intervale sînt hașurate prin benzi liniare negre, ca în subgrupele $\gamma 3$ și $\delta 2$ (fig. 11/3 - 5), sau alternativ prin lărgirea în evantai în colțurile ogivelor a benzilor liniare ale interspațiului sau ale volutelor.

Compoziția decorului cu „elipse ogivale legate cu spirale” aparține grupei δ ; structura și factura decorului spiralic, cu „benzi liniare negre” dublate de „benzi exterioare albe” pe fond brun este de stil $\gamma 2$ (fig. 10/2 - 3), preluat de grupa δ și transpus paralel în stilul subgrupeii $\delta 2$, cu „benzi liniare negre” dublate de „benzi exterioare conturate cu alb secundar” pe fond brun (fig. 11/2) sau în stilul subgrupelor $\delta 1$ și $\delta 3$, cu „benzi liniare negre” dublate de „benzi exterioare libere” pe fond alb (fig. 4/3) sau pe fond brun (fig. 7/8).

Amfora piriformă cu gît tronconic, aproape cilindric, cu prag ușor pe umăr și cu torțile la baza umerilor lăsați, prezintă cele două zone cu aspectele decorative tipice, dar decorul comportă o simplificare. Limita dintre zone este formată de o singură linie groasă, care acoperă lățimea pragului.

Metopele din zona gîtului sînt delimitate printr-o bandă liberă, cu contur liniar. „Ovele” sînt formate din banda liniară dublată cu bandă exterioară liberă cu contur propriu. Interspațiul în formă de scut între ove este hașurat oblic.

Pe umăr, „elipsele ogivale” prezintă numai conturul liniar, dar repetă decorul cu două linii arcuite invers deasupra torților. „Spiralele în S” sînt formate din benzi liniare cu contur gros și au volutele simple, dar sînt dublate pe ambele laturi cu „benzi exterioare libere”, secționare de conturul elipselor. Intervalele unghiulare dintre corpul spiralelor și volute sînt hașurate și prelungite în unghiurile dintre volute și ogive.

⁶¹ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 31, pl. 13/1.

⁶² Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 87-88, pl. XVIII/7.

⁶³ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 35-36.

⁶⁴ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 84, pl. XVII/8.

Decorul spiralic are factura spiralelor dublate cu două benzi exterioare albe ale subgrupeii $\gamma 2a$ (fig. 10/2) și a fost de asemenea transpus în stilul subgrupeii $\delta 1$ pe amfora de la Huși și al subgrupeii $\delta 2$ pe ceramica de la Traian (fig. 14/3a).

Subgrupa $\delta 2a$. La Cucuteni, subgrupa $\delta 2$ comportă două variante picturale: „pictură tricromă cu negru și alb secundar pe fond brun” și „pictură tetracromă cu negru, roșu și alb secundar pe fond brun”⁶⁵. Deoarece la Huși și Traian subgrupa $\delta 2$ cuprinde numai varianta tricromă cu negru și alb secundar⁶⁶, iar la Traian s-a desemnat cu o siglă proprie, $\delta 2a$ (fig. 6/1; 15/3-5), numai o variantă decorativă paralelă cu pictura tricromă a subgrupeii $\delta 2$, existentă de asemenea la Huși (fig. 2/3, 4a) în timp ce varianta cu pictură tetracromă a rămas nespecificată, este necesar ca numai variantele picturale în cadrul subgrupeii $\delta 2$ să fie desemnate prin sigle proprii, $\delta 2a$ — „pictură tricromă cu negru și alb” (fig. 7/2) și $\delta 2b$ — „pictură tetracromă cu negru, roșu și alb secundar”⁶⁷, ambele pe fondul de pictură brun al subgrupeii $\delta 2$.

Un fragment din partea superioară a unei *străchini* (fig. 2/2) prezintă pe fața interioară o dungă neagră pe teșitura buzei, iar pe fața exterioară o zonă decorativă cu „buclele opuse” a două spirale libere. Motivele sînt formate de benzi rezervate pe fășuiala brună lustruită printr-un contur negru gros cît lățimea benzilor și apoi conturate cu „alb secundar”, adică cu o linie albă la interiorul conturului. Interspațiul este hașurat cu linii negre arcuite. Culoarea neagră este în mare parte ștearsă.

Motivele și procedeele picturale sînt caracteristice pentru decorul subgrupeii $\delta 2$ la Traian: „spirale libere” conturate cu alb secundar și interspațiu cu linii negre arcuite în zona corpului unei străchini (fig. 7/5)⁶⁸, sau spirale cu contur negru de aceeași lățime cu banda și interspațiu cu linii negre pe umărul vaselor piriforme (fig. 14/1).

Deoarece subsuara buclelor este umplută cu negru întins, din cauza conturului gros al motivelor, este posibil ca buclele să reprezinte „spiralele secționare (cu o singură buclă)” din anexele decorului spiralic (fig. 14/1). Decorul străchinii poate constitui o formă derivată în funcție de motivele anexe, ca în zona corpului unei amfore de la Traian (fig. 7/7)⁶⁹. Sub gura străchinii spiralele anexe au „buclele opuse”, păstrînd dispoziția lor în anexele decorului⁷⁰ (fig. 12/10); în zona inferioară a amforei, spiralele anexe sînt orientate în același sens, pentru a constitui motivul „în vîrtej”, caracteristic zonei decorative deasupra fundului pe ceramica din toate fazele cucuteniene. Prin dispariția motivului spiralic principal, spiralele secționare din anexele constituie singure decorul și sînt racordate diferit.

Varianta decorativă specificată cu sigla $\delta 2a$ în sensul ceramicii de la Traian⁷¹ este reprezentată la Huși prin vase întregi sau fragmentare, descoperite atît în ultimul sondaj (fig. 2/3 — 4a), cît și în sondajul anterior sau chiar întîmplător (fig. 6/3,5; 7/3)⁷².

Fragmentul din partea superioară, cu buza teșită a recipientului și proeminența perforată de pe umăr, de la un *vas cu picior* (fig. 2/3) este asemănător, ca formă și decor, cu fragmentul din partea inferioară a vasului, cu fundul recipientului și începutul piciorului, de la Traian (fig. 6/4)⁷³. Exemplarul întreg de la Huși (fig. 6/5) redă factura decorului și forma acestui vas cu picior, cu recipient în formă de străchină sau castron, prevăzut pe curbura umărului cu două tortițe plate verticale și avînd un picior tronconic, perforat lateral cu două orificii circulare. Forma vasului nu poate fi confundată cu vasele cu suport înalt sau scund ale ceramicii de stil A⁷⁴, deoarece această ceramică cuprinde și străchini sau amfore cu picior⁷⁵.

Cele două fragmente, de la Huși și Traian, sînt decorate pe ambele fețe, ca și recipientul vasului întreg de la Huși, al cărui picior este decorat numai la exterior. În toate trei cazurile, procedeele picturale sînt identice. Decorul este pictat pe fășuiala brună-roșie a vasului în formă de benzi despărțite prin linii groase negre și acoperite alteranativ cu alb întins. O dungă neagră acoperă buza teșită a fragmentului de la Huși. Decorul este lustruit pe ambele fețe ale vasului. Pe cele două fragmente, arcuirea liniilor negre și alternanța benzilor brune negative și a celor albe pozitive indică tot un decor spiralic cu „volute în culbec”, formate de o bandă brună liberă, dublată la exterior de o bandă acoperită cu alb întins, conturul negru al benzii brune și albe fiind comun.

Exemplarul întreg (fig. 6/5) prezintă cîte două zone decorative, una principală și alta secundară, dispuse pe ambele fețe în raport cu tectonica vasului: zonele principale pe fața interioară și exterioară a peretelui recipientului, iar zonele secundare în interior pe fundul recipientului sau pe fața exterioară a piciorului. Pe ambele fețe zonele decorative sînt despărțite printr-o bandă albă cu contur negru, orizontală la exterior și circulară în interior.

⁶⁵ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 37, pl. titlului nr. 4-8; 18/1-8.

⁶⁶ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 64, 72.

⁶⁷ H. Schmidt, *op. cit.*, pl. titlului nr. 7.

⁶⁸ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 82, pl. XVI/4b.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 78, pl. XIV/1.

⁷⁰ *Ibidem*, pl. XII/14, 20.

⁷¹ *Ibidem*, p. 64, 76-77.

⁷² A. László, *op. cit.*, p. 15, fig. 4/3; 7/1; 8/1-3; 9.

⁷³ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 47, pl. I/2 (atribuit ipotetic unei grupe AB α).

⁷⁴ *Ibidem*, p. 39.

⁷⁵ H. Schmidt, *op. cit.*, pl. 6/3, 5.

Aspectele decorative sînt identice în zonele principale și simplificate în zonele secundare, dar sînt proiectate diferit, orizontal pe fața externă și concentric în interiorul vasului. În desen, decorul este redat întreg numai pe fața interioară; decorul de pe fața exterioară nu este desfășurat, dar prezintă evident aceleași aspecte decorative sub raportul structurii motivelor și al compoziției cu diferențieri de detalii între zonele principale și secundare. Decorul prezintă constant motive principale și anexe formate dintr-o bandă brună liberă cu contur negru și dublată pe una din laturi cu o bandă exterioară albă liberă cu contur propriu; între spirele volutei, conturul benzilor brune și albe este comun; față de porțiunile libere ale interspațiului, banda albă este delimitată prin contur propriu, care uneori lipsește.

În zonele principale, cele patru „volute” au coada terminată la una din limitele zonale, banda albă a limitei interzonale sau buza vasului. Ca motive anexe, pe fața interioară (fig. 6/5 a) se introduc alternativ în intervalele superioare dintre volutele principale cîte o „volută” sau cîte două „benzi unghiulare” cu laturile arcuite, motivele anexe fiind astfel dispuse simetric în diametru; intervalele inferioare dintre volutele principale prezintă benzi oblice alternativ brune și albe, care par a continua spirele volutelor secționare; intervalele dintre volutele principale și cele anexe intercalate repetă benzile oblice, care par a continua spirele secționare ale volutelor anexe; interspațiul este astfel redus la porțiunile exterioare dintre benzile unghiulare și limita superioară a zonei decorative, dar peste fondul brun aceste spații unghiulare sînt acoperite cu alb întins. Pe fața externă (fig. 6/5 b), volutele anexe, flancate de benzile oblice, sînt dispuse deasupra tortiilor; benzile unghiulare din intervalele superioare ale interspațiului lipsesc, culoarea albă fiind întinsă în intervalele dintre volute și configurînd două spații unghiulare albe corespunzătoare celor de pe fața interioară.

În zonele secundare, decorul simplificat prezintă „volutele” principale, două alăturate și inversate în zona circulară a fundului (fig. 6/5a) sau patru dispuse în șir pe fața exterioară a piciorului (fig. 6/5b); ca anexe, numai „benzile unghiulare”, dintre care una devine un simplu motiv unghiular, iar cealaltă este contopită cu coada volutelor; volutele au astfel coada bifurcată (în zona fundului), sau prelungită în interspațiu (în zona piciorului); în zona fundului, compoziția decorativă devine simetrică prin inversarea volutelor, coada benzii brune a fiecărei volute se unește cu motivele unghiulare diametral opuse, iar banda exterioară albă a celor două volute se unește în forma unei spirale în *S*.

Decorul cu „volute” secționare dispuse în șir și prevăzute în anexe cu „motive unghiulare”, dar formate din benzi liniare negre pe fond brun și dublate de „benzi exterioare albe libere”, se întilnește pe capacul subgrupeii $\gamma 2$. de la Traian (fig. 10/3)⁷⁶. Coada sinuoasă sau bifurcată la ultimele două volute indică derivația lor din motivul „spiralele în *S* conjugate”, care apare și pe umărul craterelor subgrupeii $\delta 2a$ (fig. 13/11), formate de asemenea din benzi liniare negre, dublate însă de benzi exterioare cu alb secundar și prevăzute în anexe cu motive sau spații unghiulare conturate cu alb secundar. Acest decor este proiectat în interiorul unei străchini a subgrupeii $\delta 2a$ (fig. 11/2): cele două spirale au una din volute dublată de o bandă liniară neagră, care poate indica astfel decorul cu „spirale în *S* conjugate”; în anexe prezintă deopotrivă motive unghiulare și volute. „Volutele” anexe sînt comune în decorul spiralic la exteriorul sau în interiorul vaselor în subgrupele $\gamma 1 - \gamma 3$ (fig. 11/1,3 - 4; 14/4a) sau $\delta 2a$ (fig. 11/2,5). Volutele anexe cu coada prelungită în interspațiu există în subgrupele $\gamma 3$ (fig. 11/3 - 4) și $\delta 2a$ (fig. 11/5). Procedul acoperirii unor suprafețe ale interspațiului cu culoare albă peste fondul brun se întilnește de asemenea pe crateretele subgrupeii $\gamma 1$ la Traian⁷⁷. Toate variantele picturale ale subgrupeii $\delta 2a$ preiau aspecte decorative ale subgrupelelor $\gamma 1 - \gamma 3$, dar le transpun în stilul acestor variante.

Decorul cu „volute” secționare în zonele orizontale pe vasul de la Huși (fig. 6/5 b) derivă însă din „spiralele în *S* libere (izolate)” (fig. 11/1), prin secționarea volutelor (fig. 14/3 a). Acest decor este proiectat circular la exteriorul unei străchini (fig. 14/4b)⁷⁸, cu două spirale alăturate ca în interiorul străchiniii precedente (fig. 11/2). Decorul cu spirale libere, prevăzute în anexe cu motive unghiulare sau volute, este obișnuit la exteriorul vaselor în subgrupele $\gamma 1 - \gamma 3$ (fig. 11/1) și este de asemenea proiectat, cu una sau două spirale⁷⁹, în interiorul străchinilor (fig. 14/4a)⁸⁰. De aceea, decorul interior al vasului de la Huși (fig. 6/5 a) a proiectat circular decorul orizontal de la exterior, dar derivația celor patru volute se putea face direct prin secționarea celor două spirale în *S* proiectate în interiorul străchinilor (fig. 14/4b).

Pe fața exterioară a fragmentului de la Traian (fig. 5/4b), motivul decorului nu poate fi constituit de „spirala albă” pictată pozitiv peste fondul brun lustruit și apoi conturată cu negru⁸¹,

⁷⁶ Vl. Dumitrescu *op. cit.*, p. 54, pl. IV/3.

⁷⁷ H. și Vl. Dumitrescu, în *Materiale*, 6, 1959, pl. II IV/4b.

⁷⁸ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, pl. VI/2b (atribuit greșit subgrupeii $\gamma 2a$).

⁷⁹ *Ibidem*, pl. VI/3.

⁸⁰ *Ibidem*, pl. VI/2a.

⁸¹ *Ibidem*, p. 47.

deoarece procedeul decorativ ar fi exact invers decât pe fragmentele și vasul întreg de la Huși (fig. 2/3 ; 6/5), al căror decor are motivele formate de benzile brune rezervate pe fondul brun lustruit.

De asemenea, procedeul pictural nu permite compararea decorului de pe ambele fețe ale fragmentului de la Traian cu ceramica tricromă de stil A⁸², deoarece pe ceramica tricromă pe fond brun motivele decorului sînt rezervate pe fondul brun prin culoarea albă a interspațiului, iar pe ceramica tricromă pe fond alb și cu benzile motivelor pictate cu „alb pozitiv” benzile motivelor sînt inițial rezervate pe fățuiala naturală a suprafeței prin culoarea brună a interspațiului ; culorile albă și brună nu se suprapun, ci sînt juxtapuse, fiind pictate pozitiv și separat pe fățuiala naturală a vasului și dînd adesea un efect de tetracromie.

Decorul exterior (fig. 6/4b) reproduce benzile alternativ brune și albe a două volute, ca pe vasul de la Huși (fig. 6/5b), dar lasă la bază, deasupra benzii albe a limitei zonale, porțiuni unghiulare ale interspațiului, acoperite de fondul brun inițial sau decorate cu „motive unghiulare” brune, dublate de „benzi unghiulare” albe și cu contur negru. Aceleași motive apar în interspațiile inferioare și superioare ale volutelor pe piciorul vasului de la Huși.

Chiar dacă pe fața interioară (fig. 6/4a) motivul decorului îl constituie „spirala în S” albă și cu contur negru, după cum ar indica traseul desenului, în timp ce interspațiul rămîne liber, fără hașurarea fondului brun, procedeul decorativ nu iese din cadrul subgrupeii δ2a. Procedeul ar indica un decor cu banda motivelor acoperită cu alb întins, ca în subgrupa γ3 (fig. 11/3), dar transpus în stilul subgrupeii δ2a, prin lăsarea interspațiului nehașurat. În felul acesta s-a obținut o altă variantă decorativă în cadrul acestei subgrupe. Decorul interior este însă fragmentar, încît este posibil ca banda albă să reprezinte „banda exterioară” a motivelor brune, care a luat, prin proiectarea volutelor, forma unei spirale în S, ca în zona decorativă a fundului pe vasul de la Huși (fig. 6/5a).

Procedeul decorului cu banda spiralelor albă se repetă totuși cu decorul în „zigzag” din interiorul vaselor de la Huși. Pe unele vase, zigzagul apare simplu (fig. 6/2). Pe pahare, laturile zigzagului prezintă în unghiurile superioare benzi oblice paralele cu laturile opuse⁸³, sau zigzagul se descompune în laturi paralele, prin pierderea laturilor opuse, suplinite de benzile oblice din spațiile unghiulare superioare (fig. 2/4b). În toate cazurile, decorul în zigzag este format din benzi cu contur negru și pictate cu alb întins pe fățuiala sau fondul brun al vasului, iar interspațiul rămîne liber.

Pe celălalt fragment de la Huși (fig. 6/3), volutele au altă factură. Banda răsucită în volută, rezervată pe fondul brun, nu este delimitată numai prin conturul liniar negru, ci printr-o bandă albă cu contur liniar negru. Banda brună și liberă a volutei este deci dublată pe ambele laturi de o „bandă exterioară” de asemenea liberă, adică acoperită cu alb întins.

Dar atunci motivul este exact acela de pe fragmentul de amforă de la Traian⁸⁴, decorată cu „spirale în S libere (neagățate)”, prevăzute în anexe cu „bucle” secționare, toate avînd banda rezervată pe fondul brun și dublată de banda albă cu contur negru, iar interspațiul liber (nehașurat).

Decorul celor două fragmente de la Traian nu poate fi atribuit, prin procedeele decorative, nici ceramicii de stil A, nici unei grupe noi de stil AB, denumită ABα⁸⁵, ci constituie variante decorative în cadrul subgrupeii δ2a în sensul definirii ei în acest studiu.

O altă modalitate a funcției decorative a „benzilor exterioare albe” în decorul subgrupeii δ2a apare pe capacul descoperit anterior la Huși (fig. 7/3)⁸⁶ : „volutele secționare”, formate din benzi libere alternativ brune și albe, sînt legate cîte două cu o „tangentă” albă cu contur negru ; interspațiile dintre fiecare volută și tangentă sînt decorate cu benzi oblice și arcuite, care par a multiplica benzile brune și albe ale volutei respective. Banda albă a tangentei ar indica că volutele sînt formate de benzile albe ale spirelor, iar benzile brune reprezintă tratarea interspațiului, ca și în intervalele în formă de scut dintre grupele de volute.

În realitate, interspațiul este reprezentat numai de aceste „scuturi” rămase libere pe fondul de pictură brun, iar benzile brune constituie banda principală a volutelor, rezervată pe fondul de pictură ; benzile albe reprezintă „benzile exterioare” cu alb întins, care dublează banda volutelor. Totuși, „tangenta” albă constituie un motiv real, deoarece leagă cele două volute, dar ea păstrează culoarea albă a benzilor exterioare, pentru că volutele sînt delimitate față de interspațiu prin benzile albe exterioare.

Decorul cu grupe de „două volute legate prin tangentă” apare în stilul subgrupeii γ2 în zona umărului pe craterul de la Cucuteni (fig. 10/5)⁸⁷ : volutele, formate din benzi liniare negre și

⁸³ Ibidem.

⁸⁴ A. László, *op. cit.*, p. 12, fig. 4/1b (atribuit greșit subgrupeii β1, dacă benzile dintre liniile negre sînt acoperite cu alb în mod alternativ).

⁸⁵ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 46—47, pl. 1/1.

⁸⁶ Ibidem, p. 46.

⁸⁷ A. László, *op. cit.*, p. 15, fig. 7/1.

⁸⁸ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 34, pl. 15/7 zona inferioară (atribuit greșit subgrupeii γ1).

dublate cu bandă albă liberă, sînt legate cu banda albă a tangentei, contopită cu benzile albe exterioare; interspațiile deasupra și dedesubtul tangentei sînt decorate cu benzi liniare negre dispuse în unghi; intervalele în forință de scut dintre grupele de volute rămîn libere pe fondul brun. Motivele decorului acestor două vase nu pot fi derivate decît din „spirale în S cu tangentă”.

Raportarea tangentei la benzile albe ale motivelor arată că benzile exterioare pot avea rolul unor motive decorative. Decorul cu benzi liniare negre pe corpul spiralelor și cu volutele formate din spire uniliniare dese, iar în anexe cu perle conturate cu alb secundar (fig. 13/10), are uneori volutele flancate de „benzi exterioare”, dispuse ca niște paranteze și acoperite cu benzi liniare albe (fig. 12/11)⁸⁸. Zona corpului unei amfore (fig. 5/6)⁸⁹ este decorată cu trei volute uniliniare, secționată în două de limita de sus a zonei decorative și în consecință flancată de una din cele două paranteze, corespunzătoare „benzilor exterioare” conturate cu alb secundar și dispuse deasupra fundului vasului.

Decorul spiralic dublat de benzi exterioare conturate cu alb secundar de-a lungul spiralelor sau, după modelul parantezelor de la volutele uniliniare, numai la curbura buclelor, deoarece bucele sînt mărginite de banda conturată cu alb secundar a limitelor zonale (fig. 14/3a), dă naștere la aspecte decorative derivate în funcție exclusiv de „benzile exterioare” conturate cu alb secundar, ca în zona exterioară a corpului unei străchini de la Traian (fig. 15/1b): motivele decorative le constituie „benzile exterioare” în formă de paranteze ale buclelor a două spirale, unite prin banda exterioară a corpului fiecărei spirale; interspațiile sînt hașurate cu linii negre longitudinale, obișnuite în decorul spiralic (fig. 11/5), sugerînd însă și suplinind totodată banda liniară neagră a spiralelor (fig. 14/3a), sau cu linii negre oblice în scuturile dintre spirale; în zona interioară a corpului (fig. 15/1d), pictată cu roșu pe alb în stilul subgrupeii $\delta 1a$, decorul spiralic este redus la „perlele circulare” din anexe (fig. 14/4b) și la tratarea interspațiului cu „meandrele liniare” ale subgrupeii $\gamma 3a$ (fig. 11/4); zona gurii este decorată cu „elipse și tangente” la exterior (fig. 15/1a), simplificate în formă de „elipsoide libere” alternînd cu „segmente hașurate” în interior (fig. 15/1c)⁹⁰.

Paharul descoperit aproape întreg și perforat sub buză cu un orificiu circular (fig. 2/4) este decorat la exterior identic cu cele două fragmente anterioare, atribuite la subgrupe diferite, dar al căror decor „în labirint” a fost definit exact⁹¹. Motivele decorative, dispuse în șiruri suprapuse le constituie „paralelogramele alungite” formate din benzi înguste libere, rezervate pe fondul de pictură brun deschis și delimitate prin conturul negru; intervalele dintre șiruri și din interioarele paralelogramelor formează benzi de aceeași lățime cu benzile brune, dar sînt acoperite cu alb întins și corespund „benzilor exterioare albe libere”, care dublează pe ambele laturi banda motivelor în decorul spiralic (fig. 14/3a); compoziția „în labirint” rezultă din alternanța simetrică a motivelor și intervalelor în șirurile suprapuse și din circuitul continuu al benzilor albe; rețeaua circuitului o asigură benzile oblice din intervalele motivelor. Acest aspect al decorului în labirint este caracteristic numai așezărilor din Podișul Central Moldovenesc.

Compararea aspectului acestui decor pe paharele de la Huși cu acela de pe amfora subgrupeii $\delta 2a$ de la Traian (fig. 5/6) și raportarea lor la decorul înrudit al subgrupeii $\beta 1$ sînt exacte⁹², dacă ne referim la motivele și compoziția decorului în cele două subgrupe și la funcția culorii albe în subgrupa $\delta 2a$. În realitate, aspectele de la Huși și Traian ale acestui decor sînt diferite prin factura motivelor și funcția culorii albe și purced din modele diferite ale acestui decor în subgrupa $\beta 1$.

Subgrupa $\beta 1$ la Traian comportă două aspecte ale decorului „în labirint”: motive negative albe cu bandă îngustă, „elipsoide” sau „serpentine”, rezervate pe fondul alb de pictură prin acoperirea interspațiului cu negru întins (fig. 5/8 — 9)⁹³; motive pozitive negre, „segmente liniare” pictate pe fondul alb (fig. 5/7)⁹⁴; dispoziția în labirint reiese din imbricarea simetrică sau asimetrică a elipsoidelor și segmentelor în șirurile orizontale suprapuse sau din desfășurarea pe verticală a serpentinilor; circuitul labirintului îl asigură culoarea neagră a interspațiului sau culoarea albă a fondului de pictură.

Primul aspect, cu elipsoide albe negative (fig. 5/8), a servit evident ca model pentru paralelogramele brune negative ale labirintului de la Huși (fig. 2/4a). Culoarea albă acoperă interspațiile, dar pentru a forma „benzile exterioare” ale motivelor, deoarece în subgrupa $\delta 2a$ interspațiul nu este tratat cu culoare albă întinsă sau liniară decît în intervalele lăsate libere de benzile principale sau exterioare ale motivelor (fig. 6/5; 13/11). Totodată benzile exterioare suplinesc „benzile albe” ale motivelor din subgrupa $\beta 1$.

Al doilea aspect, cu segmente negre pozitive (fig. 5/7), a fost preluat de grupa δ și transpus direct în stilul subgrupelor $\delta 2$ — $\delta 3$. În subgrupa $\delta 3a$ (fig. 5/5), segmentele negre pictate pe fon-

⁸⁸ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 87, pl. XIX/10a-b.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 75, pl. XII/7.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 81, pl. XVI/3.

⁹¹ A. László, *op. cit.*, p. 10, 15, fig. 4/3; 8/2.

⁹² *Ibidem*, p. 15 n. 20.

⁹³ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 50, pl. II/4; H. și Vl. Dumitrescu, în *Materiale*, 6, 1959, fig. 7/1.

⁹⁴ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 50, pl. II/5-6.

dul brun se diferențiază perfect de segmentele pe fond alb ale subgrupeii $\beta 1$ (fig. 5/7). În subgrupa $\delta 2a$, toate intervalele dintre segmente pot fi acoperite cu șiruri de puncte albe, ca modalitate a tratării „albului secundar” (fig. 15/2)⁹⁵, pentru că decorul se diferențiază tot atât de clar față de acela al subgrupeii $\beta 1$. În schimb, acoperirea tuturor intervalor cu alb întins ar fi dat decorului în labirint un aspect asemănător aceluia din subgrupa $\beta 1$, chiar dacă în acest caz culoarea albă ar fi aparținut interspațiului și s-ar fi suprapus fondului de pictură brun, lăsind totodată libere intervalele pe fond brun dintre segmentele negre și deosebindu-se astfel de procedeele subgrupeii $\beta 1$, unde culoarea albă a fondului de pictură suplinește și culoarea interspațiului pentru segmentele negre. De aceea, transpunerea decorului în labirint în stilul subgrupeii $\delta 2a$ (fig. 5/6) acoperă alternativ cu alb întins intervalele dintre șirurile de „segmente negre”, creînd astfel cea alternanță de benzi brune și albe caracteristică. Fiecare bandă albă, comună la două șiruri de segmente, are rolul „benzii exterioare albe” numai pe una din laturile motivelor. Totodată, șirurile de puncte albe aplicate consecutiv între șirurile de segmente (fig. 15/2) și liniile albe intercalate alternativ între două șiruri de segmente (fig. 5/6) au aparența liniilor albe, care dublează în intervalele fondului brun motivele negre uniliniare ale decorului în varianta $\delta 2a$ de la Traian (fig. 6/1).

Decorul în labirint al paharelor de la Huși și al amforelor de la Traian sînt preluate din subgrupa $\beta 1$, dar trecute prin procedeele decorative ale subgrupeii $\gamma 2$ și transpuse în procedeele stilistice ale subgrupeii $\delta 2a$. Motivele cu bandă liberă sau liniare sînt transpuse de pe fondul alb al subgrupeii $\beta 1$ (fig. 5/7 — 8) pe fondul brun al subgrupeii $\delta 2a$; benzile libere brune sînt completate cu conturul negru (fig. 2/4a); benzile brune și segmentele negre sînt dublate cu benzi exterioare albe libere (fig. 2/4a; 5/6), după modelul subgrupeii $\gamma 2$ (fig. 10/2-3); segmentele negre sînt dublate de șirurile de puncte albe ale subgrupeii $\delta 2a$ (fig. 15/2).

Varianta picturii tricrome a subgrupeii $\delta 2$ cuprinde variante decorative multiple și diferențiate deopotrivă prin funcția culorilor neagră și albă, care nu pot fi specificate prin tot atîtea sigle proprii, ci pot fi cuprinse și trebuie să rămînă grupate în cadrul variantei picturii tricrome din definiția subgrupeii $\delta 2$ la H. Schmidt. Tocmai din cauza acestor variante decorative, care se opun în bloc picturii tetracrome, pictura tricromă trebuie să fie desemnată printr-o siglă proprie, $\delta 2a$, față de varianta picturii tetracrome ($\delta 2b$) a subgrupeii $\delta 2$.

Aceste variante decorative sînt paralele în decorul eliptic sau spiralic al subgrupeii $\delta 2$ la Traian și pot fi completate cu unele variante de la Huși sau Cucuteni. Benzile motivelor rezervate pe fondul brun, prin culoarea neagră întinsă sau liniară a interspațiului, sînt delimitate sau nu prin contur negru și rămîn libere sau sînt acoperite cu benzi liniare negre sau albe, sau cu culoare albă întinsă, sau conturate cu alb secundar, sau dublate cu benzi exterioare acoperite cu alb întins sau conturate cu alb secundar; motivele anexe sînt conturate sau hașurate cu alb secundar.

Benzi liniare negre; motive anexe conturate cu alb secundar; interspațiu cu negru întins (fig. 13/2, 8, 10)⁹⁶; motivele anexe pot fi hașurate cu linii albe (fig. 13/9; 12/10)⁹⁷; interspațiul poate fi conturat cu alb secundar (fig. 12/9)⁹⁸, ca la Cucuteni⁹⁹;

Benzi liniare negre cu contur negru; motive anexe conturate cu șiruri de puncte albe; interspațiu cu negru liniar (fig. 15/2);

Benzi liniare negre intercalate cu șiruri de puncte albe; motive anexe conturate cu șiruri de puncte albe; interspațiu cu negru întins, la Cucuteni¹⁰⁰;

Benzi liniare albe cu contur negru; motive anexe conturate cu alb secundar; interspațiu cu negru liniar (fig. 14/1, 4b; motivele anexe pot fi hașurate cu linii albe (fig. 12/8);

Benzi albe libere cu contur negru; motive anexe tratate la fel; interspațiu liber (fig. 2/4b; 6/2); două elipse cu contur negru și acoperite cu alb întins, flancate de motive uniliniare negre (fig. 15/5) sau de motive cu banda liberă și dublată cu bandă exterioară albă liberă (fig. 15/4)¹⁰¹; decor cu două zone verticale cu chenar negru și acoperite cu alb întins, separînd două panouri cu motive identice ca în decorul cu elipse (fig. 15/3)¹⁰²;

Benzi libere cu chenar negru și conturate cu alb secundar; motive anexe conturate cu alb secundar; interspațiu cu negru liniar (fig. 11/5; 13/4)¹⁰³;

Benzi libere cu chenar negru și conturate cu un șir de puncte albe; fără motive anexe; interspațiu cu negru liniar, la Cucuteni¹⁰⁴;

Motive uniliniare negre dublate de o linie albă; motive anexe tratate la fel; interspațiu tratat la fel (fig. 6/1)¹⁰⁵;

Motive uniliniare negre dublate de șiruri de puncte albe (fig. 15/2) sau de o bandă albă (fig. 5/6);

⁹⁵ *Ibidem*, p. 72—73, pl. XII/1.

⁹⁶ *Ibidem*, pl. XII/9; XV/8; XVI/11.

⁹⁷ *Ibidem*, pl. XII/20; XV/1, 3, 6, 9.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 74, pl. XII/11.

⁹⁹ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 38.

¹⁰⁰ *Ibidem*, pl. 18/4.

¹⁰¹ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 76, pl. XII/21, 23.

¹⁰² *Ibidem*, pl. XII/24.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 74, pl. XII/16; H. și Vl. Dumitrescu, în *Materiale*, 6, 1959, pl. III/3; IV/1.

¹⁰⁴ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 37, pl. titlului nr. 4—5; 18/6.

¹⁰⁵ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 77, pl. XIII.

Benzi liniare negre dublate de o singură bandă exterioară cu chenar negru și conturată cu alb secundar; motive anexe conturate cu alb secundar; interspațiu cu negru liniar sau cu intervale conturate cu alb secundar (fig. 13/11)¹⁰⁶;

Benzi liniare negre dublate de două benzi exterioare cu chenar negru și conturate cu alb secundar; motive anexe conturate cu alb secundar; interspațiu cu negru liniar (fig. 11/2; 14/3a)¹⁰⁷; benzile exterioare pot fi comune motivelor principale (fig. 13/5)¹⁰⁸;

Benzi libere cu contur negru dublate de o singură bandă exterioară albă liberă cu contur negru; motive anexe tratate la fel; interspațiu tratat cu benzi identice și intervale libere (fig. 6/4b; 7/3), sau cu benzi identice și intervale acoperite cu alb întins (fig. 6/5); conturul negru poate fi comun, despărțind benzile alternativ brune și albe, sau propriu, separând benzile de interspațiu;

Benzi libere cu contur negru dublate de două benzi exterioare albe libere cu contur negru; fără motive anexe și fără interspațiu (fig. 2/4a) sau cu interspațiu cu negru liniar (fig. 15/6).

În mod evident, aceste variante decorative, multiplicare și în funcție de aspectele decorative, se pot grupa după prezența sau absența benzilor exterioare ale motivelor, dar variantele sînt atât de legate între ele prin procedeele tratării motivelor și interspațiului sau prin funcția decorativă și tehnica culorilor neagră și albă, încît aceste variante rămîn corespondente în cele două grupe și se opun în bloc variantei picturii tetracrome a subgrupeii $\delta 2$.

Definirea subgrupeii $\delta 2a$ la Traian¹⁰⁹ accentuează funcția diferită a „albului secundar” (fig. 6/1; 15/3—5) față de subgrupa $\delta 2$ (fig. 13/2—3, 10), dar este raportată la aspecte decorative, care aparțin celor două subgrupe, $\delta 2$ și $\delta 2a$: motive principale acoperite cu alb întins (fig. 15/4—5) și care nu pot fi separate de motivele acoperite cu alb liniar (fig. 14/1,4b); zone ale suprafeței vasului acoperite cu alb întins (fig. 15/3), care sînt intermediare între intervalele acoperite cu alb întins în interspațiu (fig. 6/5) și motivele principale acoperite cu alb (fig. 15/4—5), deoarece „elipsele” înlocuiesc zonele intermediare exact în cadrul aceluiași aspecte decorative; linii albe exterioare sau benzi exterioare albe libere (fig. 6/1; 15/3—4) și care nu pot fi separate nici de șirurile de puncte albe sau de benzile albe intercalate între motivele liniare negre (fig. 5/6; 15/2), nici de benzile exterioare conturate cu alb secundar (fig. 11/2; 14/3a) sau acoperite cu alb întins (fig. 15/6).

Definirea funcției decorative a culorii albe în grupa δ la H. Schmidt comportă două sensuri, cu explicarea modalităților aplicative în cadrul grupeii δ sau al raportării lor la grupa γ , care necesită unele precizări:

1. Funcția decorativă a culorii albe este diferită în cele trei subgrupe. În subgrupa $\delta 1$, culoarea albă constituie „fondul de pictură”¹¹⁰ și egalează funcția culorii albe a interspațiului în subgrupa $\gamma 1$ ¹¹¹, acoperind în ambele cazuri suprafața vasului;

În subgrupa $\delta 2$, culoarea albă participă la formarea „motivelor principale”, acoperite cu benzi liniare albe¹¹² sau conturate cu o linie albă ori un șir de puncte albe¹¹³, și a „motivelor anexe”, conturate la fel cu o linie albă sau un șir de puncte albe¹¹⁴. De asemenea, motivele uniliniare negre sînt dublate de benzi albe sau șiruri de puncte albe¹¹⁵. Culoarea albă prezintă, incidental, și funcția tratării interspațiului, prin conturarea cu o linie albă a intervalelor libere¹¹⁶, care poate fi raportată la funcția culorii albe în interspațiul subgrupelor $\gamma 1a—\gamma 2a$.

Participarea culorii albe la decorarea motivelor este preluată din subgrupa $\gamma 3$ ¹¹⁷. Benzile liniare albe ale motivelor principale în subgrupa $\delta 2$ nu pot fi însă raportate la dungile albe pictate pe fondul alb în subgrupa $\delta 1$ (indistincte în planșe)¹¹⁸, ci la „benzile liniare roșii” pictate pe fondul alb al subgrupeii $\delta 1$, după procedeul formativ al acestei subgrupe, și înlocuite cu „liniile albe” pictate pe fondul brun al subgrupeii $\delta 2$, prin aplicarea aceluiași procedeu formativ; culoarea roșie a subgrupeii $\delta 1$ (culoare de pictat motivele) nu egalează culoarea albă a subgrupeii $\delta 1$ (culoarea fondului de pictură)¹¹⁹, ci a subgrupeii $\delta 2$ (culoare de pictat motivele). Liniile și benzile exterioare albe ale motivelor trebuie raportate la benzile exterioare ale motivelor în subgrupa $\gamma 2$, culoarea albă egalînd culoarea neagră a motivelor în ambele subgrupe, nu numai în subgrupa $\gamma 2$ ¹²⁰; motivele anexe hașurate cu linii albe pot fi raportate la subgrupa $\gamma 3a$;

În subgrupa $\delta 3$, culoarea albă lipsește complet;

¹⁰⁶ H. și Vl. Dumitrescu, în *Materiale*, 6, 1959, pl. III/1; IV/5b.

¹⁰⁷ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 75, 80—81, pl. XI/2; XVI/1.

¹⁰⁸ *Ibidem*, pl. XVI/13,

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 76 urîn.

¹¹⁰ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 36—37, pl. 16/7; 17/2a-b; 20/2.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 75.

¹¹² *Ibidem*, p. 37, pl. titlului nr. 8.

¹¹³ *Ibidem*, p. 37—38, 75, pl. titlului nr. 4—6; 18/2, 4, 6.

¹¹⁴ *Ibidem*, pl. 18/6—8.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 38.

¹¹⁶ *Ibidem*.

¹¹⁷ *Ibidem*, p. 36.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 37.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 75.

¹²⁰ *Ibidem*.

2. Culoarea albă în subgrupa $\delta 2$ are funcția de „alb secundar”, prin conturarea motivelor principale și anexe cu linia albă sau șirul de puncte albe ¹²¹.

Ambele accepții, privind funcția structurală sau coloristică a culorii albe în subgrupa $\delta 2$, au un sens global, raportat la cele două variante picturale (tricroamă — $\delta 2a$ și tetracromă — $\delta 2b$), la totalitatea modalităților aplicative ale culorii albe (întinsă sau liniară pe banda motivelor principale și anexe, pe benzile exterioare ale motivelor sau în intervalele interspațiului) și la amploarea culorii albe față de culorile neagră și roșie în cadrul subgrupeii $\delta 2$ și în comparație cu subgrupele $\delta 1$ și $\gamma 1 - \gamma 3$. Modalitatea picturală tipică a culorii albe o constituie „conturarea cu o linie albă sau un șir de puncte albe” a motivelor principale și anexe, care definește și rolul secundar al culorii albe în subgrupa $\delta 2$ și în raport cu celelalte subgrupe.

Aceste corelații, subliniate de H. Schmidt ca procedee decorative ale subgrupelor, indică de fapt procedeele formative ale subgrupelor stilistice.

Procedeele decorative privitoare la cele două funcții ale culorii albe, formarea motivelor și procedeele curente al „albului secundar”, implică însă o dublă distincție, pe de o parte, între procedeele picturale (alb întins sau liniar) în cadrul procedeele decorative ale culorii albe (benzi albe liniare pe banda principală a motivelor și benzi albe libere sau conturate cu alb secundar pe banda principală sau pe benzile exterioare ale motivelor), iar pe de altă parte chiar între aplicarea acelorași procedee pe banda motivelor principale sau în interiorul motivelor anexe. Procedeele decorative în funcție de procedeele picturale ale culorii albe nu se reduc la aplicarea regulii elementare a „alternării tehnicii culorii întinse sau liniare” ca pe ceramica de stil A, ci sînt determinate de procedeele formative ale subgrupeii $\delta 2$ în raport cu subgrupele $\delta 1$ și $\gamma 2 - \gamma 3$.

Unele aspecte decorative ale subgrupeii $\delta 2$ trebuie raportate, integral sau parțial, la subgrupa $\delta 1$, deoarece comportă același procedeu formativ, contaminat sau nu cu subgrupele $\gamma 2 - \gamma 3$;

Motive principale cu „benzi liniare negre” și motive anexe „conturate cu alb secundar” (fig. 13/2, 10; 15/2) sau „hașurate cu linii albe” (fig. 12/10; 13/9), interspațiul fiind tratat cu negru întins sau liniar, sau prin intervale conturate cu „alb secundar” în locul motivelor anexe (fig. 12/9) ¹²²;

Motive principale cu „benzi liniare albe” (fig. 14/1, 4b; 7/8) sau „benzi cu șiruri de puncte albe” (fig. 15/2) în subgrupa $\delta 2a$ și cu „benzi liniare roșii” în subgrupa $\delta 2b$ ¹²³, motivele anexe rămîinînd conturate cu alb secundar în ambele subgrupe sau hașurate cu linii albe în prima subgrupă (fig. 12/8), iar interspațiul fiind tratat cu negru întins sau liniar;

Motive principale cu „benzi brune cu chenar negru și conturate cu alb secundar” și, ipotetic dar posibil, motive anexe cu „chenar negru și conturate cu alb secundar”, iar interspațiul hașurat cu linii negre (fig. 14/2; 15/7);

Motive principale cu „benzi brune cu chenar negru și conturate cu alb secundar” dublate cu „benzi exterioare conturate cu alb secundar”, iar interspațiul cu intervale conturate cu alb secundar (fig. 16/4);

Motive principale (fig. 2/4a; 15/6) sau motive principale și anexe (fig. 6/5) cu „benzi brune libere cu contur negru” dublate cu „benzi exterioare albe libere”, iar interspațiul liber (fig. 7/3) sau hașurat cu linii negre (fig. 15/6), sau cu intervale acoperite cu alb întins (fig. 6/5).

Decorul eliptic sau spiralic cu benzi liniare negre și interspațiu cu negru întins există în pictura bicromă cu negru pe alb a subgrupeii $\delta 1a$ (fig. 12/1; 6; 13/1) ¹²⁴, iar decorul cu benzi liniare roșii și interspațiu cu negru întins există în pictura tricromă cu negru și roșu pe alb a subgrupeii $\delta 1b$ ¹²⁵. Ambele aspecte au fost transpuse pe fondul brun al subgrupeii $\delta 3$, determinînd la fel o pictură bicromă cu negru pe brun (fig. 7/4,8; 13/7) și o pictură tricromă cu negru și roșu pe brun ¹²⁶. Transpunerea acestor aspecte pe fondul brun al subgrupeii $\delta 2$ s-a făcut prin introducerea culorii albe sub forma conturării cu „alb secundar” a motivelor anexe (fig. 13/2, 10), realizînd astfel o pictură tricromă cu negru și alb secundar și o pictură tetracromă cu negru și roșu cu alb secundar ¹²⁷.

Însă, benzile liniare roșii în subgrupa $\delta 1b$ au fost introduse din necesitatea creării unei variante cu pictură tricromă, negru cu roșu, paralelă cu varianta picturii bicrome, negru pe alb, a subgrupeii $\delta 1a$. Benzile liniare roșii au înlocuit benzile liniare negre pe banda negativă a motivelor principale. Procedeu formativ al subgrupeii $\delta 1b$ constă deci în subordonarea culorii roșii față de culorile albă și neagră. Acest aspect decorativ cu benzi liniare roșii a putut fi transpus direct în subgrupele $\delta 3b$ și $\delta 2b$.

Crearea picturii tricrome în subgrupa $\delta 2a$ se putea deci face și prin aplicarea aceluiși procedeu formativ, adică prin înlocuirea benzilor liniare negre în funcție de subordonarea culorii albe față de culorile brună și neagră, sub forma „benzilor liniare albe” pe banda negativă a motivelor prin-

¹²¹ *Ibidem*, p. 37—38, 75.

¹²² Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 74, pl. XII/11.

¹²³ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 38, pl. titlului nr. 7; 17/2c.

¹²⁴ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 66, 70, pl. IX/2c—d, 9; X/7.

¹²⁵ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 38, pl. 17/2a—b.

¹²⁶ *Ibidem*, p. 37.

¹²⁷ *Ibidem*, pl. titlului nr. 7—8.

cipale. În ambele subgrupe, benzile liniare de culoare roșie sau albă înlocuiesc benzile liniare negre în funcție de fondul de pictură alb sau brun. Benzile liniare albe nu puteau fi preluate din subgrupa $\gamma 3a$ (fig. 11/4), deoarece în subgrupa $\delta 2a$ interspațiul este tratat inițial cu negru întins (fig. 7/2), ca în subgrupa $\delta 1$ (fig. 13/1). Motivele anexe rămân conturate cu „alb secundar”, dar pot fi „hașurate cu linii albe” (fig. 12/8), ca și în decorul cu benzi liniare negre (fig. 13/9). Această tratare a motivelor anexe, „perle” hașurate și chiar „volute” decorate cu benzi liniare albe (fig. 12/10), poate fi raportată la benzile liniare albe ale volutelor anexe în subgrupa $\gamma 3a$ (fig. 11/4), dar decorul grupei sub $\delta 2a$ rămâne suficient diferențiat prin volutele anexe în interspațiul cu negru întins (fig. 12/10) și prin perlele anexe chiar în interspațiul cu benzi liniare negre (fig. 12/8). Dar în cazul acesta liniile albe ale motivelor anexe în subgrupa $\delta 2a$ nu mai pot fi raportate la procedeul propriu-zis al „albului secundar”, ci la benzile liniare albe transpuse de pe motivele principale și pe motivele anexe. Decorul cu negru liniar în interspațiu are motivele anexe tratate în genere cu „alb secundar” (fig. 14/1, 4 b).

Benzile liniare albe rămân legate de banda principală a motivelor prin procedeul formativ al subgrupeii $\delta 2a$ și nu trec ca benzi exterioare decât sub forma „parantezelor” de o parte și alta a „volutelor uniliniare”, care nu sînt deci formate de benzile cu linii multiplicat de pe corpul spiralelor (fig. 12/11). De asemenea, în decorul eliptic (fig. 13/2; 15/1) benzile liniare negre nu sînt dublate cu o bandă liniară albă. Cu toate acestea, decorul spiralic sau eliptic cu benzi liniare negre dublate de benzi exterioare liniare albe s-ar deosebi suficient de subgrupa $\gamma 2a$ (fig. 10/2), prin interspațiul cu negru întins (fig. 13/2, 10) sau numai prin motivele anexe conturate cu alb secundar (fig. 11/2). Interiorul elipselor poate fi însă conturat cu „alb secundar” (fig. 13/2; 15/1), ca intervalele libere ale interspațiului (fig. 12/9), sau ca elipsele cu tangente conturate cu „negru secundar” în subgrupa $\delta 1b$ (fig. 12/5, 8).

Procedeul formării benzilor liniare albe ale motivelor principale explică și absența benzilor albe libere ca motive principale în decorul cu negru întins sau liniar în interspațiu. Decorul cu benzi libere, rezervate cu negru întins pe fondul de pictură alb, există în pictura bicromă a subfazei $\delta 1a$ (fig. 12/7)¹²⁸, dar decorul corespondent cu benzi libere acoperite cu roșu întins nu există în subgrupa $\delta 1b$ și cu atât mai puțin nu putea fi aplicat pe fondul brun al subgrupeii $\delta 2b$. În consecință, nici subgrupa $\delta 2a$ n-a introdus benzile libere acoperite cu alb întins ca motive principale sau benzi exterioare.

Totuși, benzile libere albe ale motivelor principale și interspațiul cu negru întins s-ar fi deosebit de benzile albe negative ale subgrupeii $\delta 1a$ (fig. 12/7) prin tehnica pozitivă a culorii albe și prin motivele anexe rezervate pe fondul brun și conturate cu alb secundar. În schimb, benzile libere albe și interspațiul cu negru liniar s-ar fi deosebit de benzile albe pozitive ale subgrupeii $\gamma 3$ (fig. 11/3) numai prin motivele anexe conturate cu alb secundar, după cum benzile albe libere exterioare motivelor cu benzi liniare negre și interspațiu cu negru liniar ar fi constituit aspecte decorative prea asemănătoare cu subgrupa $\gamma 2$ (fig. 5/3). De aceea, procedeele benzilor cu culoare albă întinsă au fost rezervate variantelor decorative cu benzi libere albe sau brune și cu interspațiu liber sau hașurat cu negru liniar ale subgrupeii $\delta 2a$ (fig. 2/3 – 4; 15/6). În aspectele decorative cu benzi liniare negre sau albe ale subgrupeii $\delta 2a$, corespunzătoare variantelor picturale cu negru sau cu roșu și roșu ale subgrupelor $\delta 1a$ – $\delta 1b$, funcția „albului secundar” este limitată la conturarea motivelor anexe.

Cu toate acestea, procedeul „albului secundar” a fost introdus după procedeul „negrului secundar” al variantei picturii tricrome cu „roșu și negru pe alb” a subgrupeii $\delta 1b$. Această variantă tricromă, existentă și la Cucuteni¹²⁹, a fost însă integrată în subgrupa $\delta 1a$ în sensul ceramicii de la Traian¹³⁰, adică alături de varianta picturii bicrome cu „roșu pe alb” a subgrupeii $\delta 1$. În realitate, cele două variante de pictură bicromă și tricromă cu roșu pe alb sînt paralele cu cele două variante de pictură bicromă și tricromă cu negru pe alb ale subgrupeii $\delta 1$ și în consecință trebuie repartizate alături de acestea în subgrupele $\delta 1a$ (pictură bicromă cu negru sau cu roșu pe alb) și $\delta 1b$ (pictură tricromă cu negru și roșu sau cu roșu și negru secundar pe alb).

Procedeul formativ al variantei picturii tricrome cu roșu și negru secundar este același ca în varianta picturii tricrome cu negru și roșu a subgrupeii $\delta 1b$, adică subordonarea culorii negre față de culorile albă și roșie. Însă, funcția culorii negre era evident ireversibilă, motivele principale ale picturii tricrome cu roșu fiind constituite din „benzi liniare roșii” (fig. 13/3 dreapta) prin transpunerea benzilor liniare negre ale picturii bicrome cu negru (fig. 12/1) atît în pictura bicromă cu roșu (fig. 12/2; 13/2 dreapta)¹³¹, cît și în pictura tricromă cu negru și roșu. În consecință, subordonarea culorii negre a recurs la procedeul „conturării cu o linie neagră” a motivelor rezervate cu roșu întins

¹²⁸ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 66, pl. IX/4.

¹²⁹ *Ibidem*, p. 69 n. 1.

¹³⁰ *Ibidem*, p. 68.

¹³¹ *Ibidem*, p. 68, 71, p. X/1, 10; XVI/11.

pe fondul alb, „perlele” și interiorul elipselor (fig. 12/5; 13/3 dreapta)¹³², funcția „negrului secundar” fiind astfel limitată la motivele anexe și intervalele de aceeași formă, ca și „albul secundar” în decorul paralel cu benzi liniare negre și interspațiu cu negru întins al subgrupeii $\delta 2a$ (fig. 13/2 stînga).

„Negrul secundar” conturează însă deopotrivă motivele principale în decorul cu „elipse cu tangente” (fig. 12/4,8 dreapta)¹³³ sau motivele principale și anexe în decorul cu „elipsoide cu tangente” prevăzute cu „perle” (fig. 14/3b), interspațiul fiind însă tratat în ambele cazuri cu roșu liniar. De aceea, transpunerea „negrului secundar” în „albul secundar” al subgrupeii $\delta 2a$ conturează și motivele principale, chiar în cadrul aceleiași decor cu „elipsoide cu tangente” (fig. 15/7; 16/3)¹³⁴ prevăzute cu „perle” conturate posibil, cu alb secundar (fig. 14/2)¹³⁵. Elipsoidele pot fi dublate la capete cu benzi exterioare, de asemenea conturate cu „alb secundar” (fig. 16/4)¹³⁶. Intervalele în formă de scut ale interspațiului sînt tratate cu negru liniar sau conturate cu alb secundar (fig. 15/7; 16/4).

Aplicarea funcției „negrului secundar” și „albului secundar” pe banda motivelor principale se explică prin factura decorului, care aparține altei variante decorative în cadrul picturii tricrome a celor două subgrupe, $\delta 1b$ și $\delta 2a$. De fapt, decorul cu elipsoide delimitate prin contur, legate sau nu cu tangente și prevăzute sau nu cu perle anexe, cu interspațiul hașurat sau liber, a fost introdus paralel în diversele stiluri ale subgrupelor $\delta 1 - \delta 3$: în pictura bicromă cu negru sau cu roșu pe fondul alb al subgrupeii $\delta 1 a$ (fig. 16/1 a—b)¹³⁷; în pictura tricromă cu roșu și negru secundar a subgrupeii $\delta 1b$ (fig. 14/3b; 16/3 sus); în pictura bicromă cu negru pe fondul brun al subgrupeii $\delta 3$ (fig. 16/2)¹³⁸; în pictura tricromă cu negru și alb pe fondul brun al subgrupeii $\delta 2a$, varianta decorativă cu „alb întins” (fig. 15/6)¹³⁹ sau varianta decorativă cu „alb secundar” (fig. 15/7; 16/3 jos).

În decorul cu „elipsoide și tangente”, „albul secundar” conturează deopotrivă motivele principale și anexe (fig. 14/2; 15/7), deci la fel ca „negrul secundar” (fig. 14/3b), apoi se extinde de la banda motivelor la benzile exterioare și chiar la conturarea interspațiului (fig. 16/4), la fel ca în decorul spiralic cu benzi liniare negre (fig. 13/11). Din cauza conturului negru al motivelor, benzile exterioare ale elipsoidelor au „albul secundar” trasat cu o singură linie (fig. 16/4), ca în varianta decorului negru uniliniar și dublat cu o linie albă (fig. 6/1). Separarea celor două categorii de motive, principale sau anexe, în aspectele decorative numai cu „elipsoide” (fig. 15/7) sau numai cu perle legate prin tangente” (fig. 14/2) nu implică nici o discriminare în accepția „albului secundar” în funcție de cele două categorii de motive, deoarece această separare a motivelor principale și anexe există în aspectele decorative cu „negru secundar” (fig. 14/3b, iar aspectele cu motive principale conturate cu „alb secundar” sînt completate pe același vas prin aspectele cu motive anexe conturate cu „negru secundar” (fig. 16/3). În aspectul cu „perle cu tangente” (fig. 14/2), numai perlele pot fi conturate cu „alb secundar”, deoarece tangentele leagă conturul negru al perlelor, după cum în aspectul cu „elipsoide cu tangente” (fig. 14/3b) banda cu contur roșu a tangențelor leagă chenarul roșu al elipsoidelor conturate cu „negru secundar”.

Toate aceste aspecte decorative au însă motivele principale formate de „benzi albe cu chenar roșu și conturate cu negru secundar” în subgrupa $\delta 1b$ sau de „benzi brune cu chenar negru și conturate cu alb secundar” în subgrupa $\delta 2a$, iar interspațiul hașurat cu linii roșii sau negre pe fondul alb sau brun al subgrupeii respective. Acest decor în cadrul variantei picturii tricrome a celor două subgrupe corespunde decorului spiralic și eliptic cu „benzi libere cu contur” și interspațiu liniar al variantelor picturii bicrome cu negru sau cu roșu pe fondul alb al subgrupeii $\delta 1a$ (fig. 12/2—3)¹⁴⁰ și al variantei picturii bicrome cu negru pe fondul brun al subgrupeii $\delta 3$ (fig. 13/6)¹⁴¹. Transpunerea aceleiași decor în variantele picturii tricrome nu se putea face decît prin conturarea benzii libere a motivelor principale cu „negru secundar” în pictura tricromă cu roșu a subgrupeii $\delta 1b$ (fig. 12/4, 8 dreapta), sau cu „alb secundar” în pictura tricromă cu negru a subgrupeii $\delta 2a$ (fig. 13/4)¹⁴², chiar sub forma „șirului de puncte albe” atît de caracteristic pe „spiralele legate cu benzi verticale” (fig. 12/3) de la Cucuteni¹⁴³. Uneori linia neagră în decorul tricrom suplinește conturul roșu al benzii motivului (fig. 12/4), revenind la conturul negru al benzilor din decorul bicrom (fig. 12/3).

Funcția „negrului secundar” și „albului secundar” este aplicată numai motivelor anexe sau simultan pe motivele principale și anexe prin procedeul formativ al variantelor decorative ale picturii tricrome cu roșu și negru secundar în subgrupa $\delta 1b$ și ale picturii tricrome cu negru și alb

¹³² *Ibidem*, p. 82, pl. XVI/6, 9.

¹³³ *Ibidem*, p. 70—71, pl. X/8, 11.

¹³⁴ *Ibidem*, p. 74, 82, pl. XI/3; XVI/7.

¹³⁵ *Ibidem*, p. 75, pl. XII/12 (decorul este pictat numai cu negru pe brun, dar din cauza benzii albe a limitei interzonale este atribuit subgrupeii $\delta 2$. Ipotetic, „perlele” pot fi însă conturate cu „alb secundar” și confirmate prin descoperiri viitoare).

¹³⁶ *Ibidem*, p. 51, 74, pl. XII/4.

¹³⁷ *Ibidem*, p. 70, pl. II/2 (atribuit subgrupeii $\beta 1$, dar decorul din zona corpului este tipic pentru grupa δ); XI/3.

¹³⁸ *Ibidem*, p. 85, pl. XVII/22.

¹³⁹ H. și Vl. Dumitrescu, în *Materiale*, 6, 1959, fig. 7/2.

¹⁴⁰ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 67, 71, pl. IX/6; X/10.

¹⁴¹ *Ibidem*, p. 84—85, pl. XVII/2, 11.

¹⁴² *Ibidem*, p. 74, pl. XII/16.

¹⁴³ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 38, pl. 17/13; 18/6.

secundar în subgrupa $\delta 2a$. Aspectele decorative cu „benzi liniare roșii” și interspațiu cu roșu întins ale subgrupeii $\delta 1b$ (fig. 12/5; 13/3 dreapta) conturează cu „negru secundar” numai motivele anexe ale aspectelor corespunzătoare ale subgrupeii $\delta 1a$ (fig. 12/2 sus; 13/2 dreapta), deoarece benzile liniare roșii în ambele subgrupe înlocuiesc benzile liniare negre ale subgrupeii $\delta 1a$ (fig. 12/1, 6). „Subordonarea culorii negre” nu permite tratarea din nou a benzilor roșii cu culoare neagră. Din contra, aspectele decorative cu „benzi libere cu contur roșu” și interspațiu cu roșu liniar ale subgrupeii $\delta 1b$ (fig. 12/4, 8 dreapta; 14/3b) conturează obligatoriu cu „negru secundar” banda liberă a motivelor principale, pentru a se deosebi de aspectele decorative asemănătoare, pictate numai cu negru sau numai cu roșu în subgrupa $\delta 1a$ (fig. 16/1 a—b). Decorul liniar cu roșu transpune decorul liniar cu negru, pentru a crea cele două variante de pictură bicromă ale subgrupeii $\delta 1a$ (fig. 12/2 jos, 3). „Subordonarea culorii negre” secundează decorul liniar cu roșu (fig. 12/8 dreapta; 14/3b) și chiar suplinește conturul decorului negru (fig. 12/4) pentru a transpune această variantă decorativă în pictura tricromă cu roșu a subgrupeii $\delta 1b$. Decorul cu „spirale în C” al picturii bicrome cu roșu (fig. 12/2 jos) este la fel conturat cu liniile „negrului secundar” în pictura tricromă¹⁴⁴.

Funcția diversificată a „negrului secundar” în raport cu cele două categorii de motive în cadrul celor două variante decorative ale picturii tricrome cu roșu și negru a subgrupeii $\delta 1b$ (fig. 12/4; 13/3 dreapta) este dirijată de procedeul formativ al celor două variante de pictură tricromă, cu negru și roșu sau cu roșu și negru, ale subgrupeii $\delta 1b$. Crearea picturii tricrome a subgrupeii $\delta 1b$ a fost condiționată de existența celor două variante de pictură bicromă, cu negru sau cu roșu, ale subgrupeii $\delta 1a$ (fig. 12/1—2). Procedeul formativ al celor două variante de pictură tricromă constă în „subordonarea celei de a treia culori” față de culoarea neagră sau roșie a decorului în raport cu fondul de pictură alb al subgrupeii $\delta 1$, dar în cadrul unor aspecte decorative diferențiate prin asocieri constante de elemente formale, decor cu benzi liniare și interspațiu cu culoare întinsă sau decor cu benzi libere cu contur și interspațiu cu culoare liniară. „Benzile liniare negre” din pictura bicromă a subgrupeii $\delta 1a$ (fig. 13/1) sînt înlocuite cu „benzi liniare roșii” în pictura tricromă a subgrupeii $\delta 1b$ ¹⁴⁵; decorul cu benzi liniare roșii și decorul cu benzi libere cu contur roșu din pictura bicromă a subgrupeii $\delta 1a$ (fig. 12/2) sînt „conturate cu negru secundar” în mod paralel, diferit și obligator (fig. 12/4; 13/3 dreapta).

Funcția diferită a „albului secundar” se repetă în aspectele paralele ale picturii tricrome cu negru și alb a subgrupeii $\delta 2a$. Aspectele decorative cu „benzi liniare negre” și interspațiu cu negru întins ale picturii bicrome a subgrupelor $\delta 1a$ și $\delta 3a$ (fig. 13/1, 7) sînt transpuse în pictura tricromă a subgrupeii $\delta 2a$ prin „conturarea cu alb secundar” numai a motivelor anexe (fig. 13/2 stînga, 10), deoarece procedeul formativ al acestei variante decorative implică „transpunerea aspectelor formale” ale decorului create de grupa δ pentru pictura bicromă cu negru pe fondul alb al subgrupeii $\delta 1a$ (fig. 13/1) sau pe fondul brun al subgrupeii $\delta 3a$ (fig. 13/7). La fel, în aspectele decorative cu „benzi liniare albe” ale subgrupeii $\delta 2a$ (fig. 7/2) „albul secundar” este limitat la motivele anexe, deoarece prin procedeul formativ al acestei variante decorative benzile liniare albe înlocuiesc „benzile liniare negre” ale primei variante (fig. 13/2 stînga, 10), ale cărei motive anexe erau conturate cu alb secundar. „Subordonarea culorii albe” pe banda motivelor principale nu aparține funcției „albului secundar”, ci este paralelă cu înlocuirea benzilor liniare negre prin „benzile liniare roșii” în subgrupele $\delta 1b$ și $\delta 2b$ ¹⁴⁶ și deci determinată de procedeul formativ al acestei variante decorative în subgrupele respective. Benzile liniare albe ale motivelor principale pot fi înlocuite prin „șiruri paralele de puncte albe”, ca procedeu pictural propriu subgrupeii $\delta 2a$ (fig. 15/2). În aspectul cu „benzi liniare roșii” al subgrupeii $\delta 2b$, „albul secundar” este de asemenea limitat la motivele anexe, ca în aspectul inițial cu benzi liniare negre (fig. 7/2).

Decorul liniar al variantei decorative cu „benzi libere cu contur negru” și interspațiu cu negru liniar (fig. 13/4; 15/7) conturează cu „alb secundar” banda motivelor principale, prin procedeul „transpunerii negrului secundar” al subgrupeii $\delta 1b$ în cadrul aceluiași aspecte decorative (fig. 12/4; 14/3b), dar pictate numai cu negru ca în subgrupele $\delta 1a$ și $\delta 3a$ (fig. 12/3; 13/6; 16/1—2).

Aplicarea „albului secundar” simultan pe banda motivelor principale și anexe sau numai pe motivele anexe era inevitabilă pentru procedeul „transpunerii stilistice” a aspectelor decorative preluate direct din subgrupele $\gamma 2$ — $\gamma 3$:

Motive principale și anexe cu „benzi brune cu chenar negru și conturate cu alb secundar”, iar interspațiu hașurat cu linii negre sau decorat cu benzi liniare negre (fig. 11/5; 13/4);

Motive principale cu benzi liniare negre, dublate cu „benzi exterioare conturate cu alb secundar” și însoțite de motive anexe „conturate cu alb secundar”, iar interspațiu tratat cu negru liniar sau prin intervale conturate cu alb secundar (fig. 11/2; 13/5, 11; 14/3a).

¹⁴⁴ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, pl. XI/1a, 2a, 4a.

¹⁴⁵ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 38, pl. 17/2a—b.

¹⁴⁶ *Ibidem*, p. 38, pl. 17/2a—c.

Aspectele decorului eliptic (fig. 13/4) sau spiralic (fig. 11/5) cu banda principală a motivelor conturată cu „alb secundar” pot transpune deopotrivă benzile albe libere ale motivelor principale și anexe ale subgrupeii $\gamma 3$ (fig. 8/9 ; 11/3), sau benzile liniare albe ale motivelor principale și anexe ale variantei $\gamma 3a$ (fig. 8/11 ; 11/4).

Totuși, „benzile liniare albe cu contur negru” ale motivelor principale ale subgrupeii $\gamma 3 a$ (fig. 11/4 ; 14/4a) puteau fi păstrate în subgrupa $\delta 2a$, prin conturarea volutei anexe cu „alb secundar” (fig. 14/1) sau introducerea perlelor conturate cu „alb secundar” (fig. 14/4b) sau hașurate cu linii albe (fig. 12/8 stînga). Chiar în cazul acesta, „benzile liniare albe” ale motivelor principale ale subgrupeii $\delta 2a$ nu sînt reductibile la funcția „albului secundar” caracteristic acestei subgrupe, deoarece ele au fost preluate din subgrupa $\gamma 3a$.

Însă, din moment ce în subgrupa $\delta 2a$ „benzile liniare albe” au interspațiul tratat deopotrivă cu negru liniar ca în subgrupa $\gamma 3$ sau cu negru întins absent în subgrupa $\gamma 3$ (fig. 7/2), iar pe de altă parte „benzile liniare albe” pot fi explicate prin procedeul formativ al „benzilor liniare roșii” în raport cu „benzile liniare negre” în subgrupele $\delta 1b$ și $\delta 2b$, este evident că subgrupa $\delta 2$ a aplicat procedeul „subordonării celei de a treia culori” și pentru „benzile liniare albe” în varianta decorativă cu negru întins în interspațiu.

Motivele principale cu „benzi liniare negre” și „motive anexe cu contur” există și în varianta decorativă cu negru liniar în interspațiu pe fondul alb al subgrupeii $\delta 1a$ (fig. 16/5) sau pe fondul brun al subgrupeii $\delta 3a$ (fig. 7/6). Transpunerea acestei variante în subgrupa $\delta 2a$ se putea face prin „conturarea cu alb secundar” a motivelor anexe (fig. 15/2 mijloc) sau prin „înlocuirea benzilor liniare negre cu benzi liniare albe”, motivele anexe păstrînd albul secundar (fig. 14/1, 4b), adică prin cele două procedee formative ale „subordonării culorii albe”. Transpunerea stilistică paralelă a celor două variante decorative, cu benzi liniare negre și interspațiu cu negru întins sau liniar, între subgrupele $\delta 1 - \delta 3$ s-a repetat și între variantele corespunzătoare, cu benzi liniare albe și interspațiu cu negru întins sau liniar, ale subgrupeii $\delta 2 a$. Deoarece varianta cu negru liniar prezintă „benzi liniare albe cu contur negru”, se poate admite că ea a fost creată prin convergența procedeelelor formative ale subgrupeii $\delta 2a$ cu modelul oferit de subgrupa $\gamma 3a$.

Aspectele decorului eliptic (fig. 13/5) sau spiralic (fig. 11/2 ; 13/11 ; 14/3a) cu benzi liniare negre, dublate cu „benzi exterioare conturate cu alb secundar”, cu interspațiul tratat totdeauna cu negru liniar și cu intervale conturate cu alb secundar, transpun evident prin procedeul „albului secundar” benzile exterioare albe, libere sau liniare, create de subgrupa $\gamma 2 - \gamma 2a$ pentru decorul eliptic (fig. 8/5, 10) sau spiralic (fig. 10/2 - 3). Forma motivelor principale cu benzi liniare negre, motivele anexe în formă de unghiuri sau volute, intervalele libere din interspațiu, indică că decorul a fost preluat integral din subgrupa $\gamma 2 - \gamma 2a$ și transpus în stilul subgrupeii $\delta 2a$, ca în cazul decorului cu motive principale și anexe conturate cu alb secundar preluat din subgrupa $\gamma 3$ (fig. 11/5 ; 13/4).

Cu toate acestea, decorul spiralic cu benzi liniare negre prezintă în subgrupa $\delta 2a$ „spirale în S cu buclele pliate pe corp” și prevăzute cu „perle” în anexe (fig. 14/3a), care se întîlnesc în decorul cu interspațiul liber al subgrupeii $\delta 1a$ (fig. 16/6)¹⁴⁷ și sînt transpuse, invers, în stilul subgrupeii $\gamma 1$, sau generează „motive cordiforme” transpuse în același stil¹⁴⁸. De asemenea, decorul spiralic cu benzi liniare negre, fără benzi exterioare, cu perle conturate cu alb secundar și interspațiul hașurat cu negru liniar (fig. 15/2), se înîlnește în stilul celorlalte subgrupe, cu interspațiul cu negru întins sau liniar pe fond alb în subgrupa $\delta 1a$ (fig. 16/5), sau pe fond brun în subgrupa $\delta 3a$ ¹⁴⁹ (fig. 7/6). Aceste fapte arată că benzile liniare negre ale diferitelor forme de spirale sînt introduse paralel în stilurile subgrupelor $\delta 1 - \delta 3$ și au o dublă origine : unele benzi liniare negre sînt reductibile la decorul și formula stilistică a subgrupeii $\delta 1$ și deci la procedeul formativ al acestei subgrupe în raport cu benzile liniare negre ale subgrupeii $\beta 1$ (fig. 10/1)¹⁵⁰; alte benzi liniare negre, cu sau fără benzi exterioare albe, sînt preluate din decorul subgrupelor $\gamma 1 - \gamma 2$ (fig. 9/1 - 2, 4) și transpuse în stilul subgrupelor $\delta 1 - \delta 3$ ¹⁵¹ (fig. 13/1a, 8).

În subgrupa $\delta 2a$, motivele principale cu benzi liniare negre pot fi dublate cu „benzile exterioare albe” ale subgrupeii $\gamma 2 - \gamma 2a$, indiferent de forma și originea motivelor spiralice (fig. 13/11 ; 14/3a). Transpunerea spiralicelor liniare cu benzi exterioare sau numai a benzilor exterioare în stilul subgrupeii $\delta 2a$ conturează benzile exterioare cu „alb secundar”, limitează benzile exterioare la „parantezele” buclelor (fig. 5/6 ; 14/3a), înlocuiește benzile exterioare cu „linia albă” sau „șirul de puncte albe” (fig. 6/1 ; 15/2) și extinde „albul secundar” la conturarea intervalelor interspațiului tratat în toate cazurile cu negru liniar (fig. 13/11). Păstrarea benzilor exterioare albe libere sau liniare ale subgrupeii $\gamma 2 - \gamma 2a$ ar fi creat aspecte decorative asemănătoare între cele două subgrupe,

¹⁴⁷ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 67, pl. IX/8.

¹⁴⁸ *Ibidem*, p. 79, 85, pl. XV/6 ; XVIII/3.

¹⁴⁹ *Ibidem*, p. 67, 87, pl. IX/7 ; XIX/13 - 14.

¹⁵⁰ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 33, pl. 13/6.

¹⁵¹ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 86, pl. XVIII/1.

cu toată tratarea motivelor anexe cu „alb secundar”. Benzile motivelor principale și benzile exterioare conturate cu „alb secundar” suplinesc funcția decorativă a benzilor liniare albe ale motivelor principale și egaleză funcția culorii negre pentru formarea motivelor decorului. Funcția „albului secundar” în raport cu cele două categorii de motive, principale și anexe, este condiționată în primul rând de procedeu formativ al motivelor principale în diversele variante decorative, fiind deci limitată la motivele anexe sau extinsă la motivele principale. De aceea accepția „albului secundar” trebuie aplicată *procedului pictural* al conturării motivelor și interspațiului cu linia albă sau șirul de puncte albe și nu rolului redus *cantitativ* al culorii albe în decorul subgrupeii $\delta 2a$.

În schimb, „benzile exterioare albe libere” ale subgrupeii $\gamma 2$ pot fi păstrate de motivele principale sau anexe cu „benzi brune libere cu contur negru” rezervate inițial pe fondul de pictură (fig. 2/4 a; 6/5; 15/6). Interspațiul este tratat prin procedee diferite, fiind hașurat cu negru (fig. 15/6), lăsat liber (fig. 7/3) sau acoperit cu alb întins (fig. 6/5), după modelul subgrupelor $\gamma 2$ — $\gamma 3$ (fig. 9/4—6; 10/5) în raport cu variantele decorative ale subgrupeii $\delta 2a$. Tratarea diferită a interspațiului poate indica variante decorative diferite; decor cu „benzi brune libere cu contur negru”, cu sau fără motive anexe, de care este legat obligator interspațiul hașurat cu linii negre (fig. 15/6); decor cu „benzi brune libere cu contur negru”, cu sau fără motive anexe, dar cu interspațiul liber (fig. 7/3) sau anulat odată cu motivele anexe, din cauza compoziției decorului (fig. 2/4a).

Prima variantă (fig. 15/6) prezintă decorul caracteristic grupeii δ , transpus paralel în stilurile subgrupelor $\delta 1a$ (fig. 16/1), $\delta 1b$ (fig. 14/3b), $\delta 2a$ (fig. 15/7; 16/3 jos) și $\delta 3 a$ (fig. 16/2). Acest decor nu putea fi transpus în stilul subgrupeii $\delta 2a$ decât prin conturarea motivelor cu „alb secundar” (fig. 15/7) sau prin dublarea motivelor cu „benzi exterioare albe” (fig. 15/6). „Conturarea cu alb secundar” transpune însă „conturarea cu negru secundar” a acestui aspect decorativ în subgrupa $\delta 1b$ (fig. 14/3b jos) și constituie de fapt procedeu formativ al acestei variante decorative în subgrupa $\delta 2a$ (fig. 15/7). „Benzile exterioare” sînt preluate din subgrupa $\gamma 2$ (fig. 9/4; 10/3) și în aspectul inițial cu „spirale cu buclele pliate pe corp” ale subgrupeii $\delta 2a$ și sînt conturate cu „alb secundar” din cauza benzilor liniare negre ale spiralelor (fig. 14/3a). Aspectul derivat, cu „elipsoide conturate cu alb secundar” și interspațiu cu negru liniar, al subgrupeii $\delta 2a$ (fig. 15/7) putea introduce de asemenea „benzile exterioare albe”, cu alb secundar sau întins, dar numai în locul albului secundar al elipsoidelor (fig. 15/6). În felul acesta, culoarea albă trece de pe motivele principale pe benzile exterioare, refăcînd procesul formării „benzilor exterioare” ale subgrupeii $\gamma 2$ în raport cu banda albă a motivelor subgrupeii $\gamma 3$ (fig. 9/4—6), dar schimbă tehnica „albului secundar” de pe banda motivelor cu tehnica albului întins pe benzile exterioare, în acord cu banda liberă a motivelor principale. Deci, decorul cu „benzi exterioare albe libere” și interspațiu cu negru hașurat a fost creat prin introducerea benzilor exterioare ale subgrupeii $\gamma 2$ prin convergența procedului formativ al variantei decorative conturate cu „alb secundar” în cadrul subgrupeii $\delta 2a$ (fig. 15/6—7) cu modelul subgrupeii $\gamma 2$.

Subgrupa $\delta 2a$ transpune același decor în varianta decorativă cu interspațiul liber (fig. 16/4), dar cu „benzi exterioare” înguste și „albul secundar” redus la o linie mediană, ca în decorul cu negru uniliniar dublat cu o linie albă (fig. 6/1). Din cauza simplității decorului, „conturarea cu alb secundar” este păstrată pe motivele principale și introdusă de asemenea în intervalele interspațiului. În felul acesta, decorul negru uniliniar este dublat integral cu un decor alb uniliniar.

A doua variantă (fig. 6/4b, 5; 7/3) prezintă însă decorul cu „volute” principale sau anexe și dublate sau nu cu benzi exterioare albe ale grupeii γ (fig. 10/2—3, 5; 14/4a), dar cu interspațiul liber sau cu intervale acoperite cu alb întins (fig. 6/5). Acest decor cu „benzi exterioare albe libere” al subgrupeii $\delta 2a$ este paralel cu varianta decorativă cu motivele principale formate de „benzi albe libere cu contur negru” și interspațiu liber (fig. 2/4b; 6/2, 4a). Acest paralelism indică și procesul formării variantei cu „benzi exterioare albe libere” direct în raport cu varianta cu „benzi albe libere” și interspațiu liber (fig. 2/4a—b; 6/4 a—b), prin repetarea paralelismului dintre cele două variante cu „benzi conturate cu alb secundar” sau cu „benzi exterioare albe libere” și interspațiul hașurat cu negru (fig. 15/6—7), adică prin refacerea în cadrul celor două variante cu interspațiul liber ale subgrupeii $\delta 2a$ (fig. 2/4a—b) a procesului formării „benzilor exterioare albe libere” ale subgrupeii $\gamma 2$ în raport cu „benzile albe” ale subgrupeii $\gamma 3$ (fig. 9/4—6), deci printr-un procedeu paralel de convergență a variantei cu „benzi libere albe” și modelul subgrupeii $\gamma 2$. În felul acesta, în varianta decorativă cu interspațiul liber a subgrupeii $\delta 2a$ „benzile exterioare albe” sînt introduse deopotrivă în aspectele decorative create de grupa δ (fig. 2/4) sau preluate din grupa γ (fig. 6/5), după cum în varianta decorativă cu interspațiul hașurat cu negru „benzile exterioare conturate cu alb secundar” sînt introduse deopotrivă în decorul spiralic al grupeii δ (fig. 14/3a) sau γ (fig. 11/2). În cele două variante decorative cu benzi exterioare albe, „benzile albe libere” și intervalele cu „alb întins”, cadrează cu benzile brune libere ale motivelor (fig. 6/5), după cum benzile exterioare conturate cu „alb secundar” cadrează cu benzile liniare negre ale decorului și cu intervalele conturate cu „alb secundar” ale interspațiului (fig. 11/2; 13/11).

Funcția decorativă a culorii albe întinse pentru formarea motivelor principale (benzi albe libere și benzi exterioare albe libere) este identică în aceste două variante decorative, dar formarea variantei cu benzi exterioare implică formarea prealabilă a variantei cu „benzi albe libere” și interspațiu liber în cadrul subgrupeii $\delta 2a$ (fig. 2/4b; 6/2). Benzile albe libere sînt inițial rezervate prin conturul negru pe fondul brun și acoperite apoi cu culoare albă întinsă, după modelul subgrupeii $\delta 3$ (fig. 9/5—6; 11/3), însă interspațiul rămîne complet liber. Transpunerea „benzilor albe libere” ale subgrupeii $\gamma 3$ în variantele decorative cu interspațiu cu negru liniar ale subgrupeii $\delta 2 a$ s-a făcut sub forma „benzilor conturate cu alb secundar” (fig. 11/5). Deoarece decorul cu „benzi cu contur negru și alb secundar” creat de subgrupa $\delta 2 a$ poate fi dublat cu „benzi exterioare albe libere” chiar în varianta cu interspațiul hașurat cu negru (fig. 15/6—7), prin convergența directă cu subgrupa $\gamma 2$, iar transpus în varianta cu interspațiul liber păstrează „conturarea cu alb secundar” ca procedeu formativ propriu (fig. 16/4), este clar că decorul cu „benzi cu contur negru și alb secundar” preluat din subgrupa $\gamma 3$ (fig. 11/5) poate fi transpus în varianta cu interspațiul liber sub forma „benzilor albe libere” (fig. 2/4b; 6/2), prin convergența directă cu subgrupa $\gamma 3$, culoarea albă întinsă fiind în acord cu culoarea brună a fondului întins pe suprafața vasului. „Alternarea tehnicii întinse sau liniare a culorii albe” pe banda motivelor principale sau pe benzile exterioare și în intervalele interspațiului în aceste aspecte decorative ale subgrupeii $\delta 2 a$ (fig. 2/4a—b; 6/5; 7/3; 15/6; 16/4) scapă de stringența condiționării procedeelelor lor formative, căutînd variația aspectelor decorative prin acordul procedeelelor picturale ale culorii albe cu factura decorului, și se întoarce astfel la caracterul liber al acestei reguli stilistice permanente a decorului cucutenian.

Aspectele decorului cu „benzi liniare negre” sînt de asemenea introduse în varianta cu interspațiul liber a subgrupelor $\delta 1a$ (fig. 16/6) și $\delta 3 a$ ¹⁵² sau sînt transpuse în „benzi liniare roșii” în subgrupa $\delta 1a$ (fig. 7/1)¹⁵³. Banda liniară a „zigzagului” decorează interiorul vasului, la fel ca banda liberă albă pe paharele de la Huși (fig. 2/4b; 6/2).

Acoperirea cu alb întins a motivului principal apare și în decorul cu „elipse albe și motive unghiulare sau romboidale negre” (fig. 15/5), înrudit cu decorul cu „elipse și spirale” pictat cu negru pe fondul alb al subgrupeii $\delta 1a$ (fig. 4/2—3). Procedeu formativ este deci „transpunerea stilistică paralelă” a decorului cu „elipse” în subgrupele $\delta 1$ și $\delta 2$ și convergența cu subgrupa $\gamma 3$. Decorul cu „elipse albe” în cadrul variantei cu „benzi albe libere” poate fi asociat în aceeași poziție cu decorul cu „benzi brune libere dublate de benzi exterioare albe libere” (fig. 15/4).

În variantele decorative cu „benzi albe libere” sau cu „benzi exterioare albe libere”, funcția culorii albe depășește funcția culorii negre pentru formarea motivelor și nu poate avea rolul secundar atribuit în definiția subgrupeii $\delta 2$.

Ultima funcție decorativă a culorii albe în subgrupa $\delta 2 a$ o constituie benzile cu contur negru și tratate cu alb ale „limitelor zonale”, considerate suficiente pentru definirea acestei subgrupe în raport cu subgrupa $\delta 3$, chiar dacă decorul propriu-zis este pictat numai cu negru sau cu negru și roșu pe fond brun¹⁵⁴. Procedeu decorativ al limitelor zonale comportă două procedee picturale, cu „alb întins” (fig. 14/1—2) sau cu „alb secundar”, sub forma conturării cu linii albe (fig. 14/3 a) sau cu șiruri de puncte albe (fig. 15/2). Procedeu limitelor zonale sub formă de „bandă albă liberă” este creat de grupa γ (fig. 8/6; 9/5).

Subgrupa $\delta 3 a$. Această subgrupă în cadrul ceramicii de la Traian se află în aceeași situație ca și subgrupa $\delta 2a$, în raport cu ceramica de la Cucuteni. Subgrupa $\delta 3$ la Traian nu prezintă pictura triceromă cu negru și roșu pe fond brun ca la Cucuteni¹⁵⁵, ci numai pictură bicromă cu negru pe fond brun, care poate fi clasată într-o subgrupă nouă, $\delta 4$, sau ca o variantă de pictură bicromă alături de varianta picturii tricerome de la Cucuteni¹⁵⁶.

Dacă subgrupa $\delta 2$ la Traian prezintă numai varianta picturii tricerome cu „negru și alb secundar pe fondul brun”, cu excluderea variantei picturale cu negru și roșu de la Cucuteni, dar această variantă a fost păstrată în cadrul subgrupeii $\delta 2$ și considerată caracteristică pentru ceramica de la Traian¹⁵⁷, în mod logic aceeași soluție trebuie adoptată și pentru subgrupa $\delta 3$.

În consecință, subgrupa $\delta 3$ cuprinde două variante picturale cu sigle proprii și paralele cu cele două variante picturale ale subgrupeii $\delta 1$: $\delta 3a$ — „pictură bicromă cu negru pe fond brun” la Traian și Huși; $\delta 3b$ — „pictură triceromă cu negru și roșu pe fond brun” la Cucuteni.

În felul acesta, clasificarea și repartitia variantelor picturale ale subgrupelor $\delta 1$ — $\delta 3$ după stațiuni și regiuni geografice rămîn în cadrele clasice ale definițiilor lui H. Schmidt.

Fragmentele de *pahare*, descoperite în sondajul anterior sau recent (fig. 3/5) și deorate cu „benzi negre orizontale” pictate pe fățuiala brună deschisă, reproduc decorul în „labirint” pictat cu

¹⁵² H. Schmidt, *op. cit.*, p. 37, pl. 15/14.

¹⁵³ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 68, pl. X/2.

¹⁵⁴ H. Schmidt, *op. cit.*, pl. 20/3.

¹⁵⁵ *Ibidem*, p. 37.

¹⁵⁶ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 64—65, 82—83.

¹⁵⁷ *Ibidem*, p. 64, 72.

negru pe fondul alb al subgrupeii $\beta 1$ (fig. 5/7) sau pe fondul brun al subgrupeii $\delta 3$ (fig. 5/5), în care șirurile de „segmente negre” sînt suprapuse sau separate prin grupe de linii orizontale.

Un fragment de *capac* (fig. 3/4) prezintă în zona decorativă a buzei decorul cu „spirale cu benzi liniare multiplicat și volute uniliniare în culbec”, prevăzute în anexe cu „perle foliacee, cruțate prin negrul întins în interspațiu. Fondul de pictură brun și culoarea neagră a motivelor și interspațiului păstrează urme de lustruire. Decorul este frecvent pe capacele sau vasele piriforme ale subgrupeii $\delta 3$ la Traian¹⁵⁸ și reproduce decorul identic pictat cu negru pe fondul alb al subgrupeii $\delta 1 a$ (fig. 12/6) sau cu „alb secundar” în perlele anexe pe fondul brun al subgrupeii $\delta 2a$ (fig. 13/9—10).

Zona decorativă a gurii este suprapusă pe peretele calotei de o zonă cu benzi orizontale alternativ brune și albe, benzile brune fiind decorate cu „motive în X” sau „romburi”, pictate cu o linie neagră și formate de două zigzaguri întretăiate sau juxtapuse. Decorul apare identic pe peretele capacelor subgrupeii $\delta 3 a$ de la Traian și este atribuit subgrupeii $\gamma 2$ ¹⁵⁹.

Jumătate din partea superioară a unui *crater* cu umărul proeminent și prevăzut cu prag, cu gîtul cilindric și gura ușor lărgită, cu două torți verticale deasupra pragului (fig. 3/6), prezintă două zone decorative, pe gît și pe umăr, decorate identic cu „elipse cu tangente” flancate de „perle foliacee”. Zonele decorative sînt separate printr-o bandă liberă cu contur negru. Motivele sînt rezervate pe fondul de pictură brun deschis și lustruit, dar culoarea neagră a interspațiului este suplinită de conturul gros ca o bandă al motivelor, care lasă între elipse și perle intervale libere de formă triunghiulară sau de scut. Interiorul elipselor ovale este hașurat cu linii negre întretăiate ca o „tablă de șah”, cunoscută în decorul capacelor de la Traian sau al străchinilor de la Cucuteni în subgrupa $\delta 2 a$ ¹⁶⁰.

Decorul eliptic al craterului cu „benzi liniare cu contur gros” și interspațiu liber este transpus în varianta pictată cu roșu a subgrupeii $\delta 1a$ (fig. 7/1).

Un fragment de crater asemănător, de dimensiuni mai mici (fig. 3/7), prezintă același decor cu „elipse și tangente” cu „perle foliacee” și dispus în două zone decorative, separate printr-o bandă liberă cu contur negru, care secționează banda elipselor. Elipsele circulare sînt însă formate de „benzi liniare negre” cu interiorul liber, iar interspațiul acoperit cu negru întins. Același decor, dar cu elipse ogivale, apare la exteriorul străchinii de la Traian (fig. 13/7)¹⁶¹.

Vasul piriform scund, descoperit întâmplător (fig. 7/4)¹⁶², prezintă patru zone decorative: zona gîtului și aceea de pe partea superioară a umărului sînt decorate în stilul grupelor $\gamma 1$ și $\gamma 2$; zona de pe partea inferioară a umărului și aceea a corpului sînt decorate în stilul subgrupeii $\delta 3 a$.

Cele două zone cu decor de stil $\delta 2a$ sînt delimitate sus și jos printr-o linie groasă și despărțite între ele printr-o bandă liberă, al cărei contur îl constituie liniile limitelor zonale. Ambele zone sînt decorate cu forme derivate ale „elipsoidelor cu tangente și perle anexe” existente în diversele variante picturale ale subgrupelor $\delta 1$ — $\delta 3$. Zona umărului prezintă aspectul numai cu „perle fără tangente”, iar zona corpului aspectul numai cu „elipsoide fără tangente”. Asocierea acestor două aspecte cu motivele anexe separate de motivele principale, dispoziția perlelor cu contur gros, forma și hașurarea intervalelor dintre perle sau elipsoide, arată clar că cele două aspecte decorative se integrează în familia decorului cu „elipsoide cu tangente” sau cu „perle cu tangente”, separate în două serii de aspecte derivate pe capace (fig. 14/2), pe vasele bitronconice, pe fața exterioară (fig. 15/7; 16/5) sau chiar interioară (fig. 15/6), și pe străchini, pe ambele fețe (fig. 16/1,3) sau numai pe fața exterioară (fig. 16/2) ori interioară (fig. 14/3b).

În zona umărului, perlele alternativ inversate sînt grupate cîte două în același timp de o parte și alta a benzii oblice hașurate, pentru că ele aparțin aceluiași motiv principal, sau de o parte și alta a intervalelor în formă de scut, care separă motivele principale absente. Același dispoziție și grupare o au „perlele legate cu tangente” dispuse în diagonală în intervalele în formă de scut (fig. 14/2; 16/5). Benzile liniare oblice nu reprezintă motivele principale, ci tangentele (fig. 16/5) sau tratarea interspațiului (fig. 14/2). Deci „perlele fără tangente” sînt o formă derivată prin dispariția tangentei (fig. 7/4).

În zona corpului, „elipsoidele fără tangente” reprezintă aspectul cel mai frecvent (fig. 15/6—7; 16/1—4) și sînt derivate prin același procedeu din „elipsoidele cu tangente” (fig. 14/3b jos). Intervalele interspațiului, deasupra și dedesubtul tangentei, sînt hașurate separat cu linii curbe paralele alternativ cu cele două elipsoide; prin dispariția tangentei, interspațiul unificat în formă de scut este hașurat uniform cu linii oblice paralele.

Cele două serii de aspecte derivate, cu elipsoide sau cu perle, apar izolate pe diferitele forme ceramice, deci de obicei la exteriorul vaselor și totdeauna în zona secundară a corpului sau a gurii, (fig. 14/2; 15/6—7; 16/5), sau sînt asociate pe străchini, aspectele cu elipsoidele la exterior și aspect-

¹⁵⁸ *Ibidem*, pl. XVIII/1, 3, 13.

¹⁵⁹ *Ibidem*, p. 87, pl. XIX/4—5.

¹⁶⁰ *Ibidem*, p. 80, pl. XV/4; H. Schmidt, *op. cit.*, p. 38,

pl. 17/2c.

¹⁶¹ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 85, pl. XVII/14.

¹⁶² A. László, *op. cit.*, p. 12, fig. 7/2.

tele cu perle în interior (fig. 16/1, 3), indicînd astfel decorul principal pe fața exterioară a acestor străchini. Pe una din străchini însă ambele aspecte sînt dispuse pe fața interioară, decorul cu elipsoide pe buză, ca zonă secundară, și decorul cu perle pe peretele și fundul vasului, ca zonă principală (fig. 14/3b). În interiorul străchinilor, decorul constituie o compoziție cruciformă, cu perlele dispuse în sectoarele determinate de două diametre întretăiate în cruce, dar grupate la fel ca în decorul cu perle legate cu tangente (fig. 14/2), adică cîte două perle prinse cu capătul ascuțit la extremitățile aceluiași diametru și în același timp cîte două perle opuse prin capătul rotunjit (fig. 14/3b sus; 16/1a). Sectoarele dintre brațele crucii sînt hașurate cu linii curbe paralele cu perlele, ca și intervalele în formă de scut în compoziția orizontală de la exteriorul sau interiorul vaselor (fig. 14/2, 3b jos). Perlele capătă o formă cu ambele capete ascuțite și compoziția decorului devine simetrică (fig. 16/3).

Asocierea celor două aspecte, cu elipsoide sau perle, pe fața interioară a străchinii (fig. 14/3b), este determinată de decorul înrudit de pe fața exterioară (fig. 14/3a), care explică și derivația decorului cu „elipsoide și tangente”. Pe buză, un decor cu „spirale în S cu o vultură secționată”; pe corp, un decor cu „două spirale cu bucele pliate pe corp”, închizînd la subsuara bucelor „două perle foliacee”; spiralele sînt separate prin intervale în formă de scuturi hașurate; perlele sînt grupate și dispuse la fel ca în decorul exterior cu „perle și tangente” (fig. 14/2; 16/5) sau în compoziția cruciformă din interiorul străchinilor (fig. 14/3b sus; 16/1a). Este clar că „spiralele cu bucele pliate” au fost transpuse pe fața interioară a buzei sub forma simplificată a celor „două elipsoide cu tangente” (fig. 14/3b jos), după formula, adecvată aici, a „volutei gîndite ca cerc”, prin care H. Schmidt explica formarea „elipselor cu tangente”¹⁶³. Simplificarea spiralelor sub formă de elipsoide necesită însă separarea perlelor anexe, determinînd cele două serii paralele ale decorului cu elipsoide sau cu perle.

Elipsoidele sau perlele apar însă legate prin tangente, care arată că și motivul original îl constituiau „spiralele cu tangente”, care sînt documentate pe ceramica publicată¹⁶⁴ și din care au derivat „spiralele fără tangente” (fig. 14/3a jos). În felul acesta se pot reconstitui seriile dihoto-mice ale formelor derivate în cadrul decorului cu „spirale cu bucele pliate și prevăzute cu perle”: spirale cu sau fără tangente și cu perle (fig. 14/3a), spirale fără tangente și fără perle (fig. 16/6), spirale reduse la benzile exterioare (fig. 15/1b), elipsoide cu tangente (fig. 14/3b) sau fără tangente (fig. 7/4; 15/6—7; 16/1—4), perle cu tangente (fig. 14/2; 16/5) sau fără tangente (fig. 7/4), perle proiectate cruciform (fig. 14/3b; 16/1a, 3 sus).

La fel ca în seria derivativă unitară a decorului cu „elipse și tangente” sau numai cu „elipse” (fig. 3/2; 5/5), seria dihotomică a decorului cu spirale, elipsoide și perle comportă forme derivate prin „dispariția tangentei” între spirale sau elipsoide sau între perle (fig. 7/4). Repartizarea motivelor principale și anexe în serii derivate separate reconstituie totuși o serie continuă și unitară a formelor derivate prin dispariția treptată a tangentei, la nivelul motivelor principale sau anexe, și prin succesiunea aspectelor decorative cu motive principale originare sau simplificate sau numai cu motive anexe. Această serie evolutivă diversificată se înscrie ca o modalitate de aplicare în cadrul grupe-lor de stil AB a regulii elementare și permanente a decorului cucutenian: „dispariția motivului principal și trecerea pe primul plan a motivelor anexe” pentru formarea aspectelor decorative.

În decorurile neasociate, elipsoidele pot fi grupate cîte două sau cîte trei (fig. 15/7; 16/2), iar în decorurile asociate pot fi grupate cîte două sau cîte patru, prin simetrie cu dispoziția grupată sau liberă a perlelor în compoziția cruciformă (fig. 16/1, 3). În decorurile asociate, spiralele origi-nare sînt grupate cîte două, deoarece cele patru perle sînt simetrice cu perlele compoziției cruci-forme (fig. 14/3a—b). Asocierea decorului exterior cu spirale și a decorului interior cu elipsoide (fig. 14/3a—b), a decorului exterior cu elipsoide și a decorului interior cu perle (fig. 16/1,3), ca și asocierea variantelor principale ale picturii bicrome sau tricrome cu negru din decorul exterior cu variantele secundare ale picturii bicrome sau tricrome cu roșu în decorul interior (fig. 14/3; 16/1, 3), sînt determinate sau coordonate de regula stilistică generală a „decalajului decorului în zonele suprapuse sau între decorul exterior și interior” sub raportul simplificării decorului (motive principale în forma originală sau simplificată) și al schimbării culorii (pictură cu negru sau cu roșu). Cele două zone de pe vasul piriform de la Huși (fig. 7/4) prezintă aceeași formă derivată a celor două serii ale decorului cu elipsoide sau cu perle, suprapuse după ierarhia motivelor principale și anexe.

Grupele γ și δ prezintă și alte forme de spirale legate prin tangente. „Volutele cu tangente” (fig. 7/3; 10/5) sînt evident derivate, prin secționarea volutei, din „spirale în S legate prin tan-gente”, de asemenea documentate pe ceramica publicată. „Spiralele în S libere” înlătură volutele secționare (fig. 14/3a sus) sau păstrează „volutele secționare” (fig. 10/3); spiralele cu tangente păstrează „volutele legate prin tangență” (fig. 7/3; 10/5).

¹⁶³ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 35.

¹⁶⁴ H. și Vl. Dumitrescu, în *Materiale*, 6, 1959, p. 168, pl. V.

Spiralele cu bucle pliate rămase libere (fig. 16/6) generează o serie cu forme derivate de aspect liber, transpuse deopotrivă în stilul grupei δ sau γ : „bucle secționare” izolate și orientate în același sens¹⁶⁵, sau grupate simetric și concentric după modelul „motivelor cordiforme”¹⁶⁶.

Toate aceste elemente conceptuale sau formale explică organizarea unitară a decorului pe strachina de la Traian (fig. 14/3a—b). Paralelismul decorului spiralic pe cele două fețe și derivația decorului de pe fața interioară din acela de pe fața exterioară arată că decorul exterior cu formele originare ale spiralelor constituie decorul principal al vasului, după cum decalajul decorului în cele două zone arată că zona decorativă principală este zona gurii pe fața exterioară sau zona corpului și a fundului pe fața interioară.

Pe fața exterioară, cele două zone comportă forme derivate ale decorului spiralic, în acord cu formele simplificate sau derivate ale decorului de pe fața interioară. Zona gurii este decorată cu una din formele fundamentale ale decorului spiralic, „spirale în S libere” cu benzi liniare negre și benzi exterioare conturate cu „alb secundar”, dar într-o formă derivată, cu una din volute secționată, în acord cu forma derivată a decorului spiralic din zona corpului. Pe alte străchini (fig. 15/1), acest decor principal este suplinit de „elipsele cu tangente”, deoarece decorul din zona corpului este diferit pe ambele fețe ale vasului, iar concordanța decorului este păstrată numai prin decorul eliptic simplificat pe fața interioară a buzei.

Zona corpului este decorată cu o formă specială a decorului spiralic, „spirale în S cu bucele pliate” dublate de benzi exterioare conturate de asemenea cu „alb secundar” și prevăzute cu „perle”, din care derivă decorul cu elipsoide sau perle de pe fața interioară. Forma derivată a spiralelor, prin pierderea tangentelor, cadrează cu forma derivată a spiralelor sau elipsoidelor fără perle și fără tangente ca decor tipic în zona secundară a corpului pe diferitele forme ceramice (fig. 15/1b, 6—7; 16/6). Forma derivată a spiralelor păstrează însă perlele anexe, prin simetrie cu perlele decorului din zona corespunzătoare de pe fața interioară și pentru a indica un moment incipient al derivației decorului principal de pe fața exterioară, cu motive anexe integrate motivelor principale, față de decorul secundar de pe fața interioară, cu motive anexe separate de motivele principale.

Pe fața interioară, compoziția „cruciformă cu perle” pe peretele și fundul vasului inversează raportul dintre zone și indică zona decorativă principală, deoarece compoziția cu motivul cruciform sau cu motive dispuse cruciform constituie decorul originar al străchinilor și orice decor creat în zonele orizontale la exteriorul vaselor poate fi proiectat sub forma compoziției cruciforme în interiorul străchinilor, ca procedeu general în toate stilurile ceramicii cucuteniene.

Decorul cu „elipsoide și tangente” din zona gurii indică zona decorativă secundară, deoarece el completează compoziția cruciformă după modelul general al tuturor grupelor ceramicii bandate, decorul spiralic, eliptic sau în zigzag fiind dispus circular în jurul motivului cruciform central. Deși sînt dispuse în zona secundară a gurii, elipsoidele păstrează tangentele, constituind un decor integru, în acord cu decorul spiralic principal din zona exterioară a gurii, dar într-o formă derivată prin simplificarea spiralelor originare, în acord cu caracterul secundar al decorului pe fața interioară a străchinii.

Integrarea decorului cu „elipsoide cu tangente și perle” în compoziția cruciformă s-a făcut în funcție de separarea inerentă a motivelor principale și anexe și de repartizarea lor în cele două zone decorative, dar în același timp în funcție de asocierea lor într-o compoziție unitară pe aceeași față a vasului și de integrarea acestei compoziții în seria derivativă completă a decorului cu „spirale cu tangente și perle” pe ambele fețe ale vasului.

Aspectele decorative ale celor trei grupe stilistice ale ceramicii de la Huși comportă elemente comune cu grupele corespunzătoare ale ceramicii de stil AB din așezările Depresiunii Prutului, cum sînt motivele uniliniare negre cu meandre sau volute în culbec ale subgrupelor $\beta 1$ și $\delta 1$. Cele mai multe paralele se stabilesc însă cu ceramica așezării Traian din Depresiunea subcarpatică, pentru variantele decorative ale subgrupelor $\delta 2$ și $\delta 3$. Totodată ceramica de la Huși prezintă aspecte decorative proprii Podișului Central Moldovenesc, cu deosebire decorul în labirint al subgrupeii $\delta 2$, necunoscut încă în celelalte două regiuni.

★

Definirea complexului ceramic al așezării de la Huși prin dispariția grupei α , continuarea grupei β și apariția grupei δ alături de preponderanța grupei γ este exactă¹⁶⁷, deși proporția atribuită grupelor β și γ este discutabilă și nu este deloc obligatorie sau hotărîtoare, complexe ceramice și etapele corespunzătoare fiind suficient determinate de simpla prezență a grupelor asociate.

De asemenea, interpretarea complexului ceramic al acestei așezări ca determinînd o etapă proprie este justificată¹⁶⁸, dar nu ca etapă intermediară de aceeași valoare cronologică cu etapele

¹⁶⁵ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, pl. XVIII/3.

¹⁶⁶ *Ibidem*, pl. CXV/6; XVII/1.

¹⁶⁷ A. László, *op. cit.*, p. 19—20.

¹⁶⁸ *Ibidem*, p. 20.

AB1 și AB2, ci ca o nouă *secvență* intercalată între secvențele determinate în prezent în cadrul etapelor AB1 sau AB2 în așezările din Depresiunea Prutului. Secvența tipologică și cronologică din așezarea de la Huși, este valabilă cel puțin pentru etapa de locuire din zona respectivă, în cazul când această așezare extinsă pe cca 4 ha, după descoperirile prezente, ar comporta etape de locuire succesive.

Cele două etape AB1 — AB2 au fost stabilite, fără a fi numerotate, după primele două campanii ale săpăturilor recente de la Cucuteni, în 1961 și 1962¹⁶⁹, apoi confirmate și precizate în campaniile din 1963—1964¹⁷⁰, prin omologarea depunerilor Cucuteni AB din cele două stațiuni, „Dîmbul Morii” („așezarea din vale” a lui H. Schmidt) și „Cetățuia”, cu așezările Corlăteni (Dorohoi) și Traian (Piatra Neamț), pe baza asocierii grupelor stilistice în complexe de locuire ale acestor așezări. Cele două etape, cu valoare de subfaze în cadrul fazei AB, au fost adoptate și numerotate în periodizarea din 1963 a culturii și ceramicii cucuteniene¹⁷¹.

Această omologare nu este însă exactă, deoarece aceste așezări prezintă asociații diferite ale grupelor stilistice, care corespund unor *secvențe diferite* în cadrul celor două etape AB1 și AB2. Cele 11 locuințe din așezarea Corlăteni cuprind exclusiv grupele $\alpha - \beta$, ca secvență inițială a etapei AB1. Locuințele de la interiorul șanțului de apărare al așezării de la „Dîmbul Morii” cuprind însă grupele $\alpha - \beta$ și γ , ca secvență tîrzie a etapei AB1. Locuințele săpate în 1965 în afara șanțului de apărare la „Dîmbul Morii” cuprind numai grupele $\beta - \gamma$ ¹⁷², ca secvență corespunzătoare unei alte etape de locuire în aceeași așezare. Locuințele de pe „Cetățuia” cuprind exclusiv grupele $\gamma - \delta$, ca secvență sigură și finală în cadrul etapei AB2 (fig. 1/1, punctele 1—3, 5). Secvența AB2 de pe „Cetățuia” ar putea exista la Frumușica (Piatra Neamț), dar a trecut atunci neobservată și a rămas pînă acum neinterpretată. Această secvență la Frumușica stabilea prima poziție stratigrafică și tipologică pentru apartenența grupei δ la grupele de stil AB și prima poziție cronologică pentru etapa AB2¹⁷³, (fig. 1/1, punctul 6).

Așezarea Traian — Dealul Fintînilor manifestă evident etape succesive de locuire, marcate prin două șanțuri de apărare, de-a lungul celor două etape AB1 — AB2. Determinarea complexelor ceramice în funcție de asocierea grupelor ceramice în complexe de locuire din această așezare cu locuire îndelungată ar putea confirma și completa secvențele stabilite în celelalte așezări pentru cele două etape. Coexistența grupelor $\alpha - \beta$ cu grupele $\gamma - \delta$ în etapa AB2 la Traian¹⁷⁴ nu este confirmată în nici o altă așezare săpată metodic. Secvențele stratigrafice, tipologice și cronologice, definite prin asocierile succesive determinate de imbricarea grupelor stilistice, sînt certe în așezările menționate, dar ele vor trebui confirmate și în alte așezări, începînd cu Traian — Dealul Fintînilor, cercetată prin săpături intensive și metodice, rămase încă nepublicate. Prezența celor patru grupe ceramice, $\alpha - \delta$, determină cel puțin cele două secvențe tipice pentru etapele AB1, ca la Corlăteni, dar fără ceramica de stil A, și AB2, ca la Frumușica și Cucuteni (fig. 1/1, punctele 7 — 8).

Secvența grupelor $\beta - \gamma$, δ din așezarea de la Huși (fig. 1/1, punctul 4) se intercalează clar între a doua secvență de la „Dîmbul Morii” (grupele $\beta - \gamma$) și secvența de pe „Cetățuia” de la Cucuteni (grupele $\gamma - \delta$).

Seria acestor secvențe este marcată de prezența grupei α în secvențele de la Corlăteni (grupele $\alpha - \beta$) și de la „Dîmbul Morii” la interiorul șanțului de apărare (grupele $\alpha - \beta$, γ), de absența grupei α în toate celelalte secvențe și de prezența grupei δ în secvențele de la Huși (grupele $\beta - \gamma$, δ) și de pe „Cetățuia” de la Cucuteni (grupele $\gamma - \delta$). Între dispariția grupei α și apariția grupei δ se intercalează secvența a doua de la „Dîmbul Morii” la exteriorul șanțului de apărare (grupele $\beta - \gamma$).

Astfel, subdivizarea mării etape stilistice Cucuteni AB numai în două etape, AB1 — AB2 în sistemele de periodizare nu este suficientă. Aceste două etape au numai valoarea de *etape principale*, corespunzătoare fazelor AB1 și AB2 ale acestei perioade. Seria secvențelor determinate de jocul succesiunii și imbricării grupelor stilistice în așezările săpate metodic permite o subdivizare în *etape secundare* cu valoare de subfaze. Etapa AB1 este definită prin prezența grupei α , dar în cuprinsul ei se diferențiază două etape, determinate de asocierea grupelor inițiale $\alpha - \beta$ la Corlăteni și de apariția grupei γ la „Dîmbul Morii”, care corespund *subfazelor AB1a* (grupele $\alpha - \beta$) și *AB1b* (grupele $\alpha - \beta$, γ).

¹⁶⁹ M. Petrescu-Dimbovița, *Nouvelles fouilles archéologiques à Coucuteni — Băițeni en Roumanie (dans le nord de la Moldavie)* în *Atti del VI Congresso Internazionale delle Scienze Preistoriche e Protoistoriche*, Roma 1962, II, Florența, 1965, p. 248.

¹⁷⁰ Idem, *Évolution de la civilisation de Cucuteni à la lumière des nouvelles fouilles archéologiques de Cucuteni — Băițeni*, în *Rivista di Scienze Preistoriche*, 20, 1965, I, p. 169—170.

¹⁷¹ VI. Dumitrescu, *Originea și evoluția culturii Cucuteni —*

Tripolie, II, în *SCIV*, 14, 1963, 2, p. 290—291.

¹⁷² Informație M. Dinu, care a efectuat săpăturile.

¹⁷³ C. Matasă, *Frumușica*, București, 1946, p. 27: în secțiunea III, nivelul AB determinat prin vatra 15 în situ la adîncimea de — 1,30 m cuprinde numai ceramica grupelor $\gamma - \delta$ (pl. 279/35; 280/35; 281/35; 282/36; 283/36; 284/35; 28837; 296/37).

¹⁷⁴ VI. Dumitrescu, în *SCIV*, 14, 1963, 2, p. 291.

De asemenea, etapa AB2 este definită de grupa δ , dar în cuprinsul ei se detașează prima etapă, corespunzătoare subfazei AB2a, cu secvențe marcate succesiv de continuarea grupei β la „Dîmbul Morii” (grupele $\beta - \gamma$ și apariția grupei δ la Huși (grupele $\beta - \gamma, \delta$), apoi a doua etapă, corespunzătoare subfazei AB2b, cu secvența clasică de pe „Cetățuia” de la Cucuteni (grupele $\gamma - \delta$).

Jocul apariției și imbricării grupelor stilistice în seria acestor secvențe stabilește ordinea reală a succesiunii grupelor de stil AB, în funcție de care se pot defini *geneza și filiația grupelor*

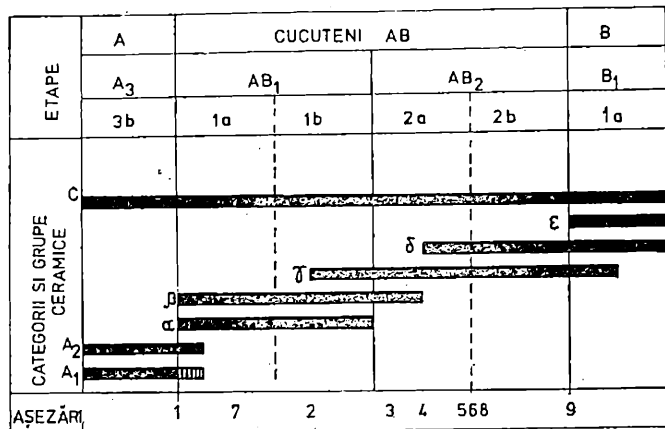
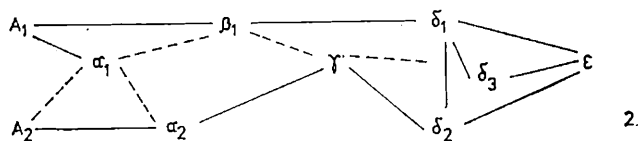

Fig. 1. — 1: Succesiunea grupelor de stil AB $\alpha - \delta$, în funcție de imbricarea lor în complexele așezărilor (1-9) corespunzătoare etapelor (faze și subfaze) perioadei AB și primei etape a perioadei B; 2: Graficul simplificat al derivației și filiației grupelor și subgrupelor de stil AB, în funcție de succesiunea lor; pentru fiecare grupă sau subgrupă, linia continuă indică modelul, iar linia întreruptă indică convergența, care explică formula stilistică și procedeul formativ al grupei sau subgrupe respective; A1 - A2: categoriile ceramicii tricrome pe fond alb și pe fond brun în etapa finală a perioadei A; C: categoria ceramicii Cucuteni C: 1: Corlăteni; 2-3: Cucuteni - Dîmbul Morii; 4, Huși; 5: Cucuteni - Cetățuia; 6: Frumușica; 7-8: Traian; 9: Ghelăiești.

stilistice, exact în sensul în care H. Schmidt a operat, deopotrivă stratigrafic și stilistic, clasificarea grupelor de stil AB¹⁷⁵. Seria acestor secvențe precizează procesul genetic și evolutiv al grupelor stilistice, prin polarizarea lor numai față de grupele coexistente în fiecare etapă (fig. 1/2): grupele $\alpha - \beta$ s-au născut direct în matricea categoriilor ceramicii tricrome pe fond alb sau pe fond brun de stil Cucuteni A, care continuă numai în secvența inițială a subfazei AB1a, ca la Corlăteni¹⁷⁶; grupa β a avut în față ceramica tricromă pe fond alb și subgrupele $\alpha_1 - \alpha_2$ în subfaza AB1a la Corlăteni; grupa γ a pornit numai de la grupele de stil AB, $\alpha - \beta$, în secvența târzie a subfazei AB1b la „Dîmbul Morii”; grupa δ nu putea pleca decât de la grupele β și γ , în secvența târzie a apariției ei în subfaza AB2a, ca la Huși; între dispariția grupei α și apariția grupei δ se interpun grupele $\beta - \gamma$ din secvența inițială a subfazei AB2a de la „Dîmbul Morii”.

Aspectele decorative asemănătoare între grupele distanțate prin soluții de continuitate și chiar acelea între grupele coexistente nu pot fi nici supraviețuiri de la o etapă la alta, nici transmisiuni directe de la o grupă la alta în aceeași etapă, dacă le considerăm sub raportul procedeele picturale și nu al motivelor decorului, ci rezultatul unui proces de *concordanță* inevitabilă între aspectele și procedeele decorative create în cadrul formulei stilistice proprii fiecărei grupe ceramice.

Motivele cu „benzi liniare albe” pe fond brun din decorul subgrupe δ_2 (fig. 14/1, 4b) nu sînt transpuse de pe grupa α_2 (fig. 5/3)¹⁷⁷ sau chiar γ_2a (fig. 10/2)¹⁷⁸ și mai exact γ_3 (fig. 11/4), după cum motivele cu „benzi liniare roșii” pe fond alb din decorul subgrupe δ_1 ¹⁷⁹ nu sînt preluate din subgrupa α_1 ¹⁸⁰ sau de la varianta pictată cu roșu a subgrupe β_1a ¹⁸¹, ci sînt rezultatul aplicării directe a procedeele formative proprii formulelor stilistice ale subgrupelor $\delta_1 - \delta_2$.

ANTON NIȚU și VIOLETA BAZARGIUC

¹⁷⁵ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 36, 73-74.

¹⁷⁶ I. Nestor și colab., în *SCIV*, 2, 1951, 1, fig. 21.

¹⁷⁷ Vl. Dumitrescu, în *Dacia*, 9-10, 1941-1944, p. 47, p. 47, pl. 1/8.

¹⁷⁸ *Ibidem*, p. 64, 72, 104.

¹⁷⁹ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 38, pl. 17/2a-b.

¹⁸⁰ Această eventualitate nu este avută în vedere pentru ceramica de la Traian, evident din cauza absenței subgrupe α_1 și a variantei picturale cu negru și roșu a subgrupe δ_1 în această așezare.

¹⁸¹ M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, p. 170; idem, *Cucuteni*, București, 1966, fig. 36; I. Nestor și colab., în *SCIV*, 2, 1951, p. 71, fig. 20; idem, în *SCIV*, 3, 1952, p. 89, fig. 3.

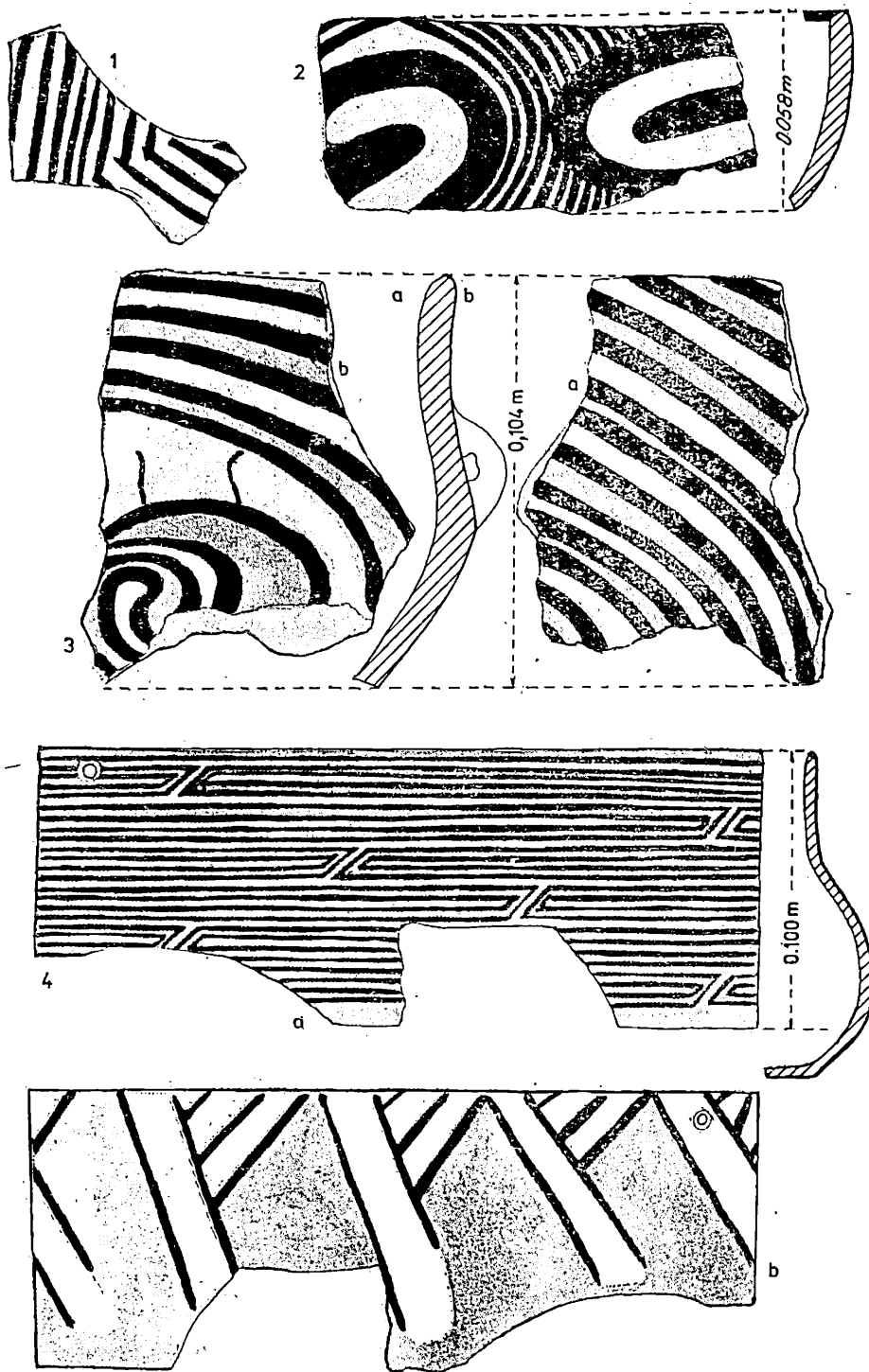

Fig. 2. — Ceramică de la Huși; 1, subgrupa $\beta 1a$; 2 — 4, subgrupa $\delta 2a$.

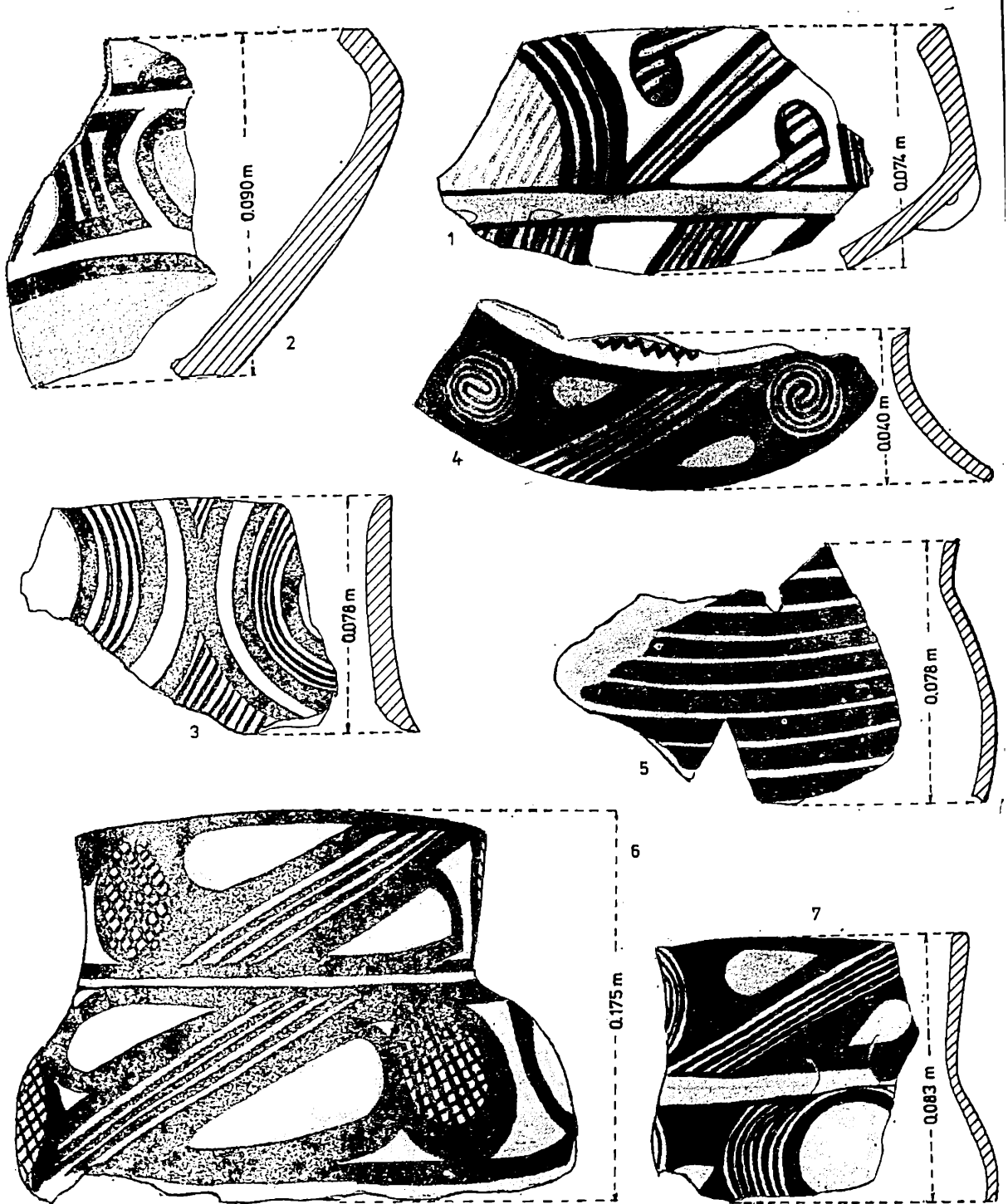

Fig. 3. — Ceramică de la Huși: 1, subgrupa γ_1 ; 2, subgrupa γ_3 ; 3, subgrupa δ_{1a} ; 4 — 7, subgrupa δ_{3a} .

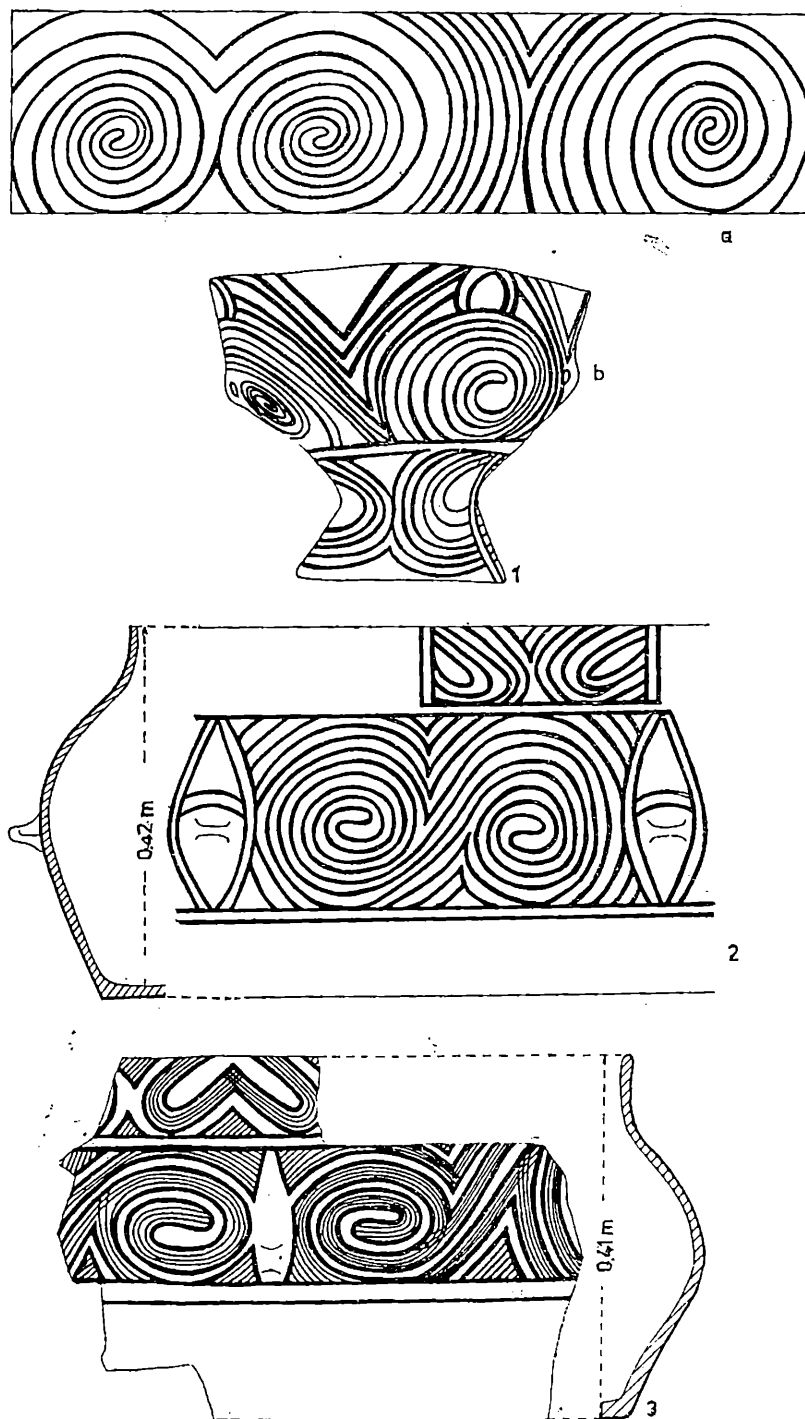

Fig. 4. — Ceramică de la Huși : 1 - 3 , subgrupa δ1a.

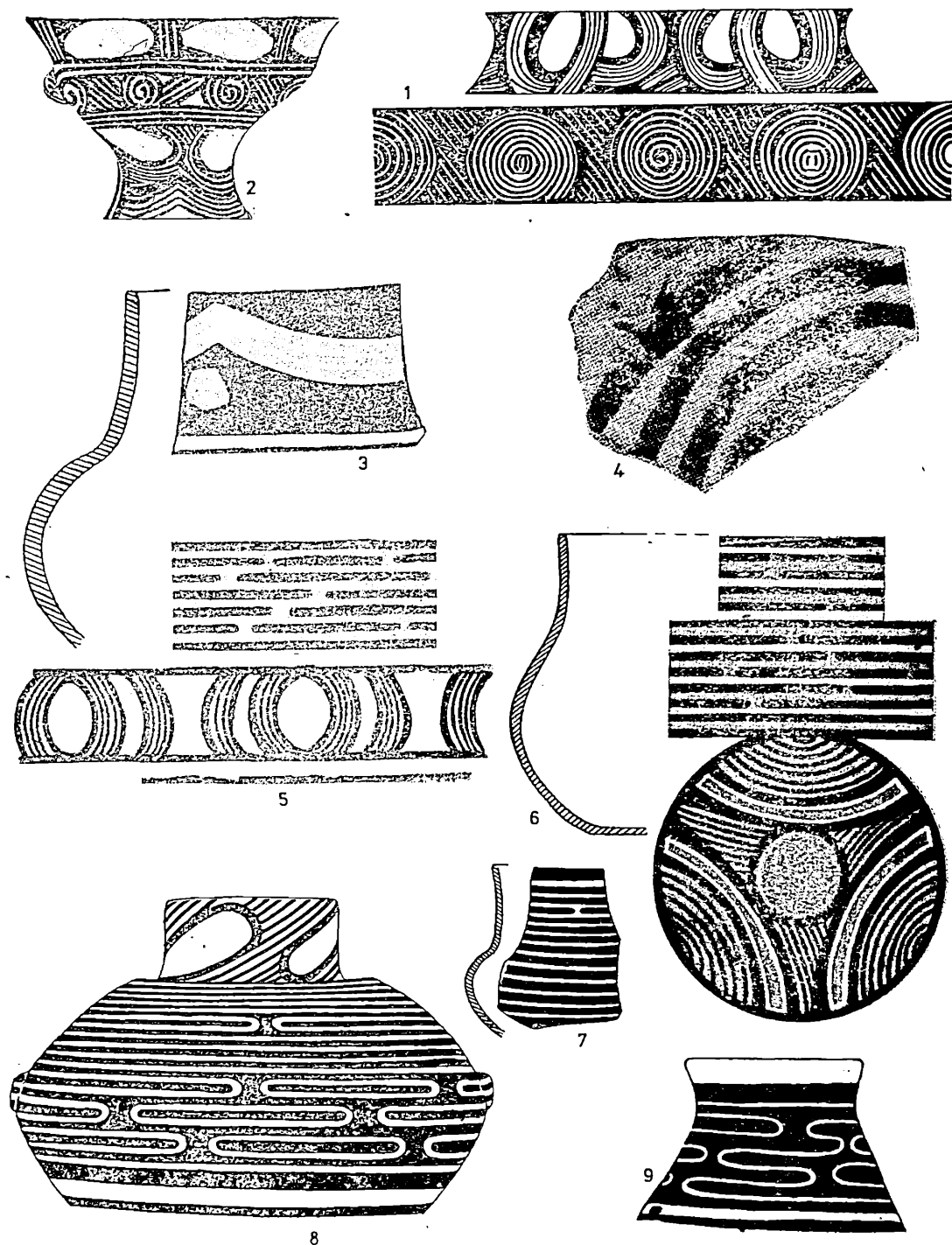

Fig. 5. — Ceramica AB de la Cucuteni — Dimbul Morii (1 — 2), Traian-Dealul Finttînilor (3, 5 — 9) și Huși(4); 1, subgrupele $\alpha 1$ și $\beta 1a$; 2, 4, 7 — 9, subgrupa $\beta 1a$; 3, subgrupa $\alpha 2$; 5, subgrupele $\gamma 1$ și $\delta 3a$; 6, subgrupa $\delta 2a$.

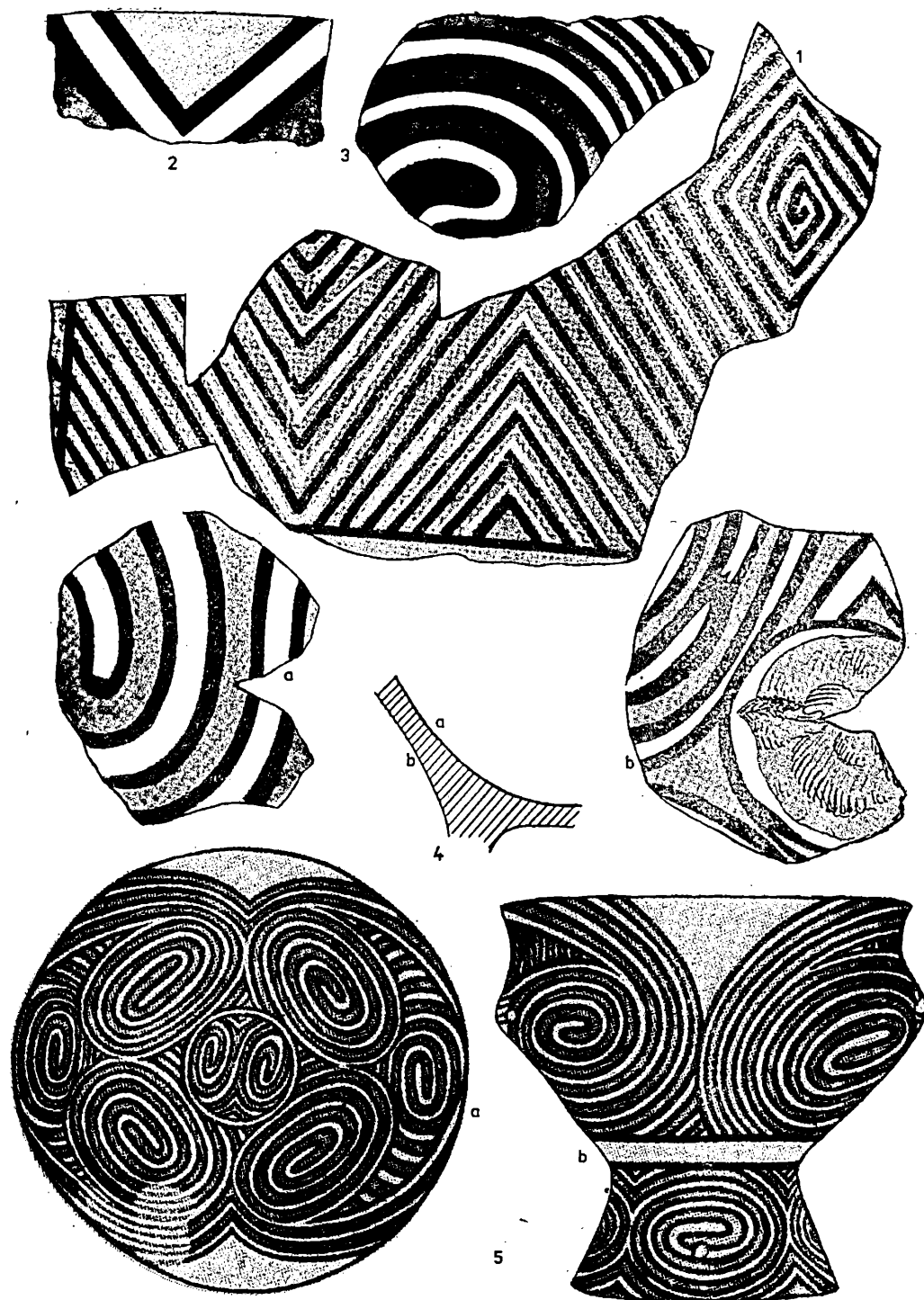

Fig. 6. — Subgrupa $\delta 2a$; 1, 4, Traian; 2 — 3, 5, Huși.

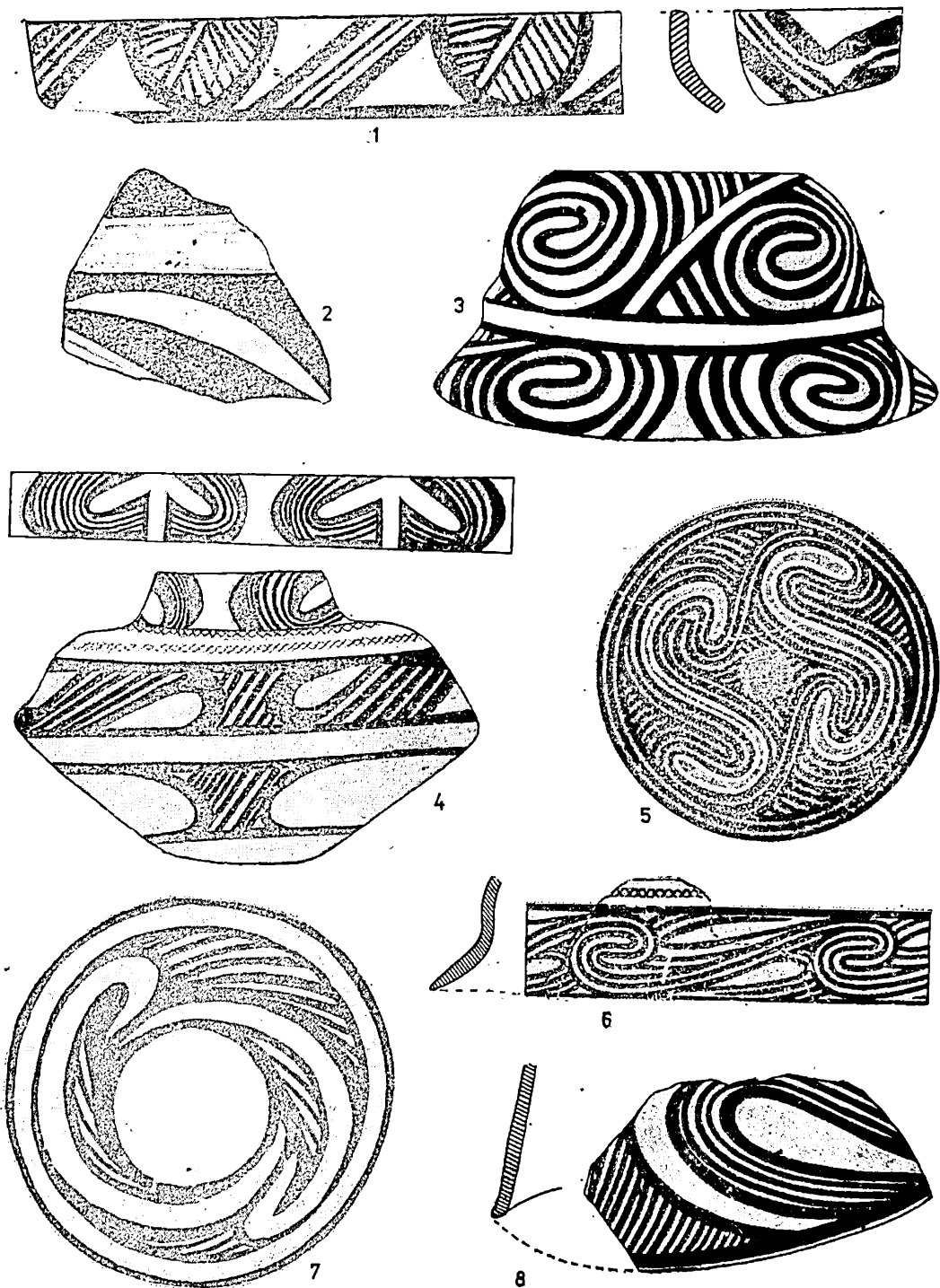

Fig. 7. — Ceramică AB de la Traian (1, 5 - 8), Cucuteni - Cetățuie (2) și Huși (3 - 4): 1, subgrupa $\delta 1a$, varianta de culoare roșie; 2 - 3, 5, 7, subgrupa $\delta 2a$; 4, subgrupele $\gamma 1$ și $\delta 3a$; 6, 8, subgrupa $\delta 3a$.

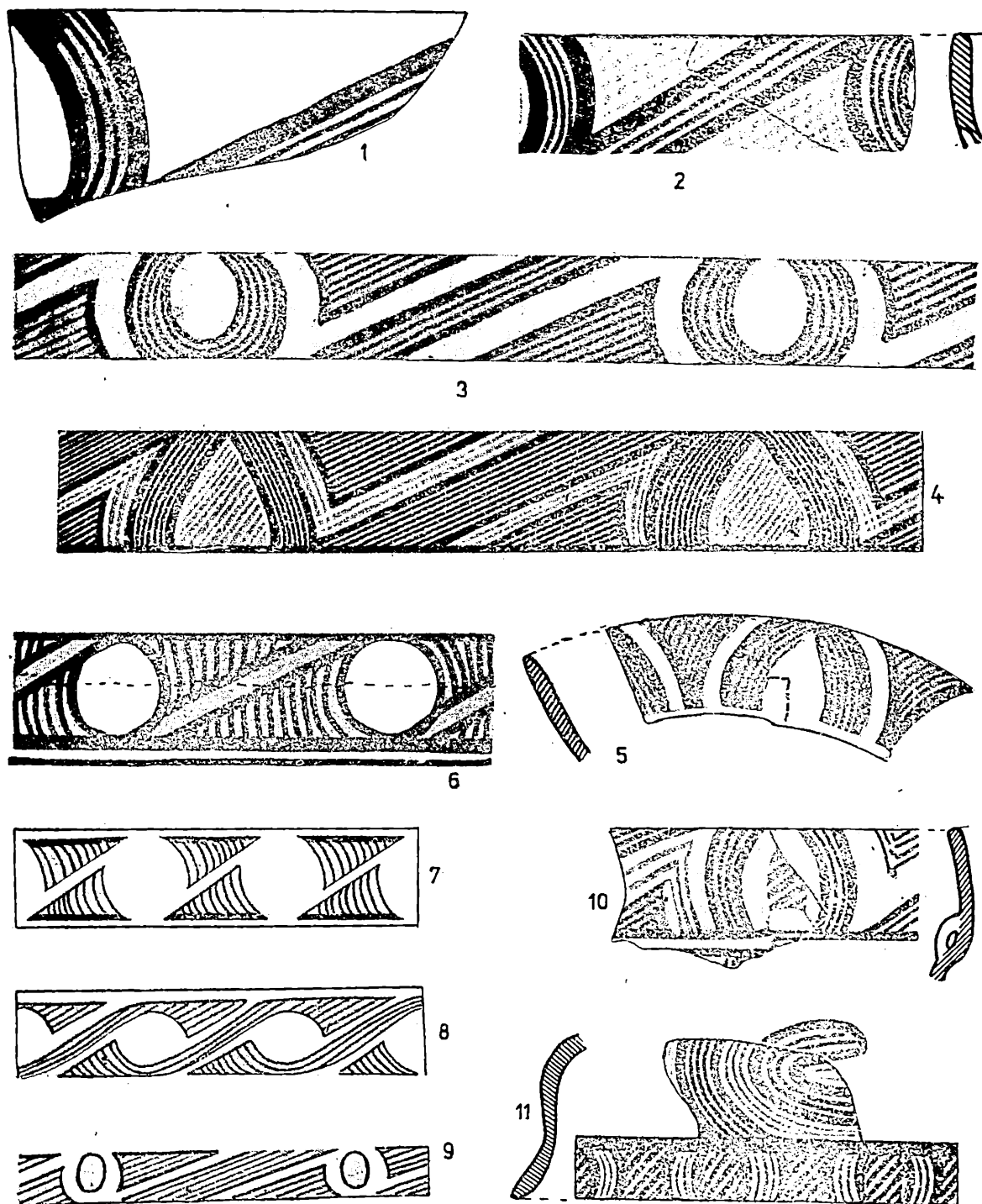

Fig. 8. — Clasificarea grupei γ în funcție de decorul eliptic: 1, 3, subgrupa γ_1 ; 2, 4, subgrupa γ_{1a} ; 5, subgrupa γ_2 ; 6 - 9, subgrupa γ_3 ; 10, subgrupa γ_{2a} ; 11, subgrupa γ_{3a} ; 1 - 6, 10 - 11, Traian; 7 - 9, Cucuteni-Cealăușie.

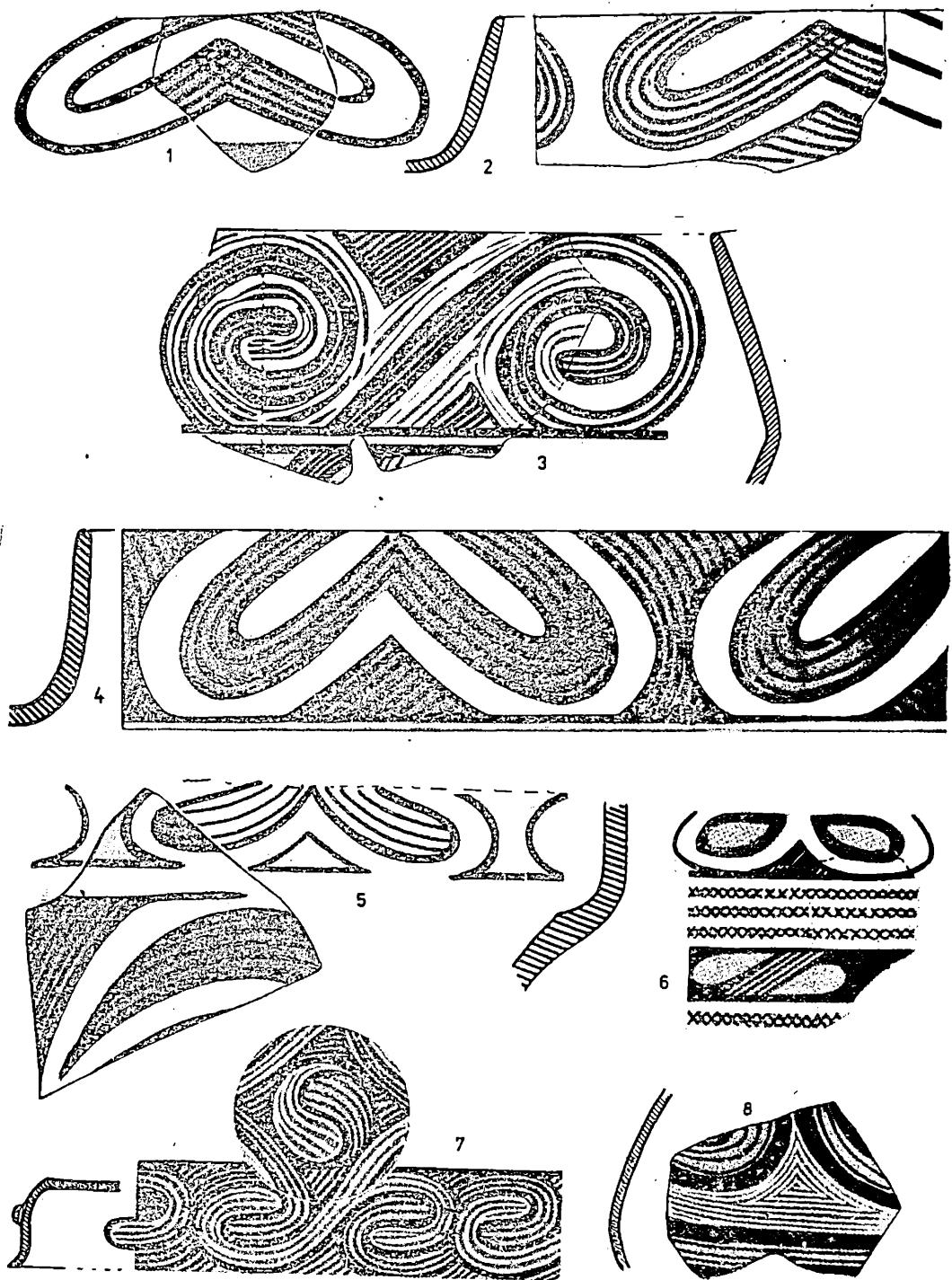

Fig. 9. — Clasificarea grupei γ în funcție de decorul spiralic; 1 – 2, subgrupa γ_1 ; 3, 8, subgrupa γ_{1a} ; 4, subgrupa γ_2 ; 5 – 6, subgrupa γ_3 ; 7, subgrupa γ_{3a} ; 1 – 8, Traian.

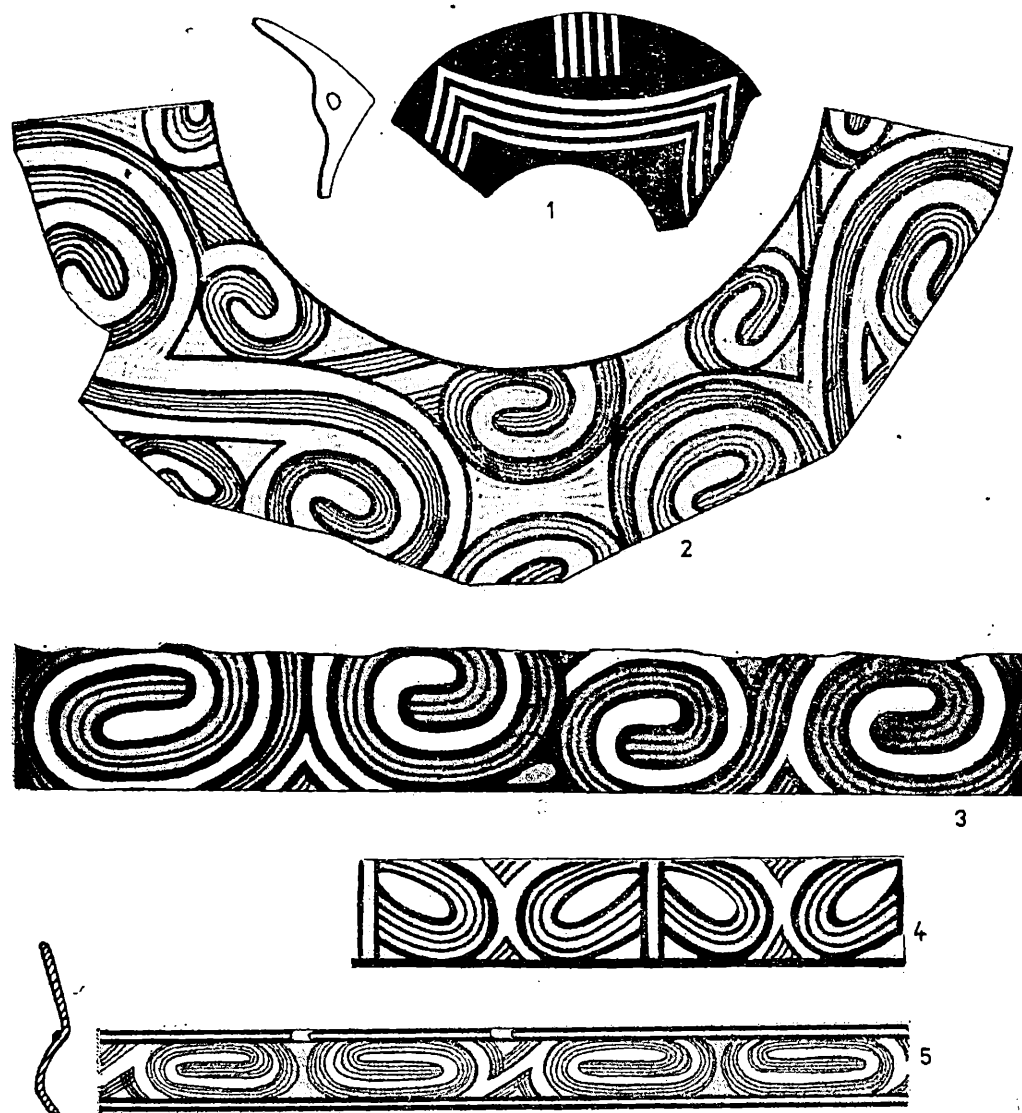

Fig. 10. — Ceramică AB de la Căcuteni (1, 5) și Traian (2 -- 4): 1, subgrupa γ_{2a} ; 3, 5, subgrupa γ_2 ; 4, subgrupa γ_1^1 .

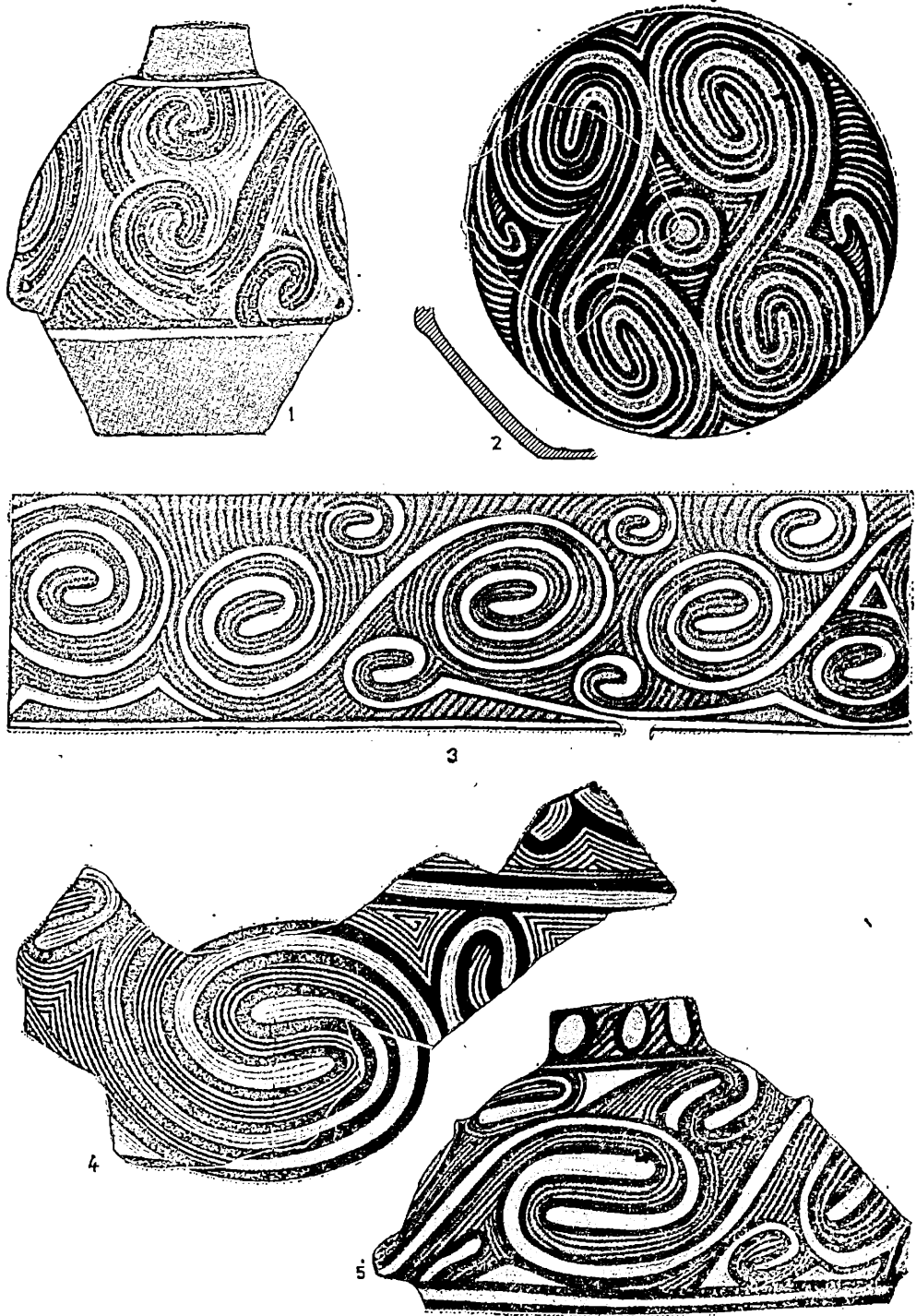

Fig. 11. — Clasificarea grupelor γ — δ în funcție de decorul spiralic: 1, subgrupa $\gamma 1$; 2, 5, subgrupa $\delta 2a$; 3, subgrupa $\gamma 3$; 4, subgrupa $\gamma 3a$; 1— 5, Traian.

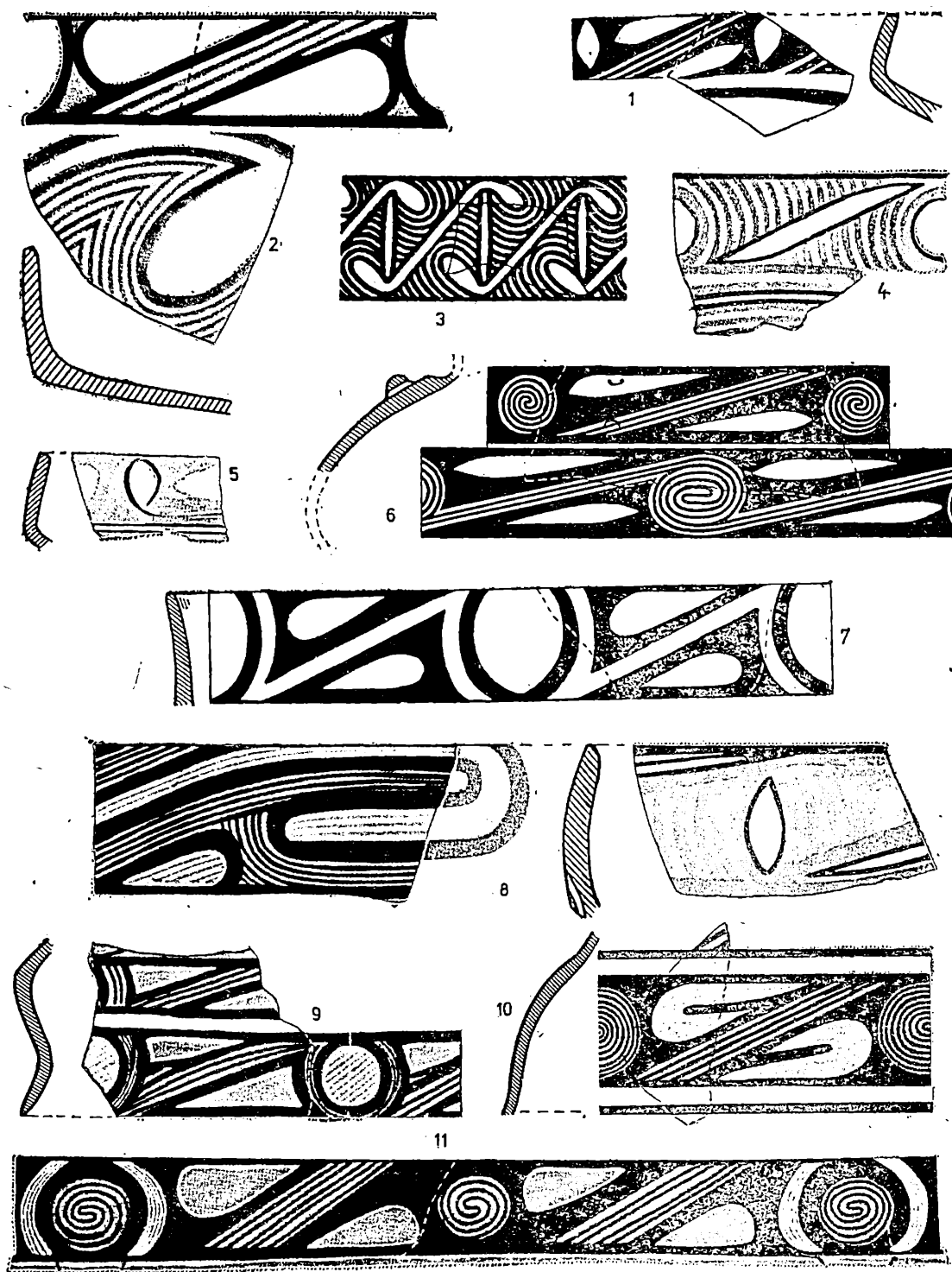

Fig. 12. — Clasificarea grupei δ în funcție de decorul spiralic și eliptic: 1, 3, 6 – 7, subgrupa $\delta 1a$; 2, subgrupa $\delta 1a$, varianta de culoare roșie; 4 – 5, subgrupa $\delta 1b$, varianta cu roșu și negru secundar; 8, subgrupele $\delta 2a$ și $\delta 1b$; 9 – 11, subgrupa $\delta 2a$; 1 – 11, Traian.

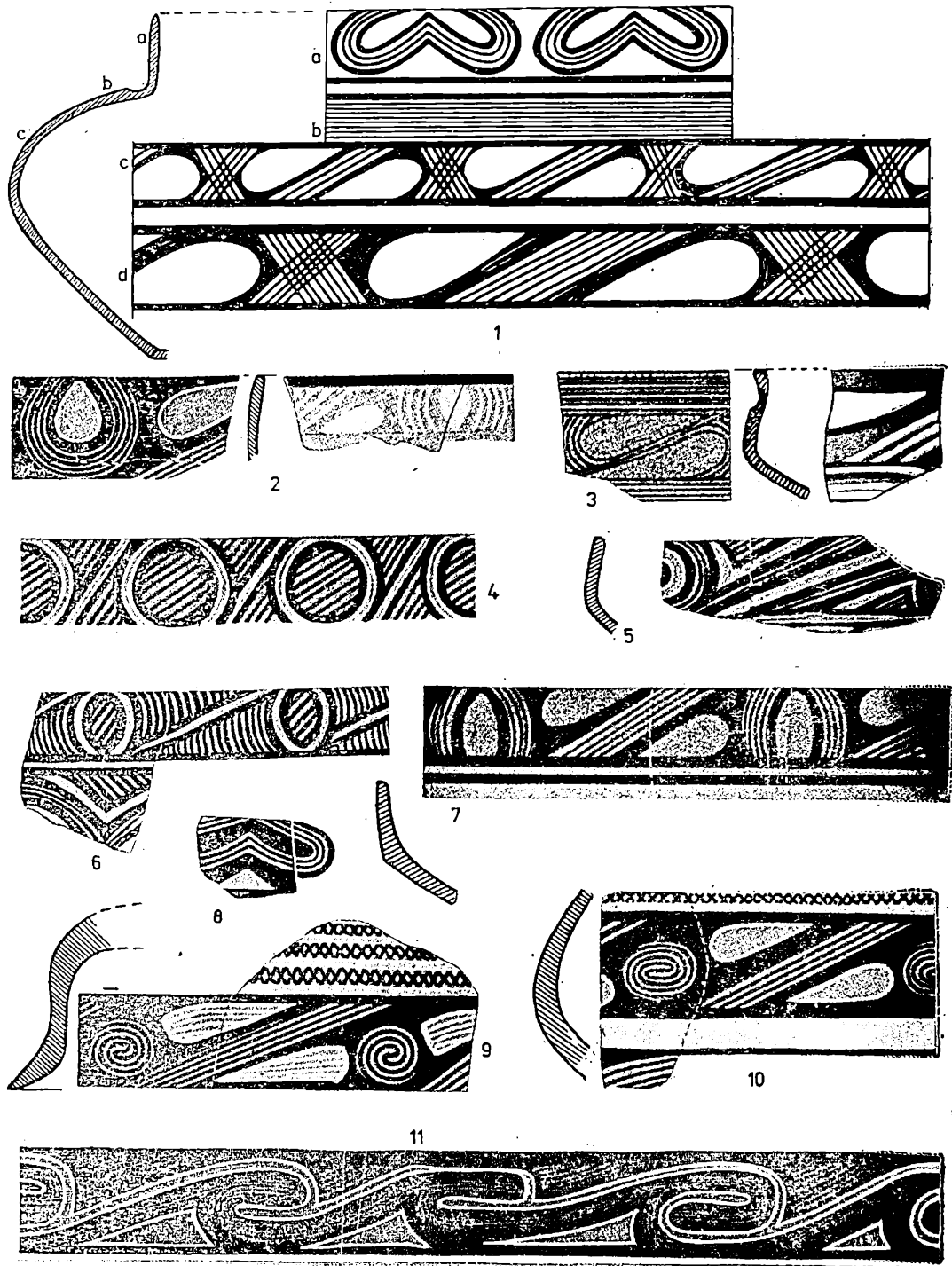

Fig. 13. — Clasificarea grupei 8 în funcție de decorul spiralic și eliptic: 1, subgrupa $\delta 1a$; 2, subgrupele $\delta 2a$ și $\delta 1a$, varianta cu roșu și negru secundar; 4 — 5, 8 — 11, subgrupa $\delta 2a$; 6 — 7, subgrupa $\delta 3a$; 1 — 11, Traian.

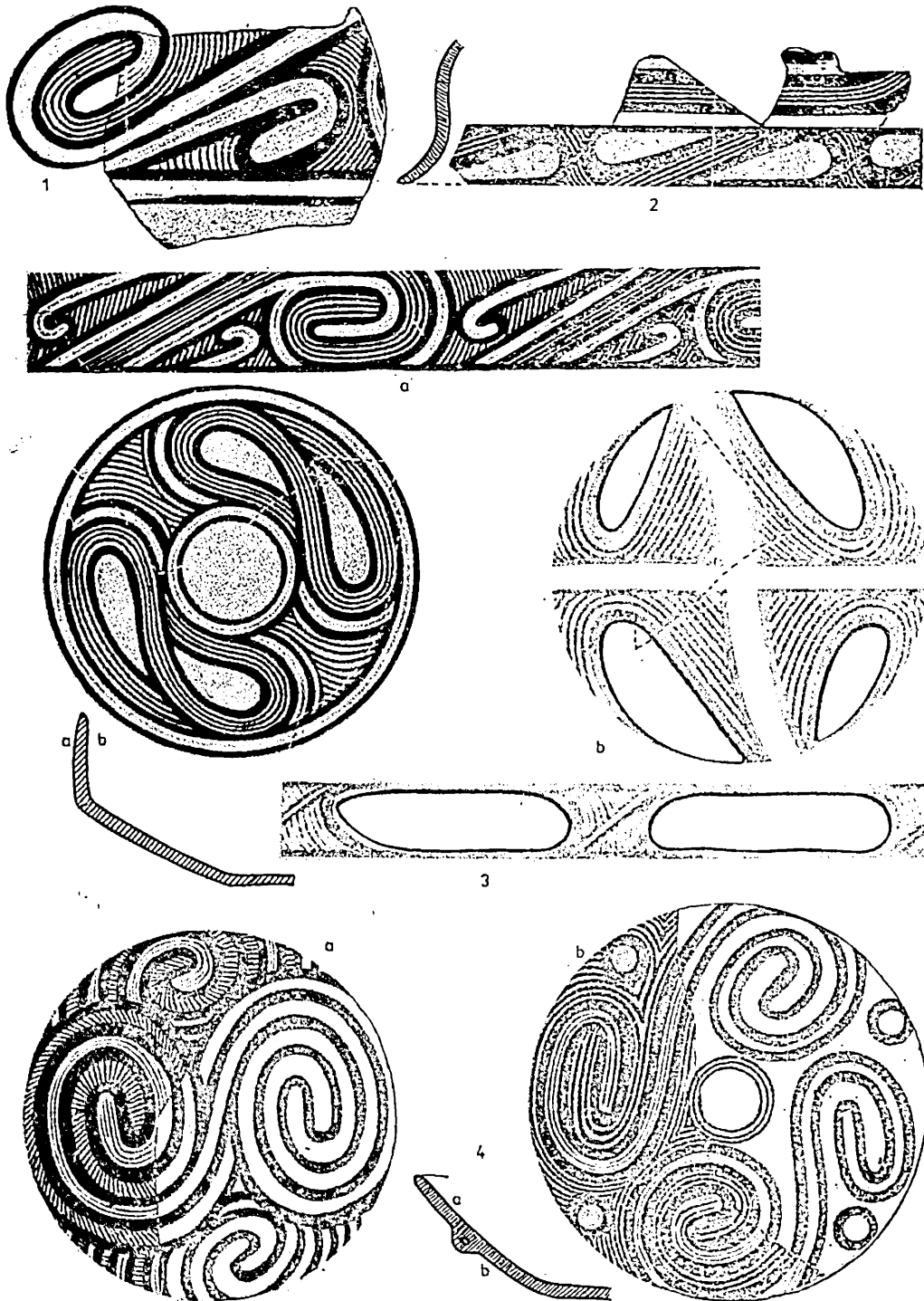

Fig. 14. — Ceramică AB de la Traian : 1 — 2, subgrupa $\delta 2a$; 3, subgrupele $\delta 2a$ și $\delta 1b$, varianta cu roșu și negru secundar; 4, subgrupele $\gamma 3a$ și $\delta 2a$.

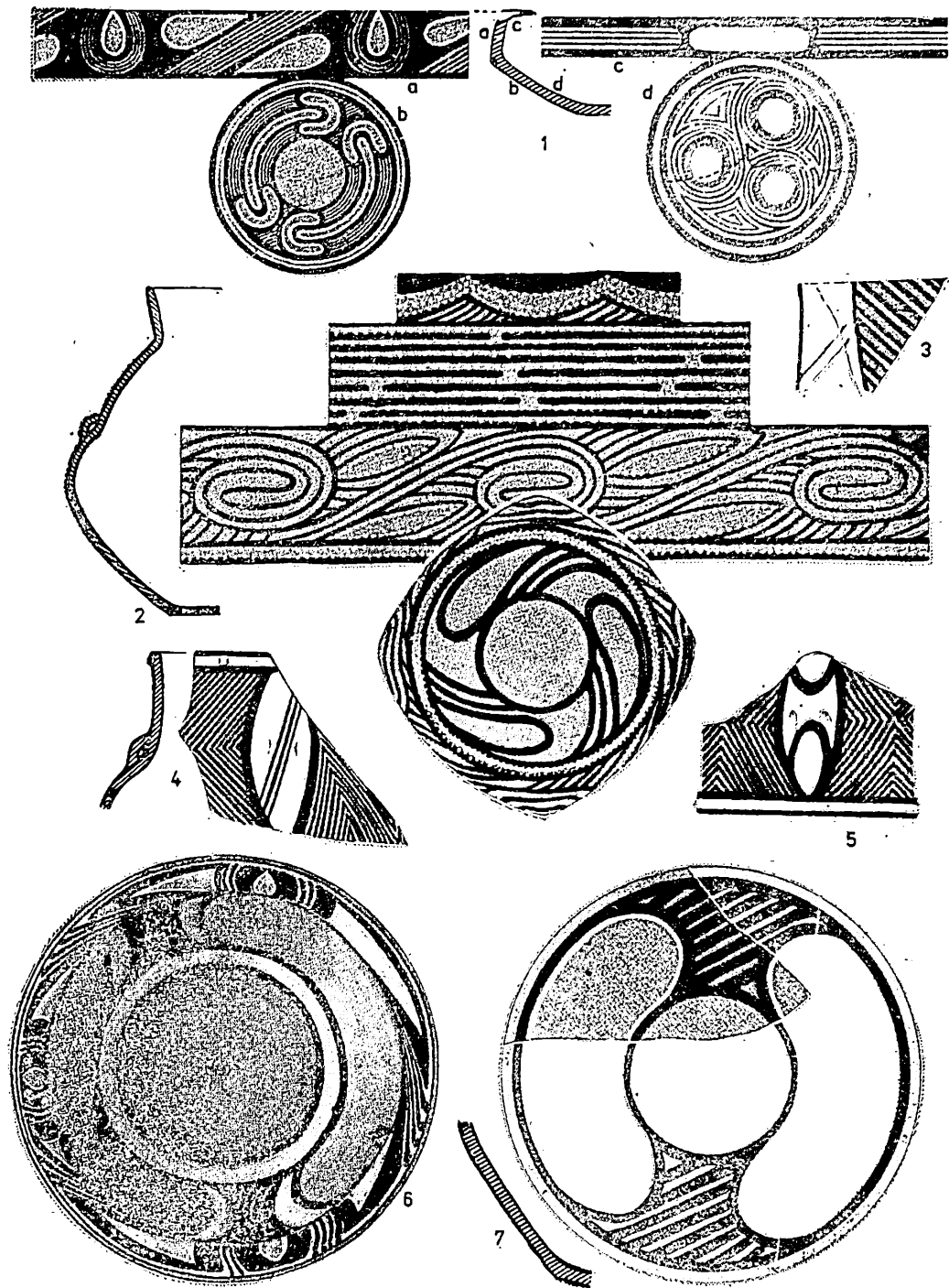

Fig. 15. — Grupa δ la Traian; 1, subgrupele $\delta 2a$ și $\delta 1a$, varianta de culoare roșie; 2 — 7, subgrupa $\delta 2a$.

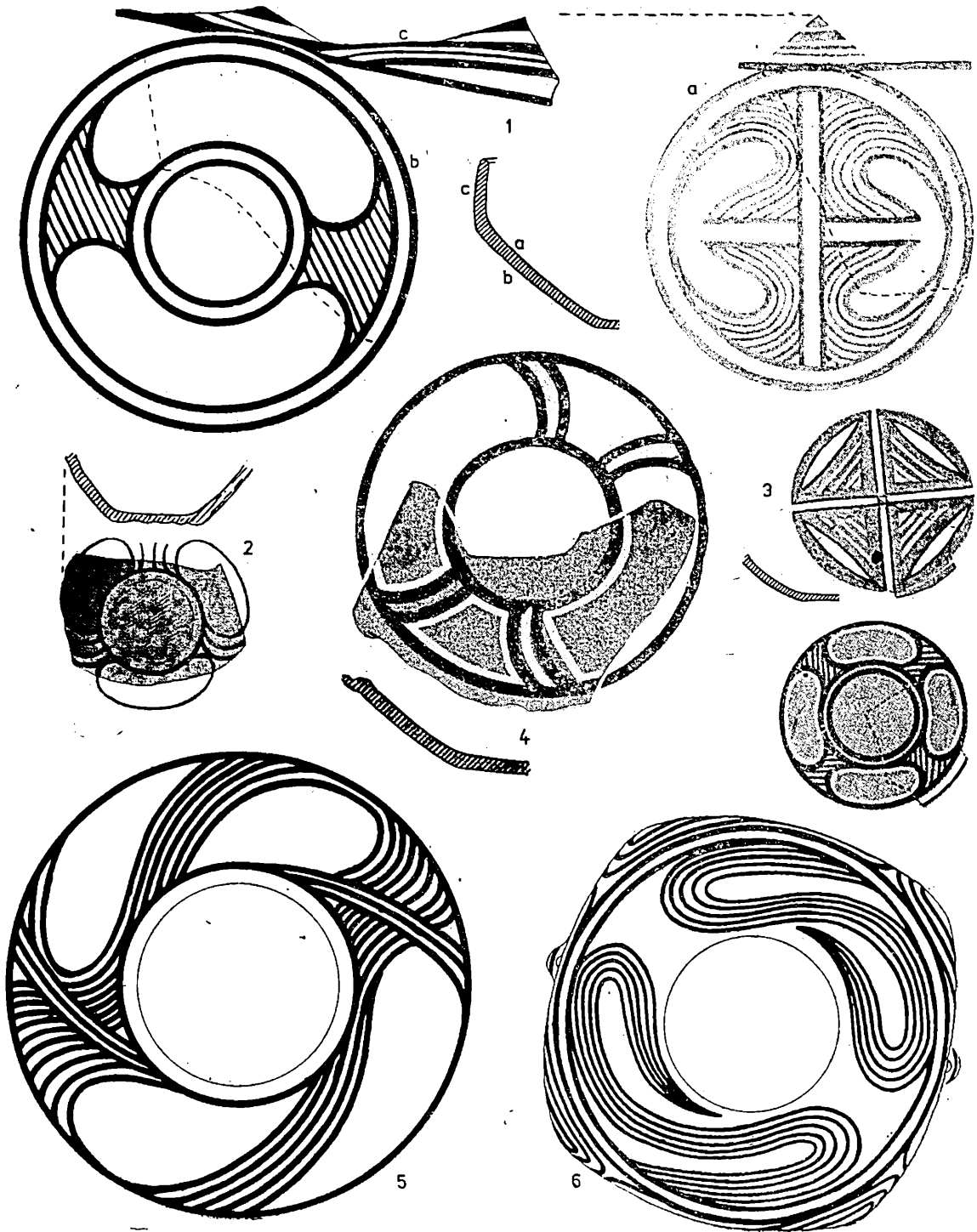

Fig. 16. — Grupa δ la Traian : 1, subgrupa $\delta 1a$, variantele picturale cu culoare neagră sau roșie ; 2, subgrupa $\delta 3a$; 3, subgrupele $\delta 2a$ și $\delta 1b$, varianta cu roșu și negru secundar ; 4, subgrupa $\delta 2a$; 5 — 6, subgrupa $\delta 1a$.

CONSIDÉRATIONS CONCERNANT LA CÉRAMIQUE CUCUTENI AB D'APRÈS LES DÉCOUVERTES RÉCENTES

RÉSUMÉ

Par les découvertes fortuites de céramique et d'objets cucuténiens, à l'occasion de différents travaux édilitaires à partir de 1959, on a déterminé un *établissement Cucuteni AB* qui s'étend dans la partie méridionale de la ville de *Huși*, vers la terrasse du ruisseau *Drăslăvățul*.

On a pratiqué en 1963 un *sondage stratigraphique* et en 1975 un *sondage de sauvegarde*, qui ont précisé la couche cucuténienne au niveau moyen de $-0,80$ m, en dégagant une *fosse* à restes domestiques et une partie d'une *habitation* et en déterminant ainsi le complexe céramique de l'établissement, au moins pour cette zone de l'habitat.

Le *complexe céramique* de la fosse et de l'habitation comprend trois groupes stylistiques, β , γ et δ , indiquant ainsi une *séquence* nouvelle dans le cadre de la phase AB2, correspondante à la *sous-phase AB2a*.

La subdivision de l'étape du style Cucuteni AB seulement en deux étapes, AB1 — AB2, dans les systèmes de la périodisation n'est plus suffisante. Ces deux étapes ne peuvent avoir que la valeur d'*étapes principales*, correspondantes aux *phases AB1* et *AB2* de cette période. La série des séquences déterminées par le jeu de la succession et de l'imbrication des groupes céramiques, dans les établissements où on a pratiqué des fouilles méthodiques, permet une subdivision en *étapes secondaires* avec la valeur de *sous-phases* (fig. 1/1).

L'étape AB1 reste définie par la présence du groupe α , mais au cours de sa durée se différencient deux étapes, déterminées par l'association des groupes $\alpha - \beta$ à *Corlăteni* et par l'apparition du groupe γ à *Cucuteni* — *Dimbul Morii*, qui correspondent aux *sous-phases AB1a* (groupes $\alpha - \beta$) et *AB1b* (groupes $\alpha - \beta, \gamma$).

De même, l'étape AB2 est définie par le groupe δ , mais au cours de sa durée se détache une première étape correspondante à la *sous-phase AB2a*, aux séquences marquées successivement par la continuation du groupe β à « *Dimbul Morii* » (groupes $\beta - \gamma$) et l'apparition du groupe δ à *Huși* (groupes $\beta - \gamma, \delta$), puis une deuxième étape correspondante à la *sous-phase AB2b*, avec la séquence classique de la « *Cetățuia* » de *Cucuteni* (groupes $\gamma - \delta$). Dans les établissements du bassin du Dniester, à cause de l'absence du groupe γ , la *sous-phase AB2b* ne présente que le groupe δ , dont la séquence classique existait déjà à *Krutoborodincy I*. L'interprétation des aspects du sous-groupe $\delta 2a$ de cet établissement comme un nouveau sous-groupe $\gamma 2b$ est évidemment erronée.

La série de ces séquences établit l'*ordre réel de la succession des groupes de style AB*, qui détermine la filiation des groupes et explique leur genèse par un processus de polarisation de chaque groupe nouveau seulement avec les groupes coexistants (fig. 1/2). La succession et la filiation des groupes concordent avec la classification de H. Schmidt.

Les aspects décoratifs ressemblants entre les groupes séparés par des solutions de continuité ou même entre les groupes coexistants ne peuvent être ni des survivances d'une étape à l'autre, ni des transmissions directes d'un groupe à l'autre de la même étape, mais le résultat d'un processus de *concordance* inévitable suivant les procédés décoratifs inhérents aux formules propres des groupes et des sous-groupes.

Entre la disparition du groupe α et l'apparition du groupe δ s'interposent les groupes $\beta - \gamma$ de la séquence initiale de la *sous-phase AB2a* de « *Dimbul Morii* », de sorte que, par exemple, les motifs à « *bandes linéaires blanches* » sur fond brun du décor du sous-groupe $\delta 2$ (fig. 14/1, 4b) ne soient pas un prélèvement simple et direct sur le sous-groupe $\alpha 2$ (fig. 5/3) ou même $\gamma 3$ (fig. 11/4), mais le résultat des procédés formatifs propres aux formules stylistiques du sous-groupe $\delta 2$.

Les aspects décoratifs des trois groupes céramiques de *Huși* comportent des éléments communs aux sous-groupes $\beta 1$ et $\delta 1$ de la céramique de style AB des établissements de la Dépression du Prut, *Corlăteni* et *Cucuteni*, mais les parallèles s'établissent surtout pour les variantes décoratives des sous-groupes $\delta 2$ et $\delta 3$ avec la céramique de l'établissement de *Traian* dans la Dépression sous-carpathique. En même temps la céramique de style AB de *Huși* présente des aspects décoratifs propres au Plateau central de la Moldavie (fig. 2/4).

L'étude comparative de la céramique de style AB de ces établissements a permis l'analyse stylistique (la description et la dérivation des aspects du décor), de la céramique de *Huși*, mais aussi de définir clairement les *variantes picturales* des trois groupes céramiques dans le cadre de la classification des groupes et des sous-groupes établis par H. Schmidt.

La découverte à *Corlăteni* et *Cucuteni* — *Dimbul Morii* de la variante à couleur rouge du sous-groupe $\beta 1$, très fréquente dans les établissements à céramique de style AB du bassin du Dnies-

ter, confirme la même variante du sous-groupe $\delta 1$ de Traian et doit être désignée par un sigle propre, $\beta 1a$ (fig. 2/1; 5/1 — 2, 4, 7 — 9), d'après l'exemple des sous-groupes du groupe γ .

De même, les variantes des sous-groupes $\gamma 1 - \gamma 3$, qui traitent les interstices, les bandes des motifs ou leur bandes extérieures par le « blanc linéaire », doivent être désignées par le même sigle, $1a$ (fig. 8/2, 4; 9/3, 8), $\gamma 2a$, déjà désigné à Traian (fig. 8/10; 10/1) et $\gamma 3a$ (fig. 8/11; 9/7; 11/4).

Le sous-groupe $\beta 1$ sert de modèle au sous-groupe $\delta 1$, qui prélève les deux variantes bichromes « à noir ou à rouge sur fond blanc », mais en les doublant de deux variantes trichromes, « à noir et rouge ou à rouge et noir secondaire sur fond blanc ». Il est nécessaire et suffisant que les variantes bichromes ou trichromes soient désignées seulement avec les sigles $\delta 1a$ (fig. 3/3, 4; 7/1; 12/1—3,6—7; 13/1—2; 16/1, 5—6) et $\delta 1b$ (fig. 12/4—5, 8; 15/1; 16/3). Le sous-groupe $\delta 1a$ a été déjà proposé à Traian, mais d'une manière inadéquate, en englobant les deux variantes à couleur rouge, bichrome et trichrome.

Les variantes bichrome et trichrome à couleur noire des sous-groupes $\delta 1a$ et $\delta 1b$ sont transposées sur le fond brun des deux autres sous-groupes, $\delta 2$ et $\delta 3$, dont les formules binaires définies exactement par H. Schmidt doivent aussi être désignées symétriquement avec les mêmes sigles : $\delta 2a$ à « peinture trichrome noire au blanc secondaire sur fond brun » (fig. 5/6; 6; 7/2—3, 5, 7; 12/9—11; 13/4—5, 8—11; 14/1—2; 15/2—7; 16/4) et $\delta 2b$ à « peinture tétrachrome noire et rouge au blanc secondaire sur fond brun »; $\delta 3a$ à « peinture bichrome noire sur fond brun » (fig. 3/4—7; 7/6, 8; 13/6—7; 16/2) et $\delta 3b$ à « peinture trichrome noire et rouge sur fond brun ».

Il ne s'agit point de créer de nouveaux sous-groupes, car les variantes picturales découvertes au cours de la recherche cucuténiennne restent parfaitement dans les cadres de la classification des groupes et des sous-groupes établis par H. Schmidt.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — 1 : Succession des groupes de style AB α — δ , en fonction de leur imbrication dans les complexes des établissements (1 — 9) correspondants aux étapes (phases et sous-phases) de la période AB et à la première étape de la période B; 2 : Graphique simplifié de la dérivation et de la filiation des groupes et sous-groupes de style AB, en fonction de leur succession; pour chaque groupe ou sous-groupe, la ligne continue indique le modèle et la ligne interrompue indique la convergence, qui expliquent la formule stylistique et le procédé formatif des groupes et sous-groupes; A1 — A2, catégories de la céramique trichrome à fond blanc et à fond rouge — brun dans l'étape finale de la période A; C, catégorie de la céramique Cucuteni C; 1, Corlăteni; 2 — 3, Cucuteni — Dimbul Morii; 4, Huși; 5, Cucuteni — Cetățuie; 6, Frumușica; 7 — 8, Traian — Dealul Fintinilor; 9, Ghelăiești.

Fig. 2. — Céramique AB de Huși; 1, sous-groupe $\beta 1a$; 2 — 4, sous-groupe $\delta 2a$.

Fig. 3. — Céramique AB de Huși; 1, sous-groupe $\gamma 1$; 2, sous-groupe $\gamma 3$; 3, sous-groupe $\delta 1a$; 4 — 7, sous-groupe $\delta 3a$.

Fig. 4. — Céramique AB de Huși; 1 — 3, sous-groupe $\delta 1a$.

Fig. 5. — Céramique AB de Cucuteni — Dimbul Morii (1 — 2), Traian (3, 5 — 9) et Huși (4): 1, sous-groupes $\alpha 1$ et $\beta 1a$; 2, 4, 7 — 9, sous-groupe $\beta 1a$; 3, sous-groupe $\alpha 2$; 5, sous-groupes $\gamma 1$ et $\delta 3a$; 6, sous-groupe $\delta 2a$.

Fig. 6. — Sous-groupe $\delta 2a$: 1, 4, Traian; 2 — 3, 5, Huși.

Fig. 7. — Céramique AB de Traian (1, 5 — 8), Cucuteni — Cetățuie (2) et Huși (3 — 4): 1, sous-groupe $\delta 1a$, variante de couleur rouge; 2 — 3, 5, 7, sous-groupe $\delta 2a$; 4, sous-groupes $\gamma 1$ et $\delta 3a$; 6, 8, sous-groupe $\delta 3a$.

Fig. 8. — Classification du groupe γ en fonction du décor elliptique: 1, 3, sous-groupe $\gamma 1$; 2, 4, sous-groupe $\gamma 5$, sous-groupe $\gamma 2$; 6 — 9, sous-groupe $\gamma 3$; 10, sous-groupe $\gamma 2a$; 11, sous-groupe $\gamma 3a$; 1 — 6, 10 — 11, Traian; 7 — 9, Cucuteni — Cetățuie.

Fig. 9. — Classification du groupe γ en fonction du décor spiral: 1 — 2, sous-groupe $\gamma 1$; 3, 8, sous-groupe $\gamma 1a$; 4, sous-groupe $\gamma 2$; 5 — 6, sous-groupe $\gamma 3$; 7, sous-groupe $\gamma 3a$; 1 — 9, Traian.

Fig. 10. — Céramique AB de Cucuteni (1, 5) et Traian (2 — 4): 1, sous-groupe $\gamma 2a$; 3, 5, sous-groupe $\gamma 2$; 4, sous-groupe $\gamma 1$.

Fig. 11. — Classification des groupes $\gamma - \delta$ en fonction du décor spiral; 1, sous-groupe $\gamma 1$; 2, 5, sous-groupe $\delta 2a$; 3, sous-groupe $\gamma 3$; 4, sous-groupe $\gamma 3a$; 1 — 5, Traian.

Fig. 12. — Classification du groupe δ en fonction du décor spiral et elliptique: 1, 3, 6 — 7, sous-groupe $\delta 1a$; 2, sous-groupe $\delta 1a$, variante de couleur rouge; 4 — 5, sous-groupe $\delta 1b$, variante à rouge et noir secondaire; 8, sous-groupes $\delta 2a$ et $\delta 1b$; 9 — 11, sous-groupe $\delta 2a$; 1 — 11, Traian.

Fig. 13. — Classification du groupe δ en fonction du décor spiral et elliptique: 1, sous-groupe $\delta 1a$; 2, sous-groupes $\delta 2a$ et $\delta 1a$, variante à rouge et noir secondaire; 4 — 5, 8 — 11, sous-groupe $\delta 2a$; 6 — 7, sous-groupe $\delta 3a$; 1 — 11, Traian.

Fig. 14. — Céramique AB de Traian: 1 — 2, sous-groupe $\delta 2a$; 3, sous-groupes $\delta 2a$ et $\delta 1b$, variante à rouge et noir secondaire; 4, sous-groupes $\gamma 3a$ et $\delta 2a$.

Fig. 15. — Groupe δ de Traian: 1, sous-groupes $\delta 2a$ et $\delta 1a$, variante de couleur rouge; 2 — 7, sous-groupe $\delta 2a$.

Fig. 16. — Groupe δ de Traian: 1, sous-groupe $\delta 1a$, variantes picturales de couleur noire ou rouge; 2, sous-groupe $\delta 3a$; 3, sous-groupes $\delta 2a$ et $\delta 1b$, variante à rouge et noir secondaire; 4, sous-groupe $\delta 2a$; 5 — 6, sous-groupe $\delta 1a$.